

SIVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı

MALATYA İL MERKEZİNDE ORTA ÇAĞ MEZAR YAPILARI

Yüksek Lisans Tezi

Eren YILDIZ

Sivas
Ekim 2019

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı

MALATYA İL MERKEZİNDE ORTA ÇAĞ MEZAR YAPILARI

Yüksek Lisans Tezi

Eren YILDIZ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Erdal ESER

Sivas
Ekim 2019

KABUL VE ONAY

Üniversite: : Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana Bilim Dalı : Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı
Tezin Başlığı : Malatya İl Merkezinde Orta Çağ Mezar Yapıları
Savunma Tarihi : 04.10.2019
Danışmanı : Prof.Dr.Erdal ESER

Unvanı - Adı Soyadı

İmza

Jüri Başkanı : Prof.Dr.Erdal ESER

Üye : Dr.Öğr.Üyesi Muhammet GÖRÜR

Üye : Dr.Öğr.Üyesi Ebru BİLGET FATAHA

Oy Birliği

Oy Çokluğu

Eren YILDIZ tarafından hazırlanan Malatya İl Merkezinde Orta Çağ Mezar Yapıları başlıklı tez, kabul edilmiştir./..../.....

Prof. Dr. Ahmet ŞENGÖNÜL
Enstitü Müdürü

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

- 1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
- 2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
- 3- Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dahil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
- 4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

18.10/2019

Eren YILDIZ

ÖN SÖZ

Türkler tarih boyunca ruhun ölümsüzlüğüne ve ölümden sonraki hayatın varlığına inanmışlardır. Bu nedenle ölen kişiye yapılan defin merasimleri; göçebe hayat ve binlerce yıllık kültür birikimi sayesinde çeşitlilik arz etmiş ve bu doğrultuda törenler yapılmıştır. Cenaze törenlerinde; ağıtlar yakarak, yüzlerini çizerek, çadır etrafında dolanarak ve saçları kazıma gibi çeşitli biçimlerde üzüntülerini dile getirmişlerdir. Eski Türkler, öldükten sonra ruhun bedeni kuş şeklinde terk ederek ya göğe yükseleceğine ya da yer altına gideceğine inanmışlardır.

Toprağa gömülerek uğurlama durumunda; ölen kişi önemli bir devlet adamı veya asker ise inanışlar doğrultusunda cesedin yanında kişinin değerli eşyalarıyla birlikte kurgan olarak adlandırılan mezarlara konulmuştur. Mezarların tahrip edilmesini engellemek, kişinin önemini vurgulamak amacı ile İslamiyet'in kabulünden itibaren mezar yapıları inşa edilmiştir.

Anıt mezarlar, her ne kadar İslam dinine aykırı olsa da mimarlık ve sanat tarihi araştırmalarında bilinen ilk türbe IX. yüzyılda inşa edilen Kubbetü's Süleybiye'dir. Türklerde mezar yapıları, X. yüzyıldan itibaren Karahanlılar, Gazneliler ve Büyük Selçuklar döneminde görülmektedir.

Tezimizde yararlandığımız Anadolu türbe mimarisi hakkında yapılan önemli çalışmalar arasında Hakkı Önkal'ın, "Anadolu Selçuklu Türbeleri", adlı kitabı Anadolu Selçuklu türbelerini sınıflandırarak plan ve çizimleriyle birlikte geniş bir şekilde değerlendirilmiştir. Orhan Cezmi Tuncer'in, "Anadolu Kümbetleri ", adlı 3 ciltlik eseriyle Anadolu kümbetlerini plan ve örtü sistemlerine göre değerlendirilmiştir.

M.Oluş Arık'ın, " Erken Devir Anadolu-Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri", adlı eseriyle öncelikle türbe mimarisinin menşei hakkında bilgiler vermiş ve plan tipleri sınıflandırarak açıklanmıştır. Ali Kılıcı'nın, "Anadolu Türk Mimarisinde Erken Devir (XIV-XV. Yüzyıl) Baldaken Tarzı Türbeler" adlı eserlerinde baldaken tipli türbelerin kökeni hakkında bilgiler vererek Anadolu'daki baldaken tipli türbe örneklerini tanıtmıştır.

Tez konusunun belirlenmesi aşamasında çıkan sorunlara rağmen hiçbir şekilde yardımını esirgemeyen, sabırlı, anlayışlı, güler yüzlü olmasının yanı sıra engin bilgisi

ve tecrübesiyle çözüm üreten çok değerli danışman hocam; Sayın Prof.Dr. Erdal ESER' e verdiği tüm emekler adına sonsuz teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım.

Ayrıca yüksek lisans eğitim hayatı boyunca yapılan tüm çalışmalarda hiçbir şekilde yardımlarını esirgemeyen değerli hocalarım; Dr.Öğr. Üyesi Ebru BİLGET FATAHA'ya ve Dr. Öğr. Üyesi Meryem ACARA ESER'e desteklerinden dolayı teşekkürü borç bilirim.

Tezimle alakalı kaynak araştırmalarında ve sorunları çözmemde yardımcı olan değerli lisans hocam; Doç.Dr. Mehmet EKİZ'e, ayrıca hem maddi hem de manevi yönden her zaman yanımda olan başta sevgili aileme, Malatya'da arazi çalışmaları sırasında her türlü ihtiyacımı karşılayan çok değerli lisans arkadaşım Cumali KAYA'ya, eksiklerimi tamamlamamda bana yardımcı olan Sivas Arkeoloji Müzesi sanat tarihi Uzmanı Yavuz AKKAYA'ya ve sınıf arkadaşım Hüseyin ÇİL'e, tüm içtenliğimle teşekkür ederim.

Eren YILDIZ/2019

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	iii
ÇİZİM LİSTESİ	v
FOTOĞRAF LİSTESİ	vii
ŞEKİL LİSTESİ	xi
ÖZET	xiii
ABSTRACT	xv
GİRİŞ	1
1.1. Konusu ve Amacı	2
1.2. Kapsamı ve Yöntemi	3
1. ESKİ ÇAĞ'DA MALATYA	5
1.1. Hititler Dönemi.....	5
1.2. Asurlular Dönemi	7
1.3. Urartular Dönemi	9
1.4. Medler ve Persler Dönemi.....	11
1.5. Kommagene Dönemi.....	14
1.6. Roma Dönemi.....	15
2. ORTA ÇAĞ'DA MALATYA	19
2.1. Bizans Dönemi	19
2.2. İslam Dönemi	21
2.2.1. Emeviler Dönemi.....	22
2.2.2. Abbasiler Dönemi.....	24
2.3. Türkler Dönemi	28
2.3.1. Anadolu Selçuklu Dönemi.....	30
2.3.2. I. Beylikler Dönemi	37
2.3.2.1. Danişmendliler Dönemi.....	37
2.3.2.2. Artuklular Dönemi	39
2.3.3. II. Beylikler Dönemi.....	41
2.3.3.1. Germiyanogulları Dönemi	41
2.3.3.2. Eretnalılar Dönemi.....	41

2.3.3.3. Kadı Burhaneddin Dönemi	42
2.3.3.4. Dulkadiroğulları Dönemi	43
3. TÜRKLERDE MEZAR KÜLTÜRÜ.....	47
3.1. Türklerde Türbe ve Kümbet Mimarisinin Gelişimi.....	52
4. MALATYA İL MERKEZİNDE ORTA ÇAĞ MEZAR YAPILARI	63
4.1. Usta ve Şegirt Kümbeti	63
4.2. Anonim Kümbet	69
4.3. Sıddı Zeynep Kümbeti.....	70
4.4. Üç Kardeşler Türbesi.....	79
4.5. Kanlı Türbe/Kümbet.....	83
4.6. Nefise Hatun Türbesi.....	92
5. DEĞERLENDİRME.....	101
5.1. Mimari Özellikler	103
5.1.1. Plan	103
5.1.2. Malzeme.....	119
5.1.3. Cephe	120
5.1.3.1. Giriş Açıklığı.....	124
5.1.3.2. Pencere Açıklığı.....	136
5.1.4. Taşıyıcı Sistem.....	141
5.1.5. Geçiş Sistemleri	147
5.1.6. Örtü Sistemleri.....	152
5.1.7. Süsleme.....	156
SONUÇ.....	159
KAYNAKÇA	163
ÖZ GEÇMİŞ.....	177

KISALTMALAR

age.	: Adı geçen eser
agm.	: Adı geçen makale
agt.	: Adı geçen Tez
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
ev.	: Çeviren
iz.	: Çizim
Ed.	: Editör
Foto.	: Fotoğraf
Haz.	: Hazırlayan
H.	: Hicri
K.T.Ü.	: Karadeniz Teknik Üniversitesi
m.	: metre
no.	: numara
s.	: sayfa
S.	: Sayı
S.D.Ü.	: Süleyman Demirel Üniversitesi
SKVKBK	: Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu
TDV	: Türk Diyanet Vakfı
vd.	: ve diğeri(ler)i
MVBM	: Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü
yy.	: yüzyıl

ÇİZİM LİSTESİ

Çizim 1: 5. Pazırık Kurganı.....	48
Çizim 2: Konik Çadır	53
Çizim 3: Keçe Çadır	53
Çizim 4: Emir Saltuk Türbesi Üst Kat Planı	58
Çizim 5: Emir Saltuk Türbesi Alt Kat Planı.....	58
Çizim 6: II. Kılıç Arslan Türbesi Sol Tarafta Alt Kat Planı, Sağ Taraftaki Üst Kat Planı	59
Çizim 7: Döner Kümbet Planı	60
Çizim 8: K5-23 ve K5-24 Numaralı Envanter, Usta-Şegird Kümbeti Mezar Taşları	65
Çizim 9: K5-26 Numaralı Envanter, Usta-Şegird Kümbeti Mezar Taşı	66
Çizim 10: Usta-Şegird Kümbeti Plan ve Malzeme Analizi	68
Çizim 11: Sıddı Zeynep Türbesi Planı	72
Çizim 12: Üç Kardeşler Türbesi Planı ve Kesiti	80
Çizim 13: Kanlı Kümbet Alt Kat Planı	87
Çizim 14: Kanlı Kümbet Üst Kat Planı.....	88
Çizim 15: Restitüsyon Çalışması-Yapının Güneydoğu Köşesindeki Tek Sıra Kesme Taş.....	96
Çizim 16: Nefise Hatun Türbesi Planı.....	97
Çizim 17: Kırşehir Kalender Baba Türbesi Planı.....	104
Çizim 18: Konya Tacül Vezir Türbesi Planı	105
Çizim 19: Sivas Abdülvehhap Gazi Türbesi Planı	105
Çizim 20: Tunceli Elti Hatun Türbesi Planı	106
Çizim 21: Karaman Emir Eminüddin Kümbeti Planı.....	107
Çizim 22: Divriği Sitte Melik Kümbeti Planı.....	107
Çizim 23: Niksar Kulak Kümbeti Planı	108
Çizim 24: Kemah Behramşah Türbesi Planı	108
Çizim 25: Kayseri Sancaktar Türbesi Planı	109
Çizim 26: Amasya Torumtay Türbesi Planı.....	110
Çizim 27: Bilecik Şeyh Edebalı Türbesi Planı	111
Çizim 28: Bursa Geyikli Baba Camii ve Türbesi Planı.....	111

Çizim 29: Yozgat Akdağmadeni Ali Çelebi Türbesi Planı	117
Çizim 30: Yozgat Akdağmadeni Mahmud Çelebi Türbesi	118
Çizim 31: Amasya Halkalı Dede Türbesi Planı.....	118
Çizim 32: Havza Mustafa Bey İmaretı Türbesi Rölöve Planı	119

FOTOĞRAF LİSTESİ

Fotoğraf 1: Ahlat Mezarlığı-Üç kademeli Sanduka.....	50
Fotoğraf 2: Ahlat Mezarlığı-Lahit Tipli Mezar	50
Fotoğraf 3: Silindirik Mezar Taşları	51
Fotoğraf 4: Ahlat Meydanlık Kapristanı.....	51
Fotoğraf 5: Topak Çadır	54
Fotoğraf 6: Emir Saltuk Türbesi	57
Fotoğraf 7: II.Kılıç Arslan Türbesi Genel Görünüm	59
Fotoğraf 8: Döner Kümbet Genel Görünüm.....	60
Fotoğraf 9: Usta-Şegird Kümbeti Mezar Taşları	64
Fotoğraf 10: Usta-Şegird Kümbeti Genel Görünüm.....	68
Fotoğraf 11: Anonim Kümbet.....	70
Fotoğraf 12: Sıddı Zeynep Türbesi Güneybatıdan Görünüm	72
Fotoğraf 13: Restorasyon Öncesi Pencere ve Zemin.....	73
Fotoğraf 14: Restorasyon Sonrası Pencere ve Zemin.....	74
Fotoğraf 15: Batı Cephesindeki Kaş Kemerli Kapının İçten Görünümü	75
Fotoğraf 16: Restorasyon Öncesi Yığıntı Şeklindeki Mezar ve Güneydeki Pencere.....	75
Fotoğraf 17: Türbenin İçindeki Temsili Beton Mezar.....	76
Fotoğraf 18: Kuzey Cepheindeki Pencerenin İçten Görünümü.....	76
Fotoğraf 19: Sekizgen Örtünün İçten Görünümü	77
Fotoğraf 20: Sıddı Zeynep Türbesi Giriş Kapısı	78
Fotoğraf 21: Güney Cephesindeki Dikdörtgen Pencere	78
Fotoğraf 22: Güney Cepheindeki Silmeler	79
Fotoğraf 23: Üç Kardeşler Türbesi Güneydoğu Kanadındaki Lento.....	81
Fotoğraf 24: Üç Kardeşler Türbesi İç Görünüm.....	81
Fotoğraf 25: Doğu Cephesindeki Pencere	82
Fotoğraf 26: Üç Kardeşler Türbesi Güneybatı Duvarı	82
Fotoğraf 27: Üç Kardeşler Türbesi Güneybatıdan Görünüm	83
Fotoğraf 28: Kanlı Kümbet'in Onarım Öncesi Cenazelik Katı Girişi.....	85
Fotoğraf 29: Restorasyon Öncesi Taşıyıcı Ayak	85
Fotoğraf 30: Kanlı Kümbet'in Onarım Öncesi İçten Kubbe Görünümü.....	86

Fotoğraf 31: Restorasyon Sonrası Kubbe ve Sekizgen Kasnak.....	87
Fotoğraf 32: Kanlı Kümbet Ön Görünüm.....	88
Fotoğraf 33: Kanlı Kümbet Kubbe Geçişi	89
Fotoğraf 34: Cenazelik Katı Giriş Kapısı	90
Fotoğraf 35: Taşıyıcı Ayağın İçten Görünümü.....	90
Fotoğraf 36: Tuğla Malzemeli Kemer	91
Fotoğraf 37: Tuğla Malzemeli Kubbe.....	91
Fotoğraf 38: Taşıyıcı Ayaktaki Almaşık Örgü Tekniği.....	92
Fotoğraf 39: Taşıyıcı Ayağın İçten Görünümü.....	96
Fotoğraf 40: Restorasyon Öncesi Güneydoğu Köşesi	97
Fotoğraf 41: Nefise Hatun Türbesi Ön Görünüm	98
Fotoğraf 42: Nefise Hatun Türbesi Restorasyon Öncesi Kubbe İçi Görünüm	98
Fotoğraf 43: Nefise Hatun Türbesi Yuvarlak Kemer	99
Fotoğraf 44: Nesife Hatun Türbesi İçindeki Mezar.....	99
Fotoğraf 45: Kemer Düzeyine Kadar Kesme Taş ve Kemer Devamında Tuğla	100
Fotoğraf 46: Restorasyon Öncesi Kubbe İçi Görünüm.....	100
Fotoğraf 47: Niksar Kulak Kümbeti Genel Görünüm	121
Fotoğraf 48: Aksaray Bekar Sultan Türbesi Genel Görünüm	121
Fotoğraf 49: Konya Tacül Vezir Türbesi Genel Görünüm.....	122
Fotoğraf 50: Tunceli Elti Hatun Türbesi Genel Görünüm.....	122
Fotoğraf 51: Divriği Sitte Melik Kümbeti Girişin Sağ Kenarında Bulunan Niş	123
Fotoğraf 52: Divriği Sitte Melik Kümbeti Girişin Sol Kenarındaki Niş	124
Fotoğraf 53: Kırşehir Kalender Baba Türbesi ve Camii İçindeki Girişi.....	125
Fotoğraf 54: Niksar Kulak Kümbeti Giriş Cephesi	126
Fotoğraf 55: Tunceli Elti Hatun Türbesi Girişi.....	126
Fotoğraf 56: Divriği Sitte Melik Kümbeti Giriş Cephesi	127
Fotoğraf 57: Divriği Emir Kamerüddin Kümbeti Giriş Kemerleri	128
Fotoğraf 58: Konya Tacül Vezir Türbesi Giriş Kapısı	129
Fotoğraf 59: Aksaray Bekar Sultan Türbesi Batı Cephesindeki Giriş Kapısı	129
Fotoğraf 60: Karaman Emir Eminüddin Kümbeti'nin Doğu Cephesi.....	130
Fotoğraf 61: Kemah Behramşah Türbesi Girişi.....	131
Fotoğraf 62: Kayseri Sancaktar Türbesi Kuzey Cephedeki Giriş Kapısı	131

Fotoğraf 63: Amasya Torumtay Türbesi Genel Görünüm.....	132
Fotoğraf 64: Bursa Geyikli Baba Türbesi Kuzey Cephesindeki Giriş Kapısı	133
Fotoğraf 65: Balıkesir Paşa Sultan Türbesi Genel Görünüm	133
Fotoğraf 66: Amasya Pir İlyas Türbesi Yuvarlak Kemerli Kapısı	134
Fotoğraf 67: Bilecik Şeyh Edebalı Türbesi Girişi	134
Fotoğraf 68: Edirne Kız Türbesi Genel Görünüm.....	135
Fotoğraf 69: Edirne Koyun Baba Türbesi Genel Görünüm.....	135
Fotoğraf 70: Malatya Zeynel Bey Mescidi ve Giriş Kapısı.....	136
Fotoğraf 71: Abdülvehhap Gazi Türbesi Genel Görünüm	137
Fotoğraf 72: Karaman Emir Eminüddin Kümbeti Güney Cephesindeki Pencere ..	138
Fotoğraf 73: Tunceli Elti Hatun Türbesi Güneydoğu Cephesi	139
Fotoğraf 74: Tunceli Elti Hatun Türbesi'nin İçten Sivri Kemerli Penceresi	139
Fotoğraf 75: Konya Tacül Vezir Türbesi'nin Güney Cephesindeki Pencere.....	140
Fotoğraf 76: Kırşehir Kalender Baba Türbesi Doğu Cephesindeki Pencere	140
Fotoğraf 77: Kırşehir Kalender Baba Türbesi Doğu Cephedeki Pencerenin İçten Görünümü	141
Fotoğraf 78: Bursa Devlet Hatun Türbesi Taşıyıcı Ayaklar.....	143
Fotoğraf 79: Bayındır Gömeçlik Dede Türbesi Taşıyıcı Ayaklar	143
Fotoğraf 80: Ankara Kesikbaş Türbesi.....	144
Fotoğraf 81: Bursa Umurbey Türbesi	144
Fotoğraf 82: Edirne Süloğlu Tatarlar Köyü Türbesi.....	145
Fotoğraf 83: Bursa Saraylılar Türbesi	146
Fotoğraf 84: Bursa Ebe Hatun Türbesi	146
Fotoğraf 85: Konya Tacül Vezir Türbesi İçten Görünümü	147
Fotoğraf 86: Karaman Emir Eminüddin Kümbeti Kubbe Altı Görünümü.....	148
Fotoğraf 87: Kırşehir Kalender Baba Türbesi Kubbe İçi Görünümü	148
Fotoğraf 88: Tunceli Elti Hatun Türbesi Kubbe Altı ve Kubbe İçi Görünümü.....	149
Fotoğraf 89: Tokat Kiçi Hatun Türbesi Kubbe Geçişi	150
Fotoğraf 90: Bursa Devlet Hatun Türbesi İç Görünüm	150
Fotoğraf 91: Havza Mustafa Bey İmareti Türbesi Genel Görünümü	151
Fotoğraf 92: Havza Mustafa Bey İmareti Türbesi Kubbe Geçişi	151
Fotoğraf 93: Amasya Halkalı Dede Türbesi.....	152

Fotoğraf 94: Amasya Toruntay Türbesi Beşik TonoZ İÇten Görünümü.....	153
Fotoğraf 95: Kemah Behramşah Türbesi Genel Görünüm	154
Fotoğraf 96: Kayseri Sancaktar Türbesi İÇ Mekan	154
Fotoğraf 97: Kayseri Sancaktar Türbesi İÇ Mekan Kubbe Kasnağı	155
Fotoğraf 98: Kayseri Sancaktar Türbesi Kubbenin Dıştan Görünümü.....	155
Fotoğraf 99: Ürgüp Damsa Köyü Kesikbaş Türbesi.....	156

ŞEKİL LİSTESİ

- Şekil 1:** Battalgazi İlçesi Haritası 63
Şekil 2: Emir Hüseyin Küregen'in Oğlu Celayirli Emir Şeyh Hasan'ın Çocukları ... 94

ÖZET

Anadolu'nun ilk yerleşim yerlerinden biri olan Malatya, kültürel yönden zenginlik arz eden bir kenttir. İlk çağ ve Orta çağ'ın hakim devletleri için coğrafi özellikleri bakımından vazgeçilmez bir konuma sahip olduğundan, Malatya'yı idaresi altına almıştır. Uzun yıllar ellerinde tutabilmek için öncelikle kale ve surlar onarılarak imar faaliyetlerinde bulunmuşlardır.

Şehrin sürekli işgal edilerek el değiştirmesi; birçok eserin günümüze sağlam gelmesini engellemiş ve var olan yapıların orijinalliğini kaybetmesine neden olmuştur. Memluklu ve Selçuklu gibi devletlerin yanı sıra Danişmendliler gibi Beyliklerin idaresine giren Orta Çağ Malatya'sının İmar faaliyetlerine bakıldığında; cami, mescit, medrese, türbe ve minare gibi yapıların çoğunun bu dönemde yapıldığı görülmektedir.

10. yüzyıldan itibaren Horasan ve Türkistan bölgesinde ortaya çıkan mezar yapıları, Anadolu'da 12.yüzyıldan itibaren yaygınlaşmaya başlamıştır. Çeşitli formlara sahip olan mezar yapıları, Anadolu'da Türk-İslam mimarisinde kendine en çok yer edinen yapı türlerinden birisi olmuştur.

Anadolu Selçuklularına ait; poligonal gövdeli, silindirik gövdeli, kübik gövdeli, eyvan tipli, dikdörtgen planlı (v.s) türbelerin yanı sıra Beylikler ve Erken Osmanlı döneminde yeni bir tür olarak ortaya çıkan baldaken tipli birçok türbe; Anadolu'nun çeşitli yerlerinde inşa edilmiştir. Bu yerlerden biri olan Malatya'da var olan Türk-İslam yapıları arasında Selçuklular'a ait yapılar da mevcuttur. Battalazi ilçesinde mevcut yapıların arasında Orta Çağ dönemine ait türbeler de bulunmaktadır. Ancak bu türbelerin kitabesiz olması nedeniyle banileri ve inşa tarihleri bilinmemektedir.

Malatya'daki Türk-İslam dönemi yapıları hakkında yapılan bireysel ve kurumsal çalışmalar incelendiğinde, hemen hemen hepsinde aynı sorunla karşılaşıldığı görülmektedir. Yapılan çalışmalarla birlikte aynı plan tipindeki diğer yapılarla malzeme ve teknik yönünden değerlendirilerek tarihlendirme yoluna gidilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Malatya, Battalgazi, Türbe, Mezar, Kırk Kardeşler.

ABSTRACT

Malatya, one of the first settlements in Anatolia, is a city that is rich in cultural aspects. Since it has an indispensable location due to its geographic features for ruling states of First Age and Medieval Age, these states held the administration of Malatya. For the purpose of keeping this city in their hands for many years, they engaged in the zoning activities by repairing the castles and city walls.

The fact that the city had passed in other hand with invasion, prevented many Works from surviving to the present and caused the existing structures to lose their originality. When the zoning activities of Medieval Age's Malatya, which came under the administration of the the states such as Mamelukes and Seljukians along with beylics such as Danishmends are observed; it is seen that most of the structures such as mosque, small mosque, madrassah, tomb and minaret were constructed in this period.

This grave structures taht emerged in the region of Khorasan and Turkestan beginning from 10. century, has become common in Anatolia in 12. century. The grave structures that have various forms, have become one of type of structures that gain a seat in Turkish-Islamic architecture in Anatolia. A large number of tombs with baldachin type emerged as a new form in Period of Beylics and Early Ottoman in addition to the tombs with polygonal body, cylindrical body, cubic body, iwan type, rectangular plan (etc) which belongs to Anatolian Seljukians were constructed in various places of Anatolia.

There are structures which belong to the Seljukians amongst the Turkish-Islamic structures existing in Malatya, one of these places. There are the tombs which belongs to Middle Age, amongst the structures located in Battalgazi. However, the constructives and construction dates are unknown since these tombs do not have inscriptions.

When the individual and institutional studies about Turkish-Islamic structures in Malatya are examined, it is seen that the same problem is encountered in almost all of them. Together with the studies conducted, they are dated by evaluating them with other buildings with the same plan in terms of material and technique.

Keywords: Malatya, Battalgazi, Tomb, Grave, Forty Brothers.

GİRİŞ

Coğrafi olarak dağlık ve engebeli bir arazi yapısına sahip olan Malatya, Doğu Anadolu'nun Yukarı Fırat Bölümü'nde, Doğudan Elazığ, kuzeyden Erzincan ve Sivas, batıdan Kahramanmaraş, güneyden Adıyaman, güneydoğudan Diyarbakır illeri ile çevrilidir.¹ Malatya şehri kurulduğu günden bu yana üç yerleşim yeri değiştirmiştir. Birincisi bugünkü Malatya'nın 4 km kadar kuzeydoğusunda bulunan Arslantepe höyüğü, ikincisi Battalgazi ve son olarak bugünkü yeridir.²

Malatya şehrinin adı, imparatorlara ait yıllıklarda ve arkeolojik kazılar neticesinde ortaya çıkarılan vesikalarda bahsedilmekle birlikte kent, asıl önemini Hitit İmparatorluğu'nun tarih sahnesinden çekilmesinden sonra kazanmıştır. Çünkü Malatya'nın, yoğun bir şekilde ticari faaliyetlerin yürütüldüğü doğal bir yol üzerinde bulunması, Asur, Urartu ve Pers gibi devletlerin hakimiyet sahasında kalmasına neden olmuştur. Malatya'nın Geç Hitit Şehir devletlerinden biri olduğunu hem Arkeolojik kazılar sonucunda ortaya çıkarılan H.H. yazılı kitabelerden ve kabartmalardan hem de Urartu ve Asurlular'a ait vesikalardan anlaşılmaktadır.³

Kayseri yakınlarında, Kültepe höyüğünde yapılan kazılarda bulunan bazı çivi yazılı metinlerde "Melita" şeklinde yer alan Malatya adı, diğer bir kısım vesikada da "Malazia" ve "Malita" şeklinde geçmektedir.⁴ Asur İmparatorluk Devri yıllıklarında Meliddu, Melide, Melid şeklinde adlandırmaların yapıldığı Malatya, Urartu yıllıklarında Melitea diye bahsedilmektedir. Hrozny, Hititçe'de balın "Melit" kelimesinden türetildiğini söylemektedir.⁵ Bu isim daha sonra Romalılar döneminde

¹ Faik Sağlam vd., *Malatya Kent Rehberi*, Seçil Ofset , İstanbul 2013. s.7.

² Habibe Kazancıoğlu , *Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında Malatya*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2001. s.4.

³ Ekrem Memiş, *EskiÇağ Türkiye Tarihi*, Çizgi Kitapevi, Konya 2001. s.183.

⁴ Gökür Akçadağ "Malatya Şehir Adı ve Şehrin Tarihi Süreçleri" *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, S.9: (2016), s.186.

⁵ Ekrem Memiş, age., s.182.

Melite ve Melitene, İslâmî devirde de Malatya şeklinde karşımıza çıkmaktadır.⁶ Strabon da Coğrafya adlı eserinde Malatya'dan "Melitene" olarak bahsetmektedir⁷.

1.1. Konusu ve Amacı

Malatya'nın Türk-İslam dönemi mimari eserleri hakkında yazılan eserler incelendiğinde; camii, mescid, han, hamam, medrese ve türbe gibi yapıların yer aldığı görülmektedir. Malatya'da daha önce Türk-İslam yapıları üzerine kayda değer çalışmalar arasında; İsmail Aytaç'ın "Malatya ve Yöresindeki Türk-İslam Dönemi Yapıları" adlı doktora tezi ile birlikte Bekir Eskici'nin "Eski Malatya'daki Türk-İslam Eserleri" adlı yüksek lisans tezi yer almaktadır. İsmail Aytaç tarafından yapılan doktora çalışmasında konumuz dahilindeki türbeler hakkında diğer eserler başlığı altında, kısa bir şekilde değinilmiştir.

Bekir Eskici ise "Eski Malatya'daki Türk-İslam Eserleri" adlı yüksek lisans tezi çalışmasında türbeler başlığı altında türbeler tanıtılmış ancak ayrıntılı bir şekilde ele alınmamıştır. Bu tezlerin haricinde Fuat Şancı'nın "Malatya Türk-İslam Dönemi Mimari Eserleri III" adlı kitabında Malatya'nın Darende ilçesindeki yapılar işlenmiştir. Bozkurt Ersoy'un ise "Eski Malatya (Battalgazi) Türk-İslam Eserleri" adlı makalesinde ve Malatya Kültür Envanterinde mezar yapıları hakkında yüzeysel bilgiler bulunmaktadır. Malatya'da yaptığımız araştırmalar neticesinde Orta Çağ döneminde inşa edilmiş mezar yapıları hakkında ayrıntılı bir şekilde çalışma yapılmadığı saptanmış ve yapılan tez çalışmaları ise restorasyon öncesindeki dönemde ortaya konulmuştur.

Malatya gibi önemli bir şehrin mezar yapılarının hem restorasyon öncesi hem de sonrası durumu hakkında bilgilerin verilmesi ve arkeolojik kazılar sonucunda ortaya çıkarılan sekizgen kümbetlerin ve diğer türbelerin tarihlendirilmesi gerekliliğinin yanı sıra tarihi bir vizyonu olan bu kentte yer alan mezar yapılarının Anadolu'daki diğer türbeler ile karşılaştırılarak incelenmesi gerekliliğinden dolayı bu

⁶ Ömer Tokuş, " Fethinden Danişmedlilere Kadar Malatya" Uluslararası Selçuklu Döneminde Maraş Sempozyumu, 17-19 Kasım 2016, Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Şube Müdürlüğü, Kahramanmaraş 2017, s.136.

⁷ Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası*, Çev.: Adnan Pekman / Haz.: Muzaffer Aysu, Kanaat Basımevi, İstanbul 2000. s. 351.

tez çalışmasının konusu "Malatya İl Merkezinde Orta Çağ Mezar Yapıları" olarak belirlenmiştir.

Malatya merkezdeki türbeler, birçok çalışmada yer almış ancak ya yüzeysel olarak ele alınmış ya da ayrıntıya girilmeden tanıtılmıştır. Orta Çağ Malatya'sının siyasi, askeri, ekonomik konumu ve bu yapıların o dönemde inşa edildiği de düşünülürse ne kadar önemli bir yere sahip olduğu görülecektir. Malatya'nın Türk-İslam dönemi mimari eserlerinden sadece biri olan bu mezar yapıları, sade görünümleri ve kitablesiz olması; mimari formları hakkında yapılacak yorumları zorlaştırmaktadır. Öncelikle katalog içerisinde hem restorasyon öncesi hem de restorasyon sonrası durumları hakkında bilgiler verilerek tanıtılmış ayrıca yıkılmış olan türbeler ile orijinaliği kaybeden türbelerin Anadolu Selçuklu dönemi ile Osmanlı dönemi yapıları ile karşılaştırılarak mimari özellikleri ile tarihlendirme sorunları giderilmesi amaçlanmıştır.

Konumuz dahilindeki türbelerin, mimari özellikleri ve tarihlendirme sorunlarının yanında Sıddı Zeynep türbesi haricinde poligonal gövdeli olan mezar yapılarının cenazelik katlarının olup olmadığına dair sorunlarda eldeki verilerle çözüme kavuşturulması amaçlanmıştır.

1.2. Kapsamı ve Yöntemi

Malatya ve ilçelerinde yapılan araştırmalarda; Darende, Arapgir, Kulucak ve merkezde 16 mezar yapısı tespit edilmiş; bu yapılardan üçü 20.yüzyılların sonlarında tamamen yenilediği için sanat tarihi değeri taşımamaktadır. Darende de 5, Arapgir ve Kulucak da 1 mezar yapısı bulunmaktadır. Bu ilçelerdeki mezar yapılarının farklı çalışmalara konu olması ve 18. ile 20. yüzyıl arasında inşa edilmiş olması nedeni ile bu tez çalışması Orta Çağ mezar yapıları ile sınırlandırılmıştır.

Bu çalışmada öncelikle bölgedeki mezar yapıları tespit edilmiş ve fotoğraflandırılarak gerekli ölçüler alınmıştır. Malatya'nın Türk-İslam eserleri hakkında yapılan sempozyum, seminer, tez, makale, Malatya kitaplıkları, kütüphane taramalarından gerekli bilgiler edinilerek, Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü, Malatya'nın bağlı olduğu Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü ve Malatya Arkeoloji Müzesi arşivleri incelenmiştir. Malatya'daki mezar yapıların

günümüzdeki hali ile bizi Anadolu Selçuklu ve Osmanlı dönemi türbeleri hakkında çalışmalara yönelmemize neden olmuş ve ortaya konulan eserler incelenerek, gerekli çizim, fotoğraf ve tablolarla birlikte desteklenmiştir.

Tezin giriş kısmında; çalışmanın konusu, amacı, kapsamı ve yöntemi hakkında bilgiler verilmiştir. Beş bölümden oluşan tez çalışmasının birinci bölümünde, Malatya'nın siyasi tarihi; İlk Çağ'dan itibaren kronolojik olarak Hititler, Asurlular, Urartular, Medler ve Persler, Kommagene Krallığı ve Roma dönemi işlenirken, ikinci bölümünde; Orta Çağ dönemi başlığı altında Bizans, İslam dönemi, Türkler dönemi ile devam ederek Osmanlı Devleti'nin, Malatya hakimiyetine kadar devam etmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, Türklerde mezar kültürü, İslamiyet öncesi ve sonrası dönemde nasıl bir yol izlenmiş ve bununla birlikte Orta Asya'nın kurgan tipli mezarları ile cenaze merasimleri hakkında bilgiler verilerek Anadolu'ya yansımaları işlenmiştir. Daha sonra Türklerde türbe ve kümbet mimarisinin gelişimi adlı diğer bir alt başlıkla ; türbe ve kümbetlerin menşei konusunda bilgiler verilerek Karahanlı, Gazneli ve B.Selçuklu devletinin türbe mimarisi özellikleri örneklerle birlikte açıklanmıştır. 10.yy'dan itibaren Horasan ve Türkistan bölgesinde ortaya çıkan mezar yapıları, Anadolu'da 12.yüzyılda yaygınlaşmaya başlamış ve plan tiplerine birer örnek vererek açıklık getirilmiştir.

Dördüncü bölümünde ise bu çalışmanın ana konusu olan Malatya İl Merkezinde Orta Çağ Mezar Yapıları katalog içerisinde tanıtılmıştır. Katalog içerisindeki türbelerin, hem restorasyon öncesi hem de restorasyon sonrası durumları yanında iç ve dış mekanlar hakkında verilen bilgiler, fotoğraf ve çizimlerle desteklenmiştir.

Çalışmanın beşinci bölümü ise değerlendirme bölümüdür. Dördüncü bölümde tanıtılan türbeler bu bölümde tipolojik olarak diğer kentlerdeki benzer örneklerle plan tipleri, cephe düzenleri, giriş açıklıkları, pencere açıklıkları, taşıyıcı sistemleri, geçiş sistemleri, örtü sistemleri gibi birimlerle birlikte süsleme açısından kıyaslama yoluna gidilmiştir. Çalışmanın sonucunda ise yapılarla ilgili karşılaşılan sorunlarla birlikte amacımıza ulaşıp ulaşılmadığı anlatılmıştır. Ayrıca nereden alındığı belirtilmeyen fotoğraflar tarafımıza aittir.

1. ESKİ ÇAĞ'DA MALATYA

1.1. Hititler Dönemi

Tarih boyunca Hititlerin Anadolu'ya nereden geldiklerine dair farklı görüşler vardır. Görüşlerden birincisi; Kuzey Suriye'den geldikleri, ikincisi; boğazlar üzerinden Anadolu'ya geçtikleri ve üçüncüsü ise Kafkaslardan gelmiş olmalarıdır. Anadolu'da büyük bir imparatorluk kuran Hititlerin hangi coğrafyadan geldiklerinin kesin olarak bilinmemesi manidardır. Ancak Ekrem Akurgal'ın, Anadolu coğrafyasında devlet kuran kavimler, yıkıldıktan sonra nereden gelmişlerse oraya dönmüşlerdir.⁸, şeklindeki öne sürdüğü görüş bu duruma azda olsa açıklık getirmektedir. Örneğin; Anadolu coğrafyası ele alındığında Hellenler ve Frigler gibi Eski çağ medeniyetleri balkanlara, doğudan gelen osmanlılar ise yükselme döneminde Avrupa'ya kadar ilerlemiş ve dağılma dönemlerinde Anadolu'ya çekilmişlerdir.⁹

Anadolu'da egemenliğini gittikçe arttıran Hititlere en parlak ve güçlü dönemini yaşatan I. Hattuşili'dir. Hattuşili (M.Ö. 1660-1630) döneminin siyasi gelişmeleri ve yaptığı savaşlar Telipunu metinlerinde anlatılmaktadır. Hattuşili, başlangıçta küçük bir ülkeye sahip iken, girdiği bütün savaşlardan başarılı olacak ki her bir ülkeye yönetmesi için oğullarını görevlendirmiştir.¹⁰ Ayrıca Telipunu metninde, Hattuşili doğu seferine çıkarken Malatya üzerinden geçtiği belirtilmektedir.

Doğu yönünde yapılacak seferlerin hazırlayacağı konumunda olan Hattuşili için en büyük tehditlerden biri olan Hurriler, doğuda Hititlerin yayılmasını engelmeye çalışmıştır. Hattuşili Suriye üzerine sefere çıktığında bunu fırsat olarak gören Hurriler, Hitit topraklarına saldırarak başkent haricinde Hitit topraklarını işgal etmiştir. Hitit topraklarında yaşanan saldırılar sonucunda imparatorluk zayıflamış ve kendilerine bağlı ülkeler bağımsız hareket etmeye başlamıştır. Malatya'nında bu işgalden sonra Hurrilerin eline geçmiş olması kuvvetle muhtemeldir.¹¹

⁸ Ekrem Akurgal, *Anadolu Kültür Tarihi*, Başak Matbaacılık, Ankara 2005. s.35.

⁹ Orhan Tuğrulca, *Malatya Siyasi Tarihi*, Kilim Matbaacılık, Malatya 2006. s.28.

¹⁰ Ekrem Akurgal, age., s.599.

¹¹ Orhan Tuğrulca, age., s.36.

Hattuşili'nin sürekli genişleme politikası onu yorgun düşürmüş ve hastalanarak ölmesine neden olmuştur. Hattuşili'nin ölmesiyle yerine geçen I. Murşili'nin (M.Ö.1630-1600) ilk icraatı imparatorluğunun zayıflamasına neden olan Hurriler ile hesaplaşmak oldu. Kuzey Suriye'ye yani Halep Krallığı'na son veren Murşili, Fırat üzerinden geçerek Anadolu'da siyasi birliği sağlamıştır. Kaynaklara göre Malatya'nın bu dönemde Hurriler'in elinden geri alınarak Hitit sınırlarına eklenmiştir (Tuğrulca 2006 : 37).

İmparatorluk dış siyasetle uğraşırken aynı zamanda iç çekişmeler ile de uğraşmaktaydı. Saray çekişmeleri, entrikalar I. Murşili döneminde de devam etmekteydi. Bu taht mücadelesi kanlı bir şekilde sona ermiş; I.Hantili ve Zidanta birleşerek I.Murşili'yi öldürmüşlerdir. Böylece Hitit tarihinde ilk kez kral, suikast sonucu ortadan kaldırılmıştır.

I.Hantili'nin (M.Ö.1600-1570) tahta geçtikten sonra iç çekişmeler devam ederken Mitanni ve Kaşka'lar gibi krallıklar, Hititlere karşı harekete geçirmiştir. Hititlerin zor durumda olduğunu gören Mitanni Krallığı, ilk olarak Kuzey Suriye'yi daha sonra Adana ve çevresi ile Malatya'yı ele geçirmiştir (Tuğrulca 2006 : 66).

Şuppiluliuma'nın M.Ö.14.yy'ın başlarında Hititlerin başına geçtiği dönemde Mısır, Babil, Mitanni gibi büyük krallıklar bulunuyordu. Ancak Babil ve Mitanni devletleri ekonomik yönden sorun yaşıyorlardı.¹² Ülke yönetiminin yanında üstün askeri zekası ile önemli bir komutan olan Şuppiluliuma, bu durumdan faydalanmasını bilmiş aynı zamanda bütün sorunlarını sadece savaşarak değil diplomatik yollarla çözmeye çalışmıştır. Böylece sınırlarını Malatya dahil Fırat'tan Akdeniz kıyılarına Suriye'den Lübnan'a kadar genişletti¹³.

Mitanniler de Hititler gibi birden fazla ülkeden oluşan bir krallıktı. Hititler ile giriştiği askeri mücadelelerden dolayı güç kaybetmiş ve kendisine bağlı Asur kralı Uballit'in Hitit kralına gönderdiği mektubunda artık kendisini bir büyük kral gibi görerek, firavuna "biraderim" diye hitab ediyordu. Şuppiluliuma da bu tehlikeyi

¹² Ekrem Memiş, age., s.107.

¹³ Orhan Tuğrulca, age., s.43.

görmekte gecikmemiş olmalı ki, Mitanni kralına kızını vererek Asur ile arasına tampon bir bölge oluşturmuştur.¹⁴

Hititler, Anadolu'da siyasi birliği sağladıktan sonra Doğu Akdeniz'e doğru yönelerek Suriye'deki küçük devletleri kendisine bağlamıştır. Bunu tehdit olarak gören Mısır ve Asurlular bu anlaşmalara engel olmaya çalışmıştır. Mısır'ın girişimleri başarılı olacak ki Kuzey Suriye'deki yapılan anlaşmalar bozulmuş ve Mısır, iç işlerine karışıldığını öne sürerek Hititler ile Kadeş Savaşı yaşanmıştır. Mısır ve Hititlerin mücadelesi devam ederken Asurlular daha da güçlenmiştir. Asurluların yükselişinin farkına varan Mısır ve Hititler savaşa son vererek M.Ö. 1283 yılında Kadeş Antlaşmasını imzalamıştır.¹⁵

Uzun süre Hitit hakimiyetinde bulunan Malatya, Geç Hitit döneminde merkezi bir kent haline geldi. M.Ö. 1090'dan sonra Kargamış Krallığı'nın hakimiyetine giren Malatya, M.Ö. 876'dan itibaren Anadolu'da söz sahibi olmaya başlayan Asurların, düzenlediği üç sefer sonrasında yönetimi tekrar değişmiştir.¹⁶

1.2. Asurlular Dönemi

Malatya'nın tarihi süreçte birden fazla adla anılması fethedene göre değişmektedir. Ancak nedeni bilinmemekle birlikte Asur kaynaklarında Milid (Malatya) adı olduğu gibi kalmıştır. Değişen coğrafi isimlere örnek olarak Hitit çivi yazılarında Van'a "Nairi", Kayseri'ye "Tabal", Kilikya yöresine "Que" denilmekteydi.¹⁷

M.Ö 2. bin yılın ilk yüzyılları içerisinde Mezopotamyalı ve Suriyeli tüccarlar Anadolu'nun kıyı kesimlerindeki kentlere yerleşmişlerdir. Asur dilinde bu kentlere "Karum" denilmekteydi. Suriyeden ve Asur kentlerinden gelen kervanların liman

¹⁴ Ekrem Memiş, age., s.113.

¹⁵ Emre Baysoy, "Antik Dönem Doğu Akdeniz Jeopolitiği", *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, C.4/S.8 : (2015), s.15.

¹⁶ Göknur Göğebakan, "Malatya", TDV İslam Ansiklopedisi, C:27, TDV Yayınları, Ankara 2003, s.469.

¹⁷ Orhan Tuğrulca, age., s.54.

kentlerine gelmesiyle Anadolu'da bu döneme "Asur Ticaret Kolonileri Çağı" denilmektedir.¹⁸

Tamamen ticari amaç için Anadolu'da bulunan Asurluların Anadolu macerası M.Ö. 2.binli yıllarda başlamıştır. M.Ö. 13.yüzyıldan itibaren Hititlerin giderek zayıflaması, Anadolu'da küçük küçük devletlerin kurulması ve bu durum karşısında Hititlerin etkisiz kalması nedeniyle Asurlular, Anadolu'da siyasi çıkarları için hareket etmeye başlamıştır.¹⁹

Dönemin önemli gelişmelerinin kayıt altına alındığı Asur yıllıkları, kendi tarihleri ile birlikte Urartular gibi diğer devletlerin tarihine de ışık tutmaktadır. Bu yıllıklardan öğrenebildiğimiz kadarıyla Asur kralı I. Tiglat Pileser (M.Ö.1116-1100), Doğu Anadolu bölgesi'ne yaptığı seferin dönüşünde Malatya şehrine uğramış ve kenti ele geçirerek vergiye bağlamıştır. I. Tiglat Pileser'in başarılı ve enerjik bir kral olduğunu bu dönemde Malatya'ya kadar gelmesinden anlaşılmaktadır. Anadolu'da bir süre sonra Yunan merkezli başlayan Ege göçleri, Anadolu'nun siyasi birliğini bozmuş lakin Asurlular konumları gereği bu durumdan fazla etkilenmemiştir.

Tiglat Pileser'in ölümünden sonra Asur kitabelerinde bir süre siyasi gelişmelerle birlikte Malatya hakkındaki bilgiler de kesintiye uğramıştır. Bunun nedeni Aramiler'dir. Asur Devleti'nin en büyük sorunlarından biri olan Aramiler, M.Ö.10.yüzyılda Anadolu sınırlarına kadar ulaşmış ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin siyasi ve kültürel yapısının değişmesinde büyük rol oynamışlardır.²⁰

II.Asurnasirpal, Doğu yönündeki politakalardan daha çok Anadolu üzerine yoğunlaşmıştır. Doğu Anadolu'da siyasi birliğini kurmaya çalışan Urartular, II. Asurnasirpal tarafından denetim altına alınarak diğer bir tehlike arz eden Aramilerle uğraşmaktaydı.²¹ II.Asurnasirpal'ın ölümünden sonra yerine oğlu III. Salmanassar (M.Ö. 858-824) geçti. III. Salmanassar, son derece sıkıntılı bir ortamda tahta

¹⁸ Andreas Schachner, *Assurlular Dicle'den Toroslar'a Tanrı Assur'un Krallığı*, Çev.: Gökçe Bike Yazıcıoğlu, Azer Keskin / Haz.: Kemalettin Köroğlu, Selim-Ferruh Adalı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2018, s.88.

¹⁹ Yüksel Şahin, *Asur Devletlerinin Anadolu Politikası*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 1994, s.30.

²⁰ agm., s.1356.

²¹ Hüseyin Sever, "Asur Siyasi Tarihinin Ana Evreleri", *Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.31/S.1-2 : (1987), s.424.

çıkmişti. Bir yandan Aramiler ile uğraşılırken diğer yandan Asur'un Kuzeyindeki Urartular ile mücadele etmek durumundaydı.²²

III. Salmanassar, her ne kadar siyasi karışıklığın yaşandığı dönemde tahta çıksada babası II.Aurnasirpal döneminde savaşlardan elde edilen ganimetler ve bağlı ülkelerden alınan vergiler neticesinde ülke ekonomik yönden rahattı. I.Tiglet Pileser ölümünden sonra Malatya hakkında kesintiye uğraşayan bilgiler III.Salmanassar döneminde tekrar Asur yıllıklarında görölmektedir.

Nitekim III. Salmanassar, M.Ö. 836 yılında Hilakku, Malatya ve Timur Tepesi'ni aşarak Kayseri'ye ulaşmıştır. Böylece Asur kralı, Anadolu'da siyasi üstünlüğü sağlama amacı Kayseri ve Van yöresini işgal ederek gerçekleşmiştir.²³

III. Salmanassar, Hititlerden geriye kalan küçük beylikler ve Suriye'de kurulan devletler ile mücadele ederken, iç isyanların baş göstermesi üzerine Asur ülkesinde devam eden bunalımlardan ancak III.Tiglat-Pileser (M.Ö. 745-727)'in başa geçmesiyle kurtulmuştur. Urartulardan yardım alarak Malatya, Kumukh, Van ve Kayseri şehir devletleri yaptığı ittifakta Kral III. Tiglat-Pileser, Urartu Kralı III.Sardur'u mağlup etmiştir.²⁴

Asurlular, M.Ö. 2 binli yıllarının yarısından küçük bir devlet iken, I. Tiglet Pileser, II.Aurnasirpal, III. Salmanassar ve III.Tıglat Pileser gibi kralların yönetimiyle Anadolu coğrafyası ile birlikte Mezopotamya, Elam, Suriye ve bir dönem Mısır'ı da yönetimi altına alarak imparatorluğunun sınırlarını genişletmiştir (Sever 1987: 421). İmparatorluğun son dönemlerinde Babil Krallığı'nın yaptığı ittifaklarla Asur İmparatorluğu'na (M.Ö. 612-606) son verilmiştir.

1.3. Urartular Dönemi

M.Ö. I. binde Van Gölü civarında kurulan Urartular, Asurlu döneminde ortaya çıkmış ve Doğu Anadolu bölgesinde egemenlik kurarak Asurluların

²² Orhan Tuğrulca, age., s.58.

²³ Mehmet Kurt, "Que Ülkesi ve Yeni Asur Devleti'nin Anadolu Politikası Bakımından Önemi", *Sosyal Bilimler Dergisi*, C.10/S.3 : (2008), s.124.

²⁴ Bu sefer hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.; Hüseyin Sever, agm., s.426.

Anadolu siyasi birliğini kurmasına yönelik çalışmalarına Aramiler ile birlikte engel olmuşlardır.²⁵

Urartu hükümdarları, özellikle I. Sarduri (MÖ. 840–830), İşpuini (M.Ö. 825–810) ve Menua (M.Ö. 810–780)'nın taht mücadeleleri ile uğraşan Asur Krallığı'nın zayıflamasını sağlayarak nüfuz alanlarını genişletmişlerdir. Urartular ve Asurlular birbirleriyle sürekli çatışma halinde olması nedeni ile Asur yıllıklarında kaybolan bilgiler Urartu yıllıklarında görülebilmektedir. Örneğin; Urartu Devleti'nin ilk krallarından biri olan I.Sarduri'nin faaliyetlerine, Asur kralı III. Salmanassar'ın kayıtlarından ulaşılabilmektedir.²⁶

Urartular kısa sürede, Hazar denizinden batıda Malatya'ya kadar ve Haleb'den Musul'a kadar genişleme başarısını göstermiştir.²⁷ Kral Menua, coğrafi konumundan dolayı Malatya (Melitealhe) Krallığı'na egemen olmak istemiştir. Çünkü Menua, Suriye'den Orta Anadolu'ya, oradanda Akdeniz'e geçmenin yolu Malatya'ya sahip olmaktan geçtiğini biliyordu. Kral Menua M.Ö. 9. ve 8.yüzyıllarda Fırat'ı aşarak Malatya'yı işgal etmiş ve vergiye bağlamıştır.

Menua'nın ölümü ile Urartular'ın hükümdarı olan I. Arğişti (M.Ö. 790-765), babası gibi yönetimde başarılı olmuş ve devleti daha da güçlü hale getirmiştir. I. Arğişti'nin kendi ifadelerinin yer aldığı yıllıklarda antılanlara göre; Malatya Kralı Hilaruda'yı ve Haleb Krallığı'nı mağlup etmiş ayrıca Anadolu'da bulunan Asurlulara bağlı küçük devletleri kendine bağlamıştır.²⁸

Arğişti yıllıklarında Malatya seferini şöyle anlatmaktadır; *Tanrı Haldi Silahlarını ile sefere çıktı ve Hate ülkesini ve kral Hilaruda'nın ülkesini (Malatya) ele geçirdi. Urartu kaynaklarında "Hate Memleketi" olarak bahsedilen bu topraklardan aralarında çocuk ve kadınlarında bulunduğu toplam 29.284 kişiyi tutsak almış, bir kısmını kılıçtan geçirmiş kalanları ise başka bir bölgeye yerleştirmiştir.*²⁹

²⁵ Ekrem Akurgal, age., s.247.

²⁶ Veli Ünsal, "Urartu ve Frig Devletlerinin Yıkılışında Bozkır Kavimlerin Rolü", *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.2/S.3 : (2018), s.120.

²⁷ Orhan Tuğrulca, age., s.73.

²⁸ Ekrem Memiş, age., s.204.

²⁹ Orhan Tuğrulca, age., s.76.

İşpuini, I. Sarduri ve Menua dönemlerinde hızla büyüyen devlet, II. Sarduri döneminde de iç karışıklıkların yaşanmadığı, ülke genelinde imar faaliyetlerin yapıldığı parlak bir dönemdir. Ancak II. Sarduri'nin, kuleler inşa etmesinin sebebi kendinden önceki kralların aksine Batı seferlerine çıkacağına göstergesidir.³⁰ II.Sarduri'nin Batı'ya yönelik seferlerini Kömürhan ve İzoli yazıtlarında anlatılmaktadır.³¹ Sarduri, Urartu'nun dış politikasını başarı ile uygulamasına rağmen, yenilgiler onun saltanatının son yılları hüsrarla bitmesine sebep olmuştur. Yerine I. Rusa (M.Ö.735–714) geçmiştir.

I. Rusa, doğuda Kimmer tehdidin artması üzerine diğer batı ülkeleri ile iyi ilişkiler kurmaya çalışmış ve Asurlular ile karşı karşıya gelmek istememiştir. Kimmerlerin doğudan saldırması üzerine I.Rusa, Kimmerler'in yoğun olduğu kuzey bölgesine saldırmış ancak başarısız olmuşlardır. Kimmerler, bu zaferden sonra hem Kafkaslardan hem de doğuda etkisini arttırmış ve işgal ettiği topraklardaki Urartu valilerini esir alması ile I. Rusa, başkentte çıkan isyanlarla uğraşmak zorunda kalmıştır.³² Asurlar, Urartular'ın zayıflamasından faydalanarak M.Ö. 714'de çıktığı sefer sonucunda I.Rusa'yı mağlup etmiştir.

Asurlar ile yapılan savaşta I.Rusa'nın ölmesiyle Urartu Krallığı'nın tahtına sırasıyla; II. Arğuştı (M.Ö. 714-685), II. Rusa (M.Ö. 685-645), III. Sarduri (M.Ö. 645-635) geçmiştir. Urartu devleti son dönemlerinde Medlerle, İskitlerle ve Asur ile yaptığı savaşlardan sonra zayıflamaya başlamış yaklaşık 600 yıllık Anadolu hakimiyetinin ardından çökme devrine girerek tarih sahnesinden çekilmiştir.

1.4. Medler ve Persler Dönemi

Medler ve Persler'in, tarihi serüvenleri ilk olarak M.Ö. 843 ve M.Ö. 835 yılları arasında III. Salmanassar'ın yıllıklarında "Parsua" ve "Medes" adı ile başlar. Persler, 9.yy'ın ikinci yarısında Urmiye Gölü'nün güney ve güneybatısında , Medler ise güneydoğusunda yaşıyorlardı.³³

³⁰ Ekrem Memiş, age., s.206.

³¹ Ayrıntılı bilgi için bkz., <http://www.malatyaizollu.com/wordpress/malatya-kale-izollu-tarihi-eserler/> (Erişim Tarihi: 23.11.2018, 16:24).

³² Veli Ünsal, agm., s.127.

³³ Yavuz Arslan, *Perslerin Yönetim Politikası*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2010. s.5.

İran coğrafyasında yaşayan Medlerin başına Kayaksar'ın geçmesiyle dağınık boyları bir araya getirerek güçlü bir devlet oluşturmuşlardır. Kimmerler ve Babil Kralığı ile birlikte hareket eden Medler, Ninova'yı kuşatarak Asurluları M.Ö. 612 yılında ortadan kaldırmışlardır. Kızılırmak boylarına kadar ilerleyen Medler daha sonra Irak'a çekildiler.³⁴

Med kralı Keyaksar, Asurlulara son verdikten sonra Anadolu'da Kızılırmak'a kadar ilerlemiştir. Kızılırmakta Lidyalıların direnişi ile karşılaşan Medler, Lydia ile 5 yıl boyunca süren savaşa tutuştular. Savaş devam ederken güneş tutulması yaşanmış her iki tarafta savaşmayı bırakmak zorunda kalmıştır. Çünkü taraflar tanrıların savaşmamalarını istediğini düşünmüşler ve antlaşma imzalamışlardır³⁵. Böylece ırmağın doğusu Medler'e, batısı ise Lidya'ya bırakıldı. Malatya ve çevresi Medler'in hakimiyetine girmiş oldu.

Persli Kyros, Medler'i yenmesinden sonra diğer hükümdarlar gibi Batı Anadolu hakimiyeti için harekete geçmiştir. Persler esasen askeri başarıdan çok daha öte önemli ekonomik bir kazanım elde ettiler. Perslerin Medleri ortadan kaldırmasıyla Lidyalıları tedirgin etmişti. Çünkü Medler ile Anadolu topraklarını paylaşmışımı konusunda anlaşmışlardı ve bu anlaşmayı Perslerin kabul etmeyeceğini biliyordu.

Lidya Krallığı, Perslere karşı tek başına hareket edemeyeceği için ittifak arayışına girdi. Kroisos Mısır'a elçi gönderdi. Mısır Firavunu gelen elçiyi iltifatlarla ağırladı ve İranda yaşanan gelişmelerden endişe duyduğunu söyledi.³⁶

Bir süre sonra Lidyalılar tüm hazırlıklarını tamamladıktan sonra Anadolu'da Lidya ile Pers savaşları başlamış oldu. Aynı şekilde Büyük Kyros, ordusunu toplayarak Dicle Nehri'ni geçerek Lydia üzerine yürümüştür. Yapılan savaş sonucunda Lidya kralını yenen Kyros, garnizonu ile birlikte buraya yerleşmiştir.³⁷

³⁴Orhan Tuğrulca, age., s.83.

³⁵ Persler ilk olarak Medlere bağlı bir devlet iken bir süre sonra Pers kralı Büyük Kyros'un Med kralı Astyages ile yaptığı savaşta galip gelerek Medleri ortadan kaldırmış ve sınırlarını genişleterek imparatorluk kurmuştur. Bkz.; Eray Karatekir, "Pers'ler Anadolu'da: Büyük Kyros'un Lydia Seferi ve Sonuçları", *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.2/S.1: (2018), s.3.

³⁶ Yavuz Arslan, age., s.9.

³⁷ Eray Karatekir, agm., s.7.

Pers büyük kralı Kyros ile Lydia kralı Kroisos arasında yapılan savaş hakkında Antik yazarlar göre birden fazla anlatım mevcuttur. Örneğin ; Büyük Kyros savaş açıp açmama konusunda yunan kehanet merkezlerine sormuştur. Büyük kral Kyros yaptığı savaşı kazanarak Malatya dahil tüm Anadolu'da Pers egemenliği başlamıştır. Yapılan seferlerin sonucunda kurulan, Mısır, Lidya ve Yunan bloğu dağılarak Karadeniz, Marmara ve Akdeniz hakimiyeti altına alan Persler, denizci bir devlet haline gelmiştir.

Babil Devleti, Persler'in Ön Asya, Kafkasya, Mezopotamya, Çin, Hindistan ve Fırat'a kadar hakimiyetine sessiz kaldı ve bir süre sonra Pers kralı Keyhüsrev, ani bir baskınla Babil kralı Nabonid'i bertaraf edip onu satraplıklarından birini verdi. Babil'i yönetmesi içinde Keyhüsrev, oğlu Keykavus'u Babil kralı ilan etti. Bu arada Asur kralı II. Sargon tarafından Asur bölgesine sürülen Malatya halkı da muhtemelen bu dönemde yerlerine geri dönen halklar arasındadır.³⁸

Hindistan'dan Tuna havzasına; kuzeyde Kafkaslardan Mısır'ın güneyine kadar imparatorluğun sınırları genişleten I. Darius, bu kadar büyük bir coğrafyaya sadece merkezden yönetilmesinin mümkün olamayacağından imparatorluğun topraklarını satraplık sistemi ile elinde tutmaya çalışmıştır.³⁹

Bu nedenle topraklarını yirmi satraplığa ayırdığından Malatya'da Kayseri merkezli Kapadokya satraplığına bağlanmış oldu. İskit seferine çıkarken Darius'un Malatya'ya uğramış olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü doğu-batı arasında coğrafi koşulları en uygun güzergah "Kral Yolu" askeri seferler için en uygun yol olacağı muhakkaktır.⁴⁰

Pers kültürü, ticari faaliyetlerden dolayı yerel halklar tarafından benimsenmiştir. Bunların arasında Malatya halkıda bulunmaktadır. Bölge ekonomisinin can damarı Kayseri (Mazaka) Malatya arasındaki yol bu dönemde daha da önem kazanmıştır (Tuğrulca 2006 : 92).

³⁸ Orhan Tuğrulca, age., s. 88.

³⁹ Muzaffer Duran, "Satraplık Sisteminin Pers Yönetim Teşkilatındaki Yeri", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.34: (2014), s.63.

⁴⁰ Orhan Tuğrulca, age., s.90.

1.5. Kommagene Dönemi

-İlk çağlardan itibaren yerleşim merkezlerinden biri olan Kommagene, Hitit ve Asurlulara bağlı küçük bir devlettir. Bugünkü Fırat Irmağı ile antitorosların arasında kalan, Adıyaman, Maraş ve Gaziantep illerimizi kapsayan bölgenin antik ismidir.⁴¹

Kommagene, M.Ö. 306-162 yıllarda Seleukos Krallığı'nın valileri tarafından yönetilen bir devlettir. Ancak Seleukos Krallığı'ndan öncede Perslere, sonra İskender İmparatorluğu'na bağlı idi. Kendi krallığını oluşturmadan önce yönetilen idare tarafından yerleştirilen halklar ile yerli halkın bir arada yaşaması etnik ve kültürel bakımdan karışıklığa neden olmuştur. Ancak halkın çoğunluğunu Sami kökenliler oluşturmaktaydı.⁴²

Seleukos Krallığı'nın, Kommagene halkına iyi davranmaması ve kötü yönetim şekli nedeniyle Seleukos Krallığı'nda çıkan bir isyandan faydalanarak vali Ptolemaios, Kommagene'de bağımsızlığını ilan etmiştir. Ptolemaios, Kapadokya Krallığı'nın elinde bulunan Melitene'yi (Malatya) işgal ederek bu bölgeyi de sınırlarına eklemiştir. Kommagene bağımsızlığını ilan etse de Kapadokya Krallığı ile birebir savaşacak güçte değildi. Bu nedenle Ptolemaios Malatya'yı aldıktan kısa bir süre sonra Kapadokya Kralı IV. Ariarates büyük bir ordu ile Malatya gelmiş ve Kommagene'ye geri çekilmek zorunda kalmıştır.

Kommagene Krallığı'nın, bağımsızlığını yeni kazanmış bir devlet olmasına rağmen bulunduğu coğrafyada rahatça sınırlarını genişletmeye çalışmasının nedeni Anadolu'daki mevcut olan egemen güçlerin kendilerinden küçük güçlerle uğraşmak yerine denk güçteki rakipleri ile meşgul olmalarıdır. Özellikle Pontus, Galatia ve Pergamon arasındaki savaşlar, Roma İmparatorluğu'nun araya girmesiyle sona

⁴¹ Sencer Şahin, Kommagene Ülkesi ve Tanrılar Tahtı Nemrut-Dağ, (Ed. Nezir Başgelen), *Tanrılar Dağı Nemrut*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1998, s.36.

⁴² Kevser Taşdöner Özcan, "Hellenistik Dönemin Küçük Bir Krallığı: Kommagene", *Tarih Okulu Dergisi*, C.8/S.23: (2015), s.98

erdi.⁴³ Malatya'nın bu krallığın hakimiyeti altına girmesi ise bağımsızlıklarını ilan etmelerinden sonra olmalıdır.⁴⁴

Özellikle Kral I. Antiochos zamanında Kommagene Krallığı Anadolu'da önemli bir güç haline geldi. Doğuda İran kökenli Parthlar batıda Romalıların arasında kaldı. Bu durum Kommagene Krallığı ile Roma İmparatorluğu'nu karşı karşıya getirdi. Önemli bir stratejik konumda olan Kommagene Krallığı'nın başında I. Antiokhos (M.Ö. 76-36) bulunuyordu. Roma, başkent Samosata'yı kuşatmak istemiş ancak Kommagene Krallığı büyük bir direniş göstererek Roma ordusunu geri püskürtmüştür⁴⁵.

Roma İmparatorluğu karşısında alınan bu başarı, Romalıların doğuya doğru hareket etmesini durduramadı. Çünkü M.Ö. 66'da Roma ile Pontus arasında yapılan savaşta Pontus Kralı VI.Mithradates hezimete uğratılmıştı.⁴⁶ Kommagene Krallığı, I. Antiokhos'un halefinin ölümü ile Roma'ya bağlı küçük bir eyalet haline gelmiştir.⁴⁷

1.6. Roma Dönemi

M.Ö. 5. yüzyılda Roma İmparatorluğu İtalya'da küçük bir devlet iken Akdeniz'in egemen güçleri Pers ve Kartacalardı. M.Ö. 268 yıllarında Roma'nın İtalya'nın güney bölgesinde küçük kent devletlerini nüfuzu altına alması ile Kartacalıların Akdeniz üzerindeki egemenliğini tehlikeye giriyordu. Bu nedenle Roma ile Kartaca arasında Akdeniz bölgesi egemenliği için aralarında uzun sürecek (M.Ö.264-216) savaş başlamış oldu⁴⁸.

M.Ö. 210'da yapılan savaşların sonucunda Roma'nın galip gelmesiyle Batı Akdenizde tek güç haline gelen Romalılar, M.Ö. 168-133 yılları arasında sırası ile Makedonya, Yunanistan ve Bergama Krallığı'nı ortadan kaldırarak Anadolu'nun tamamını ele geçirmiş oldu.

⁴³ Recep Özman, "Kommagene-Roma İlişkileri", (Ed. Bahir Selçuk), *I. Uluslararası Kommagene Kültür, Sanat ve Turizm Sempozyumu*, Adıyaman Basım, Adıyaman 2012, s.101.

⁴⁴ M.Ö I. Yüzyılda yaşamış olan Amaseialı (Amasya) Coğrafya (Geographika) yazarı Strabon'un (İÖ 64-İS 24) aktarmış olduğu bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla Melitine kenti de Kommagene'nin kuzeydoğu komşusuydu ve bu kent ile Kommagene'nin sınırı, Kappadokia'nın da sınırını oluşturan Melitine'deki Tomisa geçidi yakınındaydı. Bkz.; Kevser Taşdöner Özcan, agm., s.99.

⁴⁵ Orhan Tuğrulca, age., s.105.

⁴⁶ Recep Özman, agm., s.102.

⁴⁷ Kevser Taşdöner Özkan, agm., s.115.

⁴⁸Orhan Tuğrulca, age., s.109.

Roma İmparatorluğu'nun, Batı Akdeniz'den girerek Fırat'ın doğusuna kadar ilerlemesi Sulla ile Parth kralını karşı karşıya getirdi. Bu iki imparatorluk ilk kez M.Ö. 92'lı yıllarda Parth kralı Arsakes'in elçisi Oroarzes ve Sulla, ikili bir anlaşma için yanyana gelmiştir. Roma ile Parth arasında Malatya'da yapılan sözlü anlaşmaya göre; iki imparatorluğun sınırı Fırat Irmağı kabul edilmiştir. İçişlerinde problem yaşayan Sulla, kendini Roma meclisine zorla komutan seçtirdikten sonra Batı Anadolu ve Malatya'nın da içinde bulunduğu Kapadokya'yı etkisi altına aldı⁴⁹.

Roma garnizonları, eyalet tarihinin hiçbir döneminde imparator legatusları tarafından yönetilmemiş ve bu durum her zaman bir senato eyaleti olarak kalmış olan Asya Eyaleti içinde geçerli idi. Asya Eyaleti'nde Roma garnizonu olduğuna dair bir yazıt bulunmuş ve eyalet sınırları içerisinde yardımcı birliklerin olduğu bu yazıtlardan anlaşılmaktadır⁵⁰.

Augustus, Anadolu'daki Parth tehlikesine karşı Anadolu'daki hiçbir eyaletinden topraklarını savunması istememişti. Bunun nedeni, olası Parth tehlikesine karşı Fırat sınırını koruma görevini Suriye Eyaletine vermiş olmasıdır. Augustus'un Anadolu'da kendisine bağlı tek eyalet M.Ö. 25 yılında kurduğu "Galatia Eyaleti'dir. Bu eyaletin Anadolu'yu savunacak gücü yetersiz olmalı ki önceleri önemsiz görülen Kapadokya eyaleti, Anadolu'nun doğu bölgelerini ve Fırat Nehri'ni güvence altına almak için Galatia Eyaleti ile birleştirilmiştir. İki eyaletin birleşmesi ile oluşturulan Birleşik Eyalet, Fırat Nehri'nin doğu yakasında birisi Melitine'de (Malatya) ve Sadak'ta birer lejyon kuruldu.⁵¹

M.Ö. 29 yılından itibaren Roma İmparatorluğu'nu tek başına yöneten Augustus, Fırat'ın batısında kalan Anadolu topraklarının tamamını ele geçirmiştir. İmparator Augustos öncesi dönemde Anadolu'nun çeşitli yerlerinde Roma valilerince yönetilen Roma kolonileri bulunmaktaydı.⁵² Augustos döneminden itibaren Malatya'nın stratejik önemin artmasıyla birlikte Roma ordularının sürekli uğradığı

⁴⁹ Orhan Tuğrulca, age., s. 111.

⁵⁰ Mehmet Ali Kaya, " Anadolu'daki Roma Garnizonları", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C.18/S.2 : (2003), s.92.

⁵¹ Mehmet Ali Kaya "Roma Lejyonleri ve Anadolu", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.24/S.37: (2004), s.90.

⁵² Hüseyin Üreten, "Anadolu'da Roma Eyaletleri: Augustus Dönemi", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, C.3/S.1 : (2017), s.292.

Malatya'nın yerleşim merkezi de değişmiştir. Yeni yerleşim merkezi olarak Arslantepe höyüğünün 4 km aşağısındaki Battalgazi ilçesine yakın bir yere taşınmışlardır. Yapılan yer değişikliğinin nedeni ise ordu saldırıları için geçitlerin fazla olması ve aynı zamanda iâşe ihtiyaçlarını rahatça karşılamak idi.⁵³ Kalabalık Roma ordusunun konaklaması ile güvenilirliği arttan bölgenin yerleşik halk tarafından da rağbet görmesiyle zamanla kentin merkezi haline gelmiştir.

Roma İmparatorluğu Fırat'ın batısını garnizon kentlerle elinde tutmaya çalışırken en az Roma kadar güçlü Parth İmparatorluğu'nda Fırat'ın doğusunu elinde bulundurmaktaydı. Birkaç yüzyıl boyunca birbirlerinden topraklarını koruyan bu iki güçlü imparatorluk, zaman zaman karşı tarafı yapılan saldırılarda askeri imkanlarının azalması nedeniyle herhangi bir başarısı elde edilmeden geri dönmek zorunda kalıyorlardı.⁵⁴ Roma ordularının doğuya karşı yapılan seferlerde durağı olan Malatya, Fırat Irmağı'nın doğu ile batıyı birbirinden ayırması, Mezopotamya ile iletişim sağlayan su yolu olması nedeniyle önemli bir noktadaydı.

Romalılar tarafından Malatya'ya konuşlandırılmış olan lejyonun adı "Fulminata" idi. Bu lejyon Anadolu'da bulunan lejyonlar arasında en güçlü olanlarından sadece birisi idi. Hem Malatya ve çevresinin hem de Ermeni eyaletinin güvenliğinden sorumluydu. Bu lejyonun asker ihtiyacını Anadolu'nun bazı kentlerinden de karşılanıyordu (Kaya 2004a : 94). Armenia savaşlarında kullanmak için Romalılar Anadolu kökenli lejyonlar kuruldu. Bu lejyonlar, Fırat Irmağı boyunca, Malatya ve savaş alanının gerisine Satala ve Pontos'a yerleştirilmişlerdir.

Roma İmparatoru Diocletianus döneminde (M.S.233-313) Malatya'nın önemi daha da artmıştır. Doğunun önemli merkezlerinden biri haline gelen Malatya, İran'a karşı yapılan seferlerde ordular buradan sevk ediliyordu. Roma İmparatorluğu'nun doğuda Parthlar ile uğraşırken kendilerini bekleyen en büyük sorun ise M.S.300'lerde, Kuzey Hunların batıya doğru göç etmeye başlamasıdır. Göç dalgasının sürekli hale gelmesi tarihte "Kavimler Göçü" olarak bilinen olayın başlamasına neden olmuştur. Roma İmparatorluğu göçlere tedbir alamadığı gibi içişlerinin kötüye gitmesi ve uzun süren savaşlar nedeniyle ekonomisinin bozulması

⁵³Orhan Tuğrulca, age., s.115.

⁵⁴Ercüment Yıldırım, "Roma-Parth Mücadelesinde Fırat Nehri'nin Jeopolitik Önemi", *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.7 : (2012), s. 47.

bölünmesini kaçınılmaz hale getirmiştir.⁵⁵ Böylece Roma imparatorluğu'nun toprakları Theodosius'un oğulları, Arcadius ile Honorius arasında paylaşılırak, imparatorluğun doğusu Arcadius'a, batısı ise Honorius'a bırakılmıştır.

⁵⁵Fatma Çapan ve Baran Güvenç, " Kavimler Göçü ve Batı Roma İmparatorluğu'nun Çöküşü", 21. *Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.6/S.18 : (2017), s.633.

2. ORTA ÇAĞ'DA MALATYA

2.1. Bizans Dönemi

395 yılında Bizans İmparatorluğu'nun kurulmasına rağmen Roma'nın toprakları fiilen bölünmüştü. Çünkü hukuki anlamda bütünlük devam etmekteydi.⁵⁶ Bizans'ın, Roma İmparatorluğu'nun devamı olduğunu kendilerine Romalılar demesinden anlaşılmaktadır.

Roma İmparatorluğu'nun devam olarak görülen Bizans İmparatorluğu, üç yüzyıl boyunca İmparatorluk topraklarının birliğini sağlamaya çalışmış ancak başarısız olmuştur. Giderek Roma'nın yerini almaya başlayan Bizans İmparatorluğu 6.yüzyıldan itibaren Latince unutulmaya başlamış yerine Yunan dili ve kültürünün temelleri atılmıştır.⁵⁷ Hıristiyan ve Helenizm'in birleşmesi ile İstanbul merkezli Hıristiyan-Grek doğu medeniyeti oluşmuştur.⁵⁸

İmparatorluğun ikiye bölünmesi ile Bizans'ın payına düşen topraklar doğu'da Fırat Nehri'ne kadardı. Bu durumda Malatya'da Bizans'ın sınırları içerisinde kalıyordu. Tarih boyunca savaşlara sahne olan ve Romalılar tarafından garnizon kent olarak kullanılan Malatya (Melitene), restore edilerek doğudan gelecek tehlikelere karşı savunma merkezi durumuna getirilmiştir. İmparator Anastasie'nin, Bizans'ın tahtına geçmesinin ardından şehirlerin yönetiminleri hususunda radikal değişiklikler görülmektedir.

Anastasie, Malatya'nın idaresini üstlenen yöneticilerin yanına herhangi bir bölünme ve isyan hareketlerinin yaşanmaması için piskopos yerleştirmiştir. Yöneticilerden alınan vergilerin bir kısmını halka dağıtılmasını emrini vererek yerel halkın sempatisini kazanan Anastasie, Yunan şarabı yerine Malatya şarabının ticareti yaparak Malatya'nın Bizans döneminde de önemli bir şehir olacağını kanıtı niteliktedir. Yıllarca savaş nedeniyle tahrip olan şehir ve aç kalan halk, böyle bir ekonomik kalkınma ile azda olsa rahat bir nefes almaya başlamıştır.⁵⁹

⁵⁶ Auguste Bailly, *Bizans Tarihi (Cilt 1)*, Çev.: Haluk Şaman, Kervan Kitapçılık, İstanbul 2006. s.20.

⁵⁷ Paul Lemerle, *Bizans Tarihi*, Çev.: Galip Üstün, İletişim Yayınları, İstanbul 2004. s.7.

⁵⁸ A.A.Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi (Cilt 1)*, Çev.: Arif Müfid Mansel, Maarif Matbaası, Ankara 1943. s.51.

⁵⁹ Orhan Tuğrulca, age., s.121.

I. Justinianos'un tahta oturduktan sonra İranlılara karşı Malatya'da garnizonlarını kurarak önlemini almıştır. Ancak Justinianos, batıya doğru seferler yapmak istediğinden dolayı Sasaniler'e barış teklifinde bulunmuştur.⁶⁰ Sasani I.Kavad'ın yerine tahta geçen I.Keyhüsrev, Bizans'ın barış teklifini yıllık ağır vergi karşılığında kabul etmiştir.⁶¹

I.Justinianus'un, cihan hakimiyeti hayalini sürekli olarak söylemesi ve İran kralı Hüsrev Anuşirvan'ın da Anadolu'da egemenlik kurma düşüncesinin olması iki devlet arasında yapılan barış anlaşmasının İran'ın 540 yılında Antakya'yı işgal etmesi ile son buldu. Bizans'ın batı seferinde olmasından faydalanarak 542 yılında Akdeniz'e kadar gelen İran ordusu Malatya'yı da yağmaladı. Bizans'ın Anadolu savunmasında başarısız olması Justinianus'u, yılda bin kilo kadar altın vergisi karşılığında tekrar antlaşmaya mecbur bıraktı.⁶²

Bu arada İran ülkesinde taht kavgalarının başlaması Bizans'ın işine yaramıştı. Ayrıca İran'a diğer bir darbe de, dünya ticaretinde önemli bir güzergah olan İpek Yolu'nun İran tekelinden çıkarmak amacıyla Türk-Bizans ittifakı kurulması oldu. İran'ın içişleri ile uğraşmasını değerlendirmek isteyen Bizans, İran'a ödediği yıllık vergiyi tek taraflı olarak kaldırırsa da başlayan Bizans-Sasani savaşında yine başarısız olmuştur. Bizans'ın İran'a karşı ardı ardına aldığı bu mağlubiyetler I. Hüsrev Anuşirvan'ın ölümü ile Malatya'da yapılan savaşı Bizans'ın kazanması ile son buldu.⁶³

Hüsrev'in ölümü üzerine yerine annesi Türk olan IV. Hürmüz İran tahtına geçince ülkede yine isyanlar çıktı. Buna rağmen Hürmüz, Bizans ile yaptığı savaşta sert bir şekilde karşılık vermeyi başarmıştır. 590'lı yıllarda isyanlar artmış ve Hürmüz tahttan indirilerek gözlerine mil çekildikten sonra yerine oğlu II. Hüsrev tahta çıkarıldı. 601'de ülkede isyanların bastırılması ile birliği sağlayan Hüsrev Bizans'a yöneldi ve Bizans kuvvetleriyle yapılan savaşı kazandı⁶⁴. Sasani tehlikesini

⁶⁰Ahmet Kütük, "İmparator I. Justinianos'un İlk Yıllarında Bizans İmparatorluğu'nun Mezopotamya Sınırı (527-532)", *Tarih Okulu Dergisi*, C.7/S.18: (2014), s.143.

⁶¹ Auguste Bailly, age., s.80.

⁶² Paul Lemerle, age., s.46.

⁶³ Orhan Tuğrulca, age., s.123.

⁶⁴ Esko Naskalı, "İran II.Tarih", TDV İslam Ansiklopedisi, C:22, TDV Yayınları, İstanbul 2000, s. 395.

engelleyen Bizans, kendini toparlama evresine gireceği dönemde bir diğer tehlike Müslüman akınları patlak verdi.

2.2. İslam Dönemi

Müslümanlar, Anadolu coğrafyasına Rumların memleketi demekte idi. 11.yüzyıldan itibaren Bizans topraklarına akınlar yapan Selçuklular ile birlikte Anadolu yarımadası bu isimle anılmaktaydı⁶⁵.

Bizans ile Arapların ilişkileri Hz. Peygamber'in (sav) davet mektuplarıyla başlamıştır. Hulefa-i Raşidin'in Anadolu'da ve Akdeniz'de İslamı yaymak amacıyla hızlıca hareket etmiş, buna karşılık Bizans'ın gelen saldırılar karşısında Sasanilerle uğraşması münasebeti ile Arap akınlarına sessiz kalmıştır. Böylece Bizans; Filistin, Suriye, Mısır ve Kuzey Afrika'dan çekilmiştir.⁶⁶ Bu dönemde İslam ülkesinin refah seviyesinin artmasının en önemli nedeni Hz.Ebu Bekir ve Hz.Ömer dönemi fetihlerinin başarıya ulaşması ile elde edilen mali gelirlerdir.⁶⁷

Hulefa-i Raşidin'in başlattığı fetih hareketleri Hz.Ömer döneminde de devam etti. Bizans ile Suriyede yapılan Fihl ve Ecnadeyn (634) Savaşları'nı da kazanmıştır. Hatta Mercüssuffer'de yenilen Bizans ordusu, çaresiz kalınca Dımaşk'a sığınmıştır.⁶⁸ Müslümanlar, Halife Ömer zamanında yapılmış olan fetihlerden sonra Anadolu'ya yönelerek yaz-kış seferler düzenledi.

Müslümanların Suriye'de gerçekleştirdiği başarılı fetihler üzerine Heraklius'un bu yenilgilere son vermek amacıyla büyük bir ordu hazırlamış ve Arapların üzerine göndermiştir. Ancak başarısız olan Bizans ordusu Malatya'ya kadar geri çekildiler. Bizans kuvvetlerinin Malatya'dan da atılması üzerine Heraklius, askerleri yeniden Malatya'ya gönderdi.

⁶⁵Adnan Eskikurt, "7. ve 12. Yüzyıllar Arasında Anadolu'yu Kateden Bazı Askeri Seferler ve Güzergahları", *Tarih Okulu Dergisi*, C.7/S.20: (2014), s.35.

⁶⁶Adem Apak, "Emeviler Döneminde Anadolu'da Arap-Bizans Mücadelesi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.18/S.2: (2009), s.95.

⁶⁷Sabri Hizmetli, *İslam Tarihi (Başlangıçtan İlk Dört Halife Devri Sonuna Kadar)*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1991. s.42.

⁶⁸Mustafa Fayda, "Ömer", TDV İslam Ansiklopedisi, C:34, TDV Yayınları, İstanbul 2007, s.(44-51). s. 45.

Heraklius'un emri ile Malatya yakılıp yıkıldı. Arap birliği, Malatya halkı ile cizye ödemeleri konusunda anlaşma sağladıktan sonra bu yağmalama yapılmadan önce Malatya'dan ayrılmışlardı.

Heraklius'un ölümünden sonra Müslümanlar, Mısır'ın kıyı kenti İskenderiye'yi zaptetmiş; kuşatmaya karşılık veremeyen Bizans İmparatorluğu Mısır'ı (640) terketmek zorunda kalmıştır. Arapların Mısır'ı almasından yaklaşık 10 yıl sonra Suriye, Filistin, yukarı Mezopotamya hakimiyetleri de tamamladı.⁶⁹

Afrika'nın fethi tamamlandıktan sonra Müslümanların yayılma siyaseti Akdeniz kıyılarına kadar devam etti. Arapların donanma kuvvetlerinin olmamasına rağmen Akdeniz kıyılarına kadar gelmesi kolayca yenilmelerine neden oldu. Müslümanların, Anadolu yarımadasında Bizans'a karşı yapılacak savaşlar için donanma kuvvetlerini oluşturması gerekti.

İslam ülkesinde Hz. Osman'ın şehit edilmesi ile duran seferler, Bizans'ın toparlanmasını sağladı. Çünkü iç karışıklardan dolayı Müslümanlar yaklaşık 5 yıl boyunca sessiz kalmıştı. Yeni halife seçilen Hz. Ali'ninde şehit edilmesi ortamı iyice germiş ve bu durum Suriye valisi Muaviye'nin işine yarayarak Şam merkezli Emevi Devleti kurmuştur.⁷⁰

2.2.1. Emeviler Dönemi

Muaviye tarafından kurulan Emevi Devleti (661), halifeliğın babadan oğula geçmesine neden olacaktır. Çünkü kurucu Ümeyyoğulları ailesindendi.⁷¹ İslam dünyasındaki iç çekişmeler yaşanırken Muaviye tarafından Malatya'ya yerleştirilen Müslümanlar bölgeyi terk etmek zorunda kalmış ve Bizans bu durumdan istifade ederek Malatya'ya tekrar egemen olmuştu.

Bizans egemenliğindeki Malatya'ya Rum ve Ermenilerden oluşan toplulukları bu bölgeye yerleştirildi. Hal böyle iken Muaviye Emevi Devleti'ni kurduktan sonra Malatya, İslam orduların durak noktası haline geldi.

⁶⁹A.A.Vasiliev, age., s.269.

⁷⁰Mustafa Gülem, *Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'nun Dış Politikası (Erken Bizans Dönemi (330-718))*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans tezi, Sivas 2015. s.122.

⁷¹İrfan Aycan, "Emeviler Dönemi İç Siyasi Gelişmeleri (41-132/661-750)", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.39/S.1: (1999), s.147.

Müslümanlar, kıyı kesimlerden hareketle Anadolu'nun iç kesimlerine ulaşabilmek için geçit olarak kullandığı bölgelerden biri Mersin istikametinden Adana ve Maraş'ı geçerek Malatya'ya ulaşmaktı. Diğer bir yol ise Dicle Irmağının kuzey ve batısı idi.⁷²

Doğu Roma İmparatorluğu tarafından Malatya gibi stratejik öneme sahip kentlere yerleştirilen garnizonlar, Müslümanların hedefi haline geldi. Emevilerin Anadolu üzerine yaptığı seferler çoğunlukla Muaviye döneminde (661-680) düzenlenmekte ve genel dış siyaset Anadolu yarımadasına yönelikti. Bundan mütevellit Müslümanlar Bizans üzerine yılda en az iki kez saldırı düzenliyordu.⁷³

Muaviye döneminde Anadolu'ya yapılan saldırıları yöneten ilk komutanlar; Büsr b. Ebu Ertat ve Malik b. Hübeyre'dir. Malik b. Hubeyre'nin sürekli Anadolu'da durması ve Emevilerin Anadolu seferlerin asıl amacı Bizans'ın başkenti İstanbul'dur.⁷⁴

Bizans, askeri gücünü İstanbul'u korumak için kullanırken, Anadolu'nun diğer bölgeleri savunmasız kalmıştı. Arapların bu bölgede rahat hareket etmesini engellemek için kendilerinin bir dönem egemenliğini kabullenen Merdailer'i kullanıyorlardı. 702 yılında Malatya'ya gelen Emeviler, bir yıllık kuşatmadan sonra şehri tahrip ettiler. Halife Abdülmelik b. Mervan zamanında Bizans topraklarına karşı gerçekleştirilen saldırılar, Muaviye dönemine göre daha azdır. Çünkü Abdülmelik, iç problemlerle uğraşmaktaydı.

Halife Abdülmelik, iç siyaset ile uğraşırken İstanbul kuşatması ile baş edemeyeceklerini düşünerek kuşatmayı kaldırmakla kalmamış Adana yakınlarındaki bölgeden de ordusunu geri çekmiştir.⁷⁵

Bazı kaynaklarda 717-718 olayları arasında Malatya ile ilgili olarak Ömer b. Abdülaziz, ehline Darend'e'ye (Malatya'nın ilçesi) oradan da Malatya'ya geçmesini

⁷²Adnan Eskikurt, agm., s.38.

⁷³Orhan Tuğrulca, age., s.139.

⁷⁴İstanbul'un ilk olarak ne zaman işgal edildiği tam olarak bilinmemektedir. Tarihçilerin bir kısmı 699 yılında yapıldığını söylese de genel olarak kabul edilmemiştir. Bunun nedeni ise iki kısma ayrılan ordu, birisi yaz aylarında diğeri ise kış ayında sefere çıkmış olmasıdır. Bkz.; Adem Apak, agm., s.104.

⁷⁵İsmail Yiğit, "Emeviler", TDV İslam Ansiklopedisi, C:11, TDV Yayınları, İstanbul 1995, s.93.

emrettiğini söylemektedir. Üç yıl süren savaşlardan sonra Abdülaziz, Müslümanları buraya yerleştirmiştir⁷⁶.

Hişam b. Abdülmelik döneminde (724-744), Mesleme'nin İstanbul kuşatmasından sonra durmuş olan Anadolu seferleri yeniden başladı. 724 -726 yıllarında Konya, Kemah ve Kayseri alınmıştır. Daha sonra İznik'e kadar akınlarda bulunan Mesleme, Kapadokya bölgesi için halifenin oğlu Muaviye'yi görevlendirdi. Malatya ve Maraş'ın çevresi de yağmalandı.

Bizans İmparatoru V. Konstantinos (746), kendisinden öncekilere nazaran başarılı savaşlar çıkarmıştır. Örneğin; karadan yapılan seferlerde Maraş, Erzurum ve Malatya'da gösterilen başarı, denizde de İskenderiye'den gelen Arap donanmasını Kıbrıs yakınlarında yenerek (747) gösterilmiştir.⁷⁷

Bu dönemde önemli bir askeri noktada bulunan Malatya, sürekli saldırılara maruz kalmış ve sürekli yönetim değişikliği yaşanmıştır. Bizanslılar'a zor dönemler yaşatan Emeviler iç problemleriyle uğraştığından, Bizans'a karşı ciddi bir şekilde seferler düzenleyememişlerdir.

2.2.2. Abbasiler Dönemi

Arap dünyasında Emeviler ve Abbasiler arasında çıkan halifelik çatışması bir süre devam ederken Bizans bu dönemde, Maraş, Kemah ve Malatya kalelerini kuşatacaktır. Kaynaklara göre Kemah kuşatıldığında Malatya'dan yardım istemiş ve 800 kişilik savaşçı bir grup çağrı üzerine Kemah'a gitmiş ancak kalabalık Bizans ordusu onları da ortadan kaldırarak Malatya'ya üzerine yürümüştür.⁷⁸

Bizans, şehri kuşatıldıktan sonra Malatya halkından şehri boşaltmalarını istedi. Açlıktan ve ihtiyaçlarını karşılamayacak olan halk, kendilerinden istenileni kabul edip şehri boşaltılar ve şehir yakılıp yıkıldı. Bu sıralarda Müslümanlar arasındaki Arap dünyasının yönetimi Emevilerden Abbasi soyuna geçmiştir.⁷⁹

⁷⁶Tuğrulca, age., s.148.

⁷⁷Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, Çev.: Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011. s. 155.

⁷⁸ Tuğrulca, age., s.152.

⁷⁹ Bahriye Üçok, *İslam Tarihi Emeviler-Abbasiler*, Sevinç Matbaası, Ankara 1968. s.78.

Arap dünyasında iç çatışma Abbasilerin başa geçmesiyle son bulmuş isyanlarda bastırıldıktan sonra Anadolu'daki Avasım kentlerindeki ordularından sınırlarını Bizans'a karşı güçlendirilmesi talimatı verildi.⁸⁰

V. Konstantinos tarafından halkı şehrin dışına çıkarılarak yakılıp yıkılan Malatya şehri; Salih b. Ali ve Abbâs b. Muhammed Malatya'nın kale ve surlarını onarılmış ve gerekli hazırlıklar tamamlandıktan Bizans ile savaşmak için yola çıkıldı.⁸¹ Malatya Bizanslıların elinden kurtarıldıktan sonra El Cezire'den ve başka yerlerden getirilen askerler buraya yerleştirilerek koruma altına alındı.

766 yılından itibaren Mansur, iç karışıklıklarla uğraşmak zorunda kaldığından 772 yılına kadar sefer düzenleyememişti. Abbasi Halifesi Harun Reşid ile Frank Kralı Büyük Karl (Charlemagne) arasında 9. yüzyılın başlarında ikisinin çıkarlarını gözeten bir ittifak anlatlaşması yapıldı. Abbasiler Franklara Bizans'a karşı yardımcı olacak, Franklar ise Emevi hanedanını ortadan kaldırılmasına yardım edecekti.⁸²

Harun Reşid, Anadolu'daki topraklarını eyaletlere ayırarak yönetimini kolaylaştırmak istiyordu. Bu sebeple Sugur bölgesi "Eyalet-i Şamiye" ve "Eyalet-i Cezeriye" şeklinde ikiye bölünerek merkezi Tarsus olan Eyalet-i Şamiye Kınnesrin Valiliğine, merkezi Malatya olan Eyalet-i Cezeriye ise Harran Valiliği'ne bağlandı⁸³.

Bizans'ın 100 bin kişilik ordusuyla Malatya'ya doğru yürüdüğünü öğrenen Harun Reşid daha kalabalık bir ordu hazırlayarak Ceyhan Nehri'ne doğru harekete geçmiştir. Ancak Malatya'nın da içinde bulunduğu Eyalet-i Cezire'ye bağlı kentlerin kale ve surlarının güçlendirildiğini ve askeri üstünlüğün Müslümanlarda olduğunu istihbaratını alan Bizanslılar geri çekilmiştir.

Halife Me'mun, Bizans İmparatorluğu'nun tekrardan böyle bir saldırıya düzenlemesini istemediğinden 830 yılında Bizans topraklarına girdi. İmparator Theophilos, böyle bir ordu ile baş edemeyeceğini anlayınca anlaşma yapmayı önermiştir. Me'mun ancak kendi hükümdarlığın kabul edildiği takdirde böyle bir anlaşma yapılabileceğini söyledi. Bizans bu teklifi cevapsız bırakınca Abbasi ordusu

⁸⁰ Gürhan Bahadır, "Dokuzuncu ve Onuncu Yüzyılda Bizans-Abbasi Sınırı", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.28/S.46 : (2009), s.166.

⁸¹İbnü'l Esir, *İslam Tarihi El-Kamil Fi't-Tarih Tercümesi (Cilt 5)*, Çev.: Yunus Apaydın, Dizgi - Tertip - Baskı: Türkiyat Matbaacılık ve Neşriyat, İstanbul 1986. s.396.

⁸²Hakkı D. Y., "Abbasiler", TDV İslam Ansiklopedisi, C:1, TDV Yayınları, İstanbul 1988,s.37.

⁸³Tuğrulca, age., s.158.

831 yılında Toroslar üzerinden Antakya, Tarsus ve Malatya'ya girerek Bizanslıları mağlup etti.⁸⁴ Bizans ordusu, 877-883 yılları arasında bu bölgelerde yaptığı saldırılarda başarı sağlayamasa da Anadolu'nun doğu sınırlarında ilerleme kaydetmiştir.

833 yılında halife Me'mun'un ölümü üzerine kardeşi Mutasım yeni halife seçildi. 833-842 yılları arasında Abbasiler Babek isyanı ile uğraşmak zorunda kalmış bunu önlemek içinse Abbasilerin Türk asıllı komutanı Afşin Bey, görevlendirilmişti. Babek, Bizanslılara gönderdiği mektup da; Afşin Bey'in üzerine geldiğini ve bu durumda Anadolu'da boşluk oluşacağını ve hareket etmeleri halinde Abbasi topraklarını kolayca fethedilebileceğini yazmıştır⁸⁵. Bu durumdan faydalanmak isteyen Bizans İmparatoru Theophilos, büyük bir ordu ile Erzurum ve Yukarı Fırat Havzasına doğru harekete geçti.

Zibatra'ya (Doğanşehir) kadar gelen Bizanslılar oradan da Malatya'ya hareket düzenlemiştir. İbnü'l Esir, Zibatra ve Malatya kuşatmasını şöyle anlatmaktadır: Bizans ordusu Zibatra'ya girdiklerinde erkekleri öldürerek kadınları ve çocukları esir aldılar. Kent yağmalandıktan sonra Müslümanların kalelerinden biri olan Malatya ve civarındaki yerlere saldırarak erkeklerin kulaklarını ve burunu keserek gözlerine mil çektiler.⁸⁶

Bizanslıların yaptığı işkencelerden haberdar olan halife Mutasım'a bu durum çok ağır gelmiş hatta Bizanslılara esir düşen Haşimili bir kadın'ın "Yetiş ey Mutasım" dediğini duyan Mutasım, intikam için seferberlik ilan etmiştir. Mutasım'ın 838 yılında düzenlediği Amorion seferinde iki koldan Bizans topraklarına girilmiştir. Birincisine; Tarsus ve Gülek boğazından düzenlediği saldırıya bizzat Mutasım liderlik etmiştir. İkincisi ise, Malatya güzergahından Anadolu'ya, Abbasilerin Türk komutanların Afşin Bey öncülüğünde girilmiştir. Bu sefer sonrasında Amorian alınmıştır⁸⁷.

⁸⁴ Mustafa Zeki Terzi, "Emeviler ve Abbasiler Zamanında Hudut Garnizonu", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.8/S.8 : (1996), s.115.

⁸⁵ İbnü'l Esir, *İslam Tarihi El-Kamil Fi't-Tarih Tercümesi (Cilt 6)*, Çev.: Abdullah Köşe, Dizgi - Tertip - Baskı: Renk İş Ofset, İstanbul 1991. s. 417.

⁸⁶ age., s. 418.

⁸⁷ Amorian seferini ayrıntılı bir şekilde öğrenmek için; Bkz. İbnü'l Esir, 6.cilt age., s.418.

Amorian fethinden sonra her iki imparatorlukta taht değişikliği yaşandı. Bizans İmparatorluğu'nun başına II. Mihaile geçerken, Abbasi İmparatorluğu'nun başına ise Vasık⁸⁸ geçti. Bizans kendini toparladıktan sonra Petronos komutasındaki ordu, Adıyaman, Diyarbakır ve oradan Malatya'ya geçerek Divriği (Sivas) 'ne doğru hareket etmiş ve birçok esirle geri dönmüştür.

Malatya ve Zibatra saldırılarının intikamını almak isteyen Abbasi Emiri, Ömer b. Abdullah, Samsun'da Bizanslıları mağlup etmiş dönüş yolunda sırasında dar bir boğazdan geçerken, III. Mihail'in komutanı Al Batrunos tarafından sıkıştırılan Abbasi ordusu, tamamen yok edildi. Abu'l Farac, bu mekanın Malatya hududundaki Hasya ovası olduğunu belirtmektedir⁸⁹.

Halife Muntasır'ın 862 yılında ölmesinden sonra Abbasi Devleti'nin adeta çöküş süreci başlamıştır. Diğer yandan Mısır ve İran'da 868-880 yılları arasında Tolunoğulları ve Safevi devletlerin kurulması Abbasilerin çöküşünü kaçınılmaz hale getirmiştir.⁹⁰

10.yüzyılın ilk çeyreğinde Abbasilerin Tarsus valisi Bişr el Hadim, Bizans topraklarına karşı taarruza geçmesiyle bol miktarda ganimet elde etmiştir. Bizans'ın bu saldırıya cevap vermesi uzun sürmedi ve önce Adıyaman daha sonra Malatya üzerine harekete geçtikten kısa bir süre sonra bu şehirleri kuşattı. Bir yıl sonra Abbasi komutanı Munis, birkaç Bizans kalesini yanında Malatya'yı da geri aldı. Malatya bu olaydan sonra 922 yılına kadar herhangi bir olay yaşamamıştır.

922 yılında Malatya'daki Müslüman halk ile Tarsus'tan hareket eden Müslümanlar birleşerek bu bölgedeki Rumlara saldırarak büyük miktarda ganimet ele geçirmişlerdir.⁹¹ 925 yılında Bizans, Abbasi'nin zayıf olduğu anı fırsat bilerek Malatya'dan haraç göndermelerini istemiş eğer bunu yapmadıkları takdirde taarruza geçeceklerini ve erkekleri öldürerek kadın ve çocukları esir alacağını söylemiştir.

⁸⁸ Vasık Billah'ın adı Harun idi. 5 yıl 9 ay halifelik yaptı. Bkz.; Taberi, *Tarih-i Taberi (Cilt 4)*, Çev.: M. Faruk Görtunca, Sağlam Yayınevi, İstanbul 2000. s.519.

⁸⁹ Abu'l Farac, *Abu'l Farac Tarihi I*, Çev.: Ömer Rıza Doğrul, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1987. s.238.

⁹⁰ Orhan Tuğrulca, age., s.179.

⁹¹ İbnü'l Esir, *İslam Tarihi El-Kamil Fi't-Tarih Tercümesi (Cilt 8)*, Çev.: Ahmet Ağırakça, Dizgi - Tertip - Baskı: Renk İş Ofset, İstanbul 1991. s.117.

Ancak Müslümanlar bu isteği yerine getirmediğinden Bizans, Malatya'ya girerek yakıp yıkmış ve Müslümanları esir alarak bir müddet burada ikamet etmiştir. Bizans Malatya'yı Ermeni Mleh'e teslim ederek oradan ayrılmıştır. Bizans'ın, Malatya'nın stratejik konumundan dolayı elinde tutmak için Ermenileri taşeron olarak kullanarak bölgenin kontrolünü sağlamak istemiştir. Tamamen savunmasız kalan Malatya'nın imdadına Musul da güçlenen Hamdaniler⁹²den Said el Devle yetişmiştir.

Hamdaniler, 934 yılına kadar şehre hakim olmuş ve bu süreç içerisinde surları onarmışlardır. 934 yılına gelindiğinde Bizans, Malatya'yı işgal ettiğinde Müslüman halk Suriye bölgesine doğru göç etti.

Malatya, bulunduğu konumdan dolayı Arapların ve Bizans'ın durağı haline gelerek Emeviler'de Sugürül Cezeriyye, Abbâsîler de Avasım şehirlerinden biri olmuştur.⁹³1058 yılına kadar Bizans elinde kalan Malatya da Türklerin Anadolu'ya gelmesiyle yeni bir dönem başlayacaktır.

2.3. Türkler Dönemi

Türkiye tarihi, Anadolu'da Oğuzların ve Türkmenlerin Anadolu Selçuklu yönetiminde Anadolu'yu fethederek bu coğrafyayı yurt edinmesiyle başlamıştır. Diğer yandan 13. yüzyılda Moğol tehlikesinin başlamasıyla Anadolu'ya Türk kitlelerin gelişiyle Türk nüfusunun artmasını neden olmuştur.⁹⁴Anadolu'da ilk Türk izleri Doğu Anadolu'da görülmeye başlamıştır. Kafkaslar üzerinden akınlar yapan Batı Hunları, Erzurum üzerinden Fırat Havzası'na geçerek Malatya'ya kadar geldiler.

6.yüzyılda Sabirler tarafından Anadolu'ya akınlar başlamış ve Göktürk ve Uygur Devletleri'nin akınları ile devam etmiştir. Türklerin Anadolu'ya akınları 1016-1021 yılları arasında Çağrı Bey tarafından Doğu Anadolu seferleri ile başlar. Büyük Selçukluların kuruluş (1040) evresine kadar devam eden bu akınların başlangıcı keşif hareketleridir.⁹⁵

⁹² Hamdaniler, Araplar'ın en büyük kabilelerinden birisidir.Bkz.; Nasuhi Ünal Karaarslan, "Hamdaniler" TDV İslam Ansiklopedisi, C:15, TDV Yayınları, İstanbul 1997. s.446.

⁹³ Göknür Göğebakan, age., s.469.

⁹⁴ Abdullah Kaya, "Başlangıcından 1071'e Kadar Türklerin Anadolu'ya Akınları Hakkında Bir Değerlendirme", *Ekev Akademi Dergisi*, C.8/S.59:(2014), s. 213.

⁹⁵ Ali Öngül, *Anadolu Selçukluları*, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2017. s.5.

Büyük Selçuklu Devleti'nin kurulmasından Malazgird zaferine kadar (1071) olan bölümde Türk akınları, Bizans hakimiyetini sarsmıştır. Bizans, uyguladığı politikalarla birazda olsa Türklerin yerleşmelerini sağlamıştır. Çünkü Bizans, Azerbaycan ve Doğu Anadolu'da yer alan Türklerin bazen çatıştığı Ermeniler ile Gürcülerin kendilerinde ara sıra çatışması vesilesiyle imparator II. Basileus büyük bir orduyla hareket etmiş, Ermenilerin ve Gürcülerin Türk akıncılarını durdurmasına böylelikle engel olmuştur.

Türkler, Orta Asya'dan Anadolu'ya dönem dönem gelmişler ancak Anadolu'nun yurt olması 11.yy'dan itibaren başlamıştır⁹⁶. Tuğrul Bey, Anadolu keşiflerini tamamladıktan sonra kendilerine karşı çıkabilecek bir güç olmadığını söyleyerek Anadolu seferleri başlamış oldu. Anadolu'da kendine yer bulmak isteyen Selçuklular'a, Gazneliler karşı çıkınca 1035 Nesa ve Serahs'da yapılan savaşlar sonunda Selçuklular galip gelmiştir.⁹⁷

10.yüzyıldan itibaren İslamiyeti kabul etmeye başlayan Türkler, 1040 yılında, Gaznelileri ortadan kaldırarak kurulan Büyük Selçuklu devleti, İslam ülkelerini hakimiyeti altına almaya başlamıştır. Orta Doğu fetihlerini tamamlayarak Anadolu yarımadasına önce askeri keşifler yaparak bilgiler edinen Selçuklular, Türk milletinin kaderi çizecek bir maceraya girmeye başlayacaktır.⁹⁸

Büyük Selçukluların Gazneli Devleti ile 1035 yılında mücadele ederken aynı yıl içerisinde Arapların büyük bir orduyla Fırat'ı geçerek Urfa'ya saldırarak her tarafı yağmalamıştır. Bunun üzerine Bizans İmparatoru IV. Mihail'in kardeşi ordusunu toplayıp Malatya'ya kadar gelmiştir.⁹⁹ Ancak her iki tarafta birbirinden habersiz korkuya kapılınca geri çekilmiş daha sonra geldikleri yere dönmüşlerdir. Büyük Selçuklu Devleti, Anadolu'ya Doğu Anadolu üzerinden Yakuti tarafından 1057'de

⁹⁶ Doğu Anadolu'ya ilk Türk akınlarının ne zaman yapıldığı konusunda kesin bir bilgi yoktur. Ayrıntılı bilgi için bkz.; Oğuz Ünal, *Türkiye Tarihine Giriş Horasan'dan Anadolu'ya*, Emel Matbaacılık, Ankara 1980. s.85.

⁹⁷ M.C. Şehabeddin Tekindağ, *Anadolu'da Türk Tarihi ve Kültürü, K.T.Ü. Offset Baskı*, Trabzon 1967. s.3.

⁹⁸ Salim Koca, "Diyar-ı Rum'un (Roma Ülkesi=Anadolu) Türkiye Haline Gelmesinde Türk Kültürünün Rolü", *Selçuklu Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.23: (2008), s.4.

⁹⁹ Urfalı Mateos a.g.e

saldırmaya başlamıştı. Diğer yandan Türk Emiri Dinar'ın 3000 kişilik birlikle Fırat'ı geçerek Malatya'ya kadar ulaştı.¹⁰⁰

Türk birlikleri Malatya'yı rahat bir şekilde ele geçirmiş ve 20 gün boyunca şehri yağmalamışlardı.¹⁰¹ Şehre yönelik Türk akınları bundan sonra da devam etti. Bizans imparatoru X. Konstantinos Dukas, yapılan saldırılar sonunda tahrip olan Malatya'yı tekrar imar ettirdi.

459'da (1067) Afşin, tarafından işgal edilen Malatya, hem Türk hem de Arap akınlarına maruz kalıyordu. Bizans, genel olarak küçük birliklerin saldırılarına uğraşayan Malatya'nın kontrolünü kaybetmemek için Gabriel ve Thoros gibi Ermenilerin idaresi altına girmesine izin verdi. Ermenilerde Türklerin akınlarını durdurmakta zorlanmışlardır.¹⁰²

2.3.1. Anadolu Selçuklu Dönemi

Bizanslılar, 11.yüzyılın başlarından itibaren Doğu Anadolu'da küçük Ermeni prensliklerini ortadan kaldırıp burada bulunan Ermeni halkı, Ermeni nüfusunun yoğun olduğu Sivas, Kayseri ve Fırat bölgelerine taşımıştır. Türkmen fetihleri doğrultusunda da Ermenilerin güneybatıya doğru kaymasına böylece Fırat kıyıları, Toroslar, Kilikya, Maraş, Urfa, Malatya olmak üzere Ermeni nüfusun bu bölgelerde artmasına neden olmuştur. Ermeni Krallıklar, Bizans'ın zayıflamasını fırsat bilerek prenslikler kurmuşlardır. Bu durum Anadolu Selçuklu Devleti'nin doğuda ve güneyde Türk-İslam ülkeleriyle bağlantı kurmasını kesintiye uğratmıştır.

Kilikya Ermeni Prensi Philaretos Malatya kuşatmasından sonra şehri yönetmesi için Ermeni Gabriel'e vermişti. I.Kılıç Arslan'ın (1093-1107) Malatya'ya sefer düzenleyeceği zaman da şehir Ermeni Gabriel'in elinde bulunmaktaydı¹⁰³. Ancak Yukarı Mezopotamya'nın stratejik noktasında yer alan Malatya'yı kontrol altına almak isteyen diğer bir devlette Danışmendlilerdi. Claude Cahen'in belirttiğine

¹⁰⁰ Orhan Tuğrulca, age., s.219.

¹⁰¹ Abu'l Farac, *Abu'l Farac Tarihi I*, Çev.: Ömer Rıza Doğrul, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1987. s.312.

¹⁰² Gökner Gögebakan, age., s. 469.

¹⁰³ Birsal Küçüksipahioğlu, "Sultan I. Kılıç Arslan'ın Malatya Kuşatması ve Birinci Haçlı Seferi", *Geçmişten Günümüze Malatya Kent, Kültür, Kimlik (Cilt 1)*, 14-16 Nisan 2016, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2017, s.594.

göre; Danişmendliler ile Anadolu Selçukluların, sınırlarını belirten bir hat olmadığı halde birbirlerinin topraklarına girmelerine izin veriliyordu.¹⁰⁴

I.Kılıç Arslanın büyük bir orduyla Malatya şehrine karşı yürüdüğüne şehrin hakimi Ermeni Khuril (Gabriel) di.¹⁰⁵ Ancak I. Kılıç Arslan, İznik'e yapılacak olan Haçlı seferini ilk başta pek umursamamış çünkü Haçlıların küçük birlik olduğunu ve İznik'in kendisini savunabileceğini düşünmüş ancak daha sonradan öyle olmadığı ortaya çıkınca Malatya kuşatmasından vazgeçmek zorunda kalmıştır.

I.Kılıç Arslan Haçlı seferleri ile Bizans'ın fethettiği yerleri geri almaya çalıştığı dönemde Danişmendliler'de (1100) yaz aylarında Malatya'ya doğru harekete geçti ve böylece Malatya'yı işgal etti.

Frankların Malatya'da yenilgiye uğratılması 1101 yılında ikinci bir Haçlı seferinin başlamasına neden oldu. Haçlılar, Selçukluların elinden Ankara'yı alarak Amasya ve Çoruma yöneldiler. Sultan Kılıç Arslan, Danişmedli ve Artuklu beylerini de yanına alarak Haçlıları 1101 yılında Amasya'da bozguna uğrattı (Öngül 2017 : 43).

I. Kılıç Arslan için önemli bir şehir olan Malatya'nın Danişmend Gazi tarafından alınması aralarının bozulmasına yol açmıştır. Aslında Danişmendliler ile Selçukların ilişkilerin kopma derecesine getiren olay; Sultan I.Kılıç Arslan, Antakya Haçlı Prensiğini saf dışı bırakmak istemiş fakat Danişmendliler, tutsak ettiği Haçlı Prensi Bohemmund'u serbest bırakmasıyla 1103 yılında savaşın çıkmasına neden olmuştur.¹⁰⁶Yapılan savaşın sonucunda Danişmendliler ağır bir yenilgi almış ve Danişmend Ahmed Gazi de savaştan iki yıl sonra ölmüştür.

Anadolu Selçuklu Devleti, Malatya'yı alarak Anadolu'da Türk birliği sağlamaya yönelik politikası Büyük Selçuklu Devleti ile aralarında yeniden rekabetin başlamasına neden oldu.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Çev.: Erol Üyepazarcı, İstanbul 2002. s. 13.

¹⁰⁵Khurill, Gabriel adının bozuk transkripsiyonudur. Bkz.;Urfalı Mateos, Urfalı *Mateos Vekayi-namesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*,Çev.: Hrant D. Andreasyan, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1987. s.187. Aynı isimlendirmeyi Abu'l Farac'de yapmıştır. Bkz. Abu'l Farac, age., s.337.

¹⁰⁶ Birsal Küçükspahioğlu, agm., s.600.

¹⁰⁷ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2016. s.137.

Sultan Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra eşi, küçük oğlu Tuğrul Arslan'ı yanına alarak Malatya'ya yerleşince Malatya'da Tuğrul Arslan'ın sultanlığı ilan edildi. Selçuklu tahtının boşluğundan faydalanan Bizans, Anadolu'nun sahil bölgelerini fethetmeye başlayınca, yerli halk Orta Anadolu'ya doğru göç etme zorunda kalmıştır. Sultan Kılıç Arslan'ın ölmesiyle Musul valisi olan büyük oğlu Melikşah (Şahinşah) Anadolu'ya gelerek tahta oturmuştur (1110-1116).

Melikşah tahta geçer geçmez 1110 yılında Bizans'a karşı Batı Anadolu'ya birlikler gönderdi. Bu durumdan haberdar olan Bizans'ın Alaşehir valisi Konstantin Gabras, Türkleri Kelbianos (Beydağı yöresi) Ovasında karşıladı ve yapılan savaşta Selçuklu mağlup oldu. Melikşah, Bizans'a elçi göndererek barış teklifinde bulunmuş ve bu durumdan Bizans çok memnun kalmış olmalı ki Selçuklu elçilerini büyük bir merasimle karşıladı. Yapılan ikili görüşmeler sonrasında antlaşma sağlandı ancak bu antlaşmanın içeriği bilinmemektedir.

Selçuklular, Malatya'ya hakim olmak için Danişmendliler'e sürekli darbe vuruyordu. Örneğin 1444 yılında Malatya Hakimi Danişmedli Aynüddeve'ye ait Elbistanı ele geçirerek Melik Kılıç Arslan'ın idaresine verildi. Daha sonra Selçuklular, ikinci kez Malatya'yı kuşattı.¹⁰⁸ Ancak Selçuklular ne zaman Malatya yönelse bir takım engellemelerle karşılaşıyordu. Manuel Komnenos, Selçukluların Malatya'yı kuşatmaya hazırlandığı sırada saldırıya geçince yarıda bırakmak zorunda kaldı.¹⁰⁹

Anadolu Selçuklu Sultanı Mesud'un ölmesiyle yerine oğlu II.Kılıç Arslan geçmiştir (1155-1192). Fakat Mesud'un ölmesinden sonra kardeşler arasında taht kavgaları başlamıştır.

Ortanca kardeşini boğdurarak ortadan kaldıran II.Kılıç Arslan, hem Şahinşah ile Yağıbasan'ın Sultana karşı birlik olması hem de Danişmend Emirlerinin Kayseri'yi istila edip Hıristiyan halkı memleketine getirmeleri nedeniyle Sultan ordusuyla Yağıbasan üzerine yürüdü. İki ordu karşılaşıncı Müslüman kanının akmasına mani olmak amacıyla iki tarafında din adamları araya girerek bu duruma engel olmuş ve anlaşma sağlanarak ve geri çekilmişlerdir.

¹⁰⁸ Orhan Tuğrulca, age., s.268.

¹⁰⁹ Osman Turan, age., s.206.

II. Kılıç Arslan'ın, kendisine karşı yapılan ittifakı bozmak amacıyla 1162 yılında Bizans İmparatoru Manuel Komnenos ile görüşmek için İstanbul'a gitmeye karar verdi. Büyük bir merasimle karşılanan Sultan Kılıç Arslan, İmparator Manuel Komnenos, tarafından destek sözünü alınca İstanbul'da 3 ay kaldıktan sonra para desteği de alarak güçlü bir şekilde memleketine döndü.

Anadolu'da Türk birliğini sağlamaya çalışan Kılıç Arslan, 1171 yılında Malatya'da çıkan karışıklılar nedeniyle harekete geçti. Danişmendli Efridun¹¹⁰(Feridun) ve kardeşi Muhammed, Malatya hakimliği konusunda anlaşmazlıklar sonrasında Feridun bir şekilde kardeşini Malatya idaresinden düşürmeyi başarmıştır. Bu gelişme üzerine Kılıç Arslan, Malatya kuşatmasına çıkmış ancak Feridun tek başına Selçuklularla baş edemeyeceğinden Musul Atabeg'i Nureddin Mahmud'dan yardım istedi. Nureddin Mahmud, Malatya'nın Fırat boylarının hakimiyeti konusunda stratejik bir öneme sahip olduğu için Feridun'un isteği geri çevirmedi (Öngül 2017 : 91). Devreye Nureddin Mahmud'un girdiği gören Kılıç Arslan Malatya kuşatmasını kaldırarak Kayseri'ye döndü.

1175'te Malatya'da yaşanan yönetim değişikliği sonucunda Feridun tarafından Malatya iktidarlığından düşürülen Melik Muhammed, 1174 yılında ölen Atabeg Nureddin Mahmud tarafından hapis edilmişti. Nureddin Mahmud'un ölümüyle bir şekilde hapisten kurtulan Melik Muhammed gizlice Malatya'ya girdi. Melik Muhammed tedbirli kıyafetlerle kardeşi Feridun'u yatağında öldürerek tekrar yönetimi ele aldı.¹¹¹

Miryokefalon savaşından birgün sonra Kılıç Arslan'ın dikkatini yeniden doğuya çevirdiği görülmektedir.¹¹² Kılıç Arslan Yukarı Fırat'ın anahtarı olan Malatya'yı almak için sefere çıktı. 1178 yılında Malatya'yı ele geçirdi. 1180-1181 yılını Malatya'da geçiren Kılıç Arslan, tahrip olan şehri ve şehrin surlarını tamir ettirdi.

¹¹⁰ Ebu'l Kasım, Zaid kalesi sahibi Kara Arslan'ın kızıyla evlendi. Düğün esnasında birçok eğlence yapılmış sonra da ata binerek hüner gösterilmiş fakat bu sırada Ebu'l Kasım atından düşerek ölmüş ve böylece sevinç mateme dönmüştü. Bunun üzerine Malatya ahalisi onun küçük kardeşi Afridun'(Feridun)u yerine geçirdiler ve istemediği halde kardeşinin karısını ona verdiler. Bkz.; Abu'l Farac, age., s.410.

¹¹¹ Orhan Tuğrulca, age., s.283.

¹¹² Claude Cahen, age., s.43.

Sultan II. Kılıç Arslan'ın uzun saltanatının ardından yaşlanmış ve Türk geleneklerine uygun bir şekilde ülkeyi 1186 yılında 11 oğlu arasında paylaştırmıştır. Şehzadeler kendilerine yönetimi verilen yerlerde merkeze bağlı olarak Melik olarak tayin edildiler. Malatya'ya atanan Melik ise Muiziddin Kayzerşah oldu. Sultan Kılıç Arslan Konya'da devlet erkani ile oturmaktaydı. Taht mücadelesinin başladığı sıralarda üçüncü Haçlı seferi patlak vermiştir. Bunun nedeni Selahaddin Eyyubi'nin 1187 yılında Hittin savaşıyla Kudüs'ü Haçlıların elinden almış olmasıdır.

Sivas ve Aksaray Meliki Kutbeddin Melikşah, daha önce babasını karşı yürümüş ve kendisinin veliaht olduğunu söylemiş ve Emirlerini öldürmüştü. Malatya Meliki Muiziddin Kayzerşah'a yönelik atılımlar yapmaya başlayınca Kayzerşah'ta firar etmiştir. Anadolu üzerinde nüfuz elde etme isteği olan Selahaddin Eyyübi'den yardım teklifinde bulunmuştur. Bunun üzerine Melikşah'a haber gönderen Selahaddin Eyyubi, Muiziddin Kayzerşah'ın Malatya'ya dönmesini sağladı. Daha sonra babasını da yanına alarak Kayseri Meliki Nureddin Sultanşah'ın üzerine hareket eden Melikşah burayı da kuşattı. Bu sırada Kılıç Arslan fırsatı bulup oğlu Nureddin Sultanşah'ın yanına kaçtı. Vaziyet böyle olunca Melikşah'ta Konya'ya dönüp tek başına Anadolu Selçuklu Devleti'nin hükümdarı olduğunu açıkladı.

Sultan Kılıç Arslan, oğulların iktidar hırsı nedeniyle arada kalmış ve beklediği saygıyı bulamıyordu. Kılıç Arslan Uluborlu Meliki Gıyaseddin Keyhüsrev'in yanına geldiğinde, onu veliaht olarak tayin etti.¹¹³ Bunun üzerine Gıyaseddin Keyhüsrev, başkent Konya'ya doğru giderek Selçuklu tahtına oturdu.

Ancak Gıyaseddin Keyhüsrev'in Sultanlığı kısa sürdü. Çünkü 1196 yılında Rükneddin Süleymanşah, taht için Konya'ya gelerek, Gıyaseddin Keyhüsrev'den şehri terk etmesini istemiştir. Tahtan indirilen Gıyaseddin Keyhüsrev, Rükneddin Süleymanşah'ın egemenliğini tanımayan Malatya Meliki Muiziddin Kayserşah'ın yanına gitti. Gıyaseddin Keyhüsrevi Malatya'ya ulaştığında kardeşi tarafından Sultan gibi karşılandı ve eğlenceler düzenlendi.¹¹⁴

¹¹³ Sultan Kılıç Arslan oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev için şunları söylemiştir; Oğlum Keyhüsrev, her ne kadar diğer kardeşlerin küçük olsa da Sultanlık vasıflarına sahip ve yiğitlik konusunda kardeşlerini geride bırakmaktadır. En önemlisi aklı ve adaleti herkesten üstündür. Bkz.; İbn-i Bibi, *El Evamirü'l -Ala'ie Fi'l- Umuri'l- Ala'ie (Selçukname) I*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Çev.: Mürsel Öztürk, Ankara 1996. s.36.

¹¹⁴ Orhan Tuğrulca, age., s.295.

Malatya Meliki Muizziddin Kayserşah'ın Selçuklu Sultanı Rükneddin Süleymanşah'a, karşı gelmesinin en büyük nedeni Eyyübilere destek alıyor olmasıdır. 1201 yılına gelindiğinde Süleymanşah, Malatya'yı kuşatmış Kayserşah ise Melik Adil'e sığınmıştır.¹¹⁵

Rükneddin Süleymanşah, Malatya'yı aldıktan sonra Gürcistan seferine katılmakta isteksiz olan Saltukluları ortadan kaldırdı. Kardeşi Elbistan Meliki Muğisiddin Tuğrulşah'ı önce Malatya valiliğine daha sonra Erzurum valiliğine atadı. Rükneddin Süleyman ikinci kez Gürcistan seferine giderken Konya-Malatya yolu üzerinde hastalanarak 1204 yılında öldü.

Devlet işleri ve gerekli atamalar yapılırken büyük oğlu Keykavus'u Malatya'ya, Keykubad'ı da Danişmend ili Tokat'a vali olarak atandı. Malatya Meliki Muizziddin Kayserşah, kardeşi Rükneddin Süleymanşah tarafından Malatya'dan atıldıktan sonra kayınpederi Melik Adil'in yanına gitmişti.

Beklenmedik bir durumda Alaşehir seferinde Gıyaseddin Keyhüsrev'in şehit olması yeniden Anadolu Selçuklu Devleti'nde taht mücadeleleri başlamasına neden olmuştur. Çünkü Gıyaseddin tarafından kimin veliaht olacağı belirlenmemiştir.

Kayseri'ye gelen İzzeddin Keykavus, gerekli cülus töreni yapıldıktan sonra merkez Konya'ya doğru hareket etmeye hazırlanırken Tokat Meliki Alaaddin Keykubad'ın Kayseri'ye doğru yürüdüğüün haberini aldı. Bunun üzerine Konya'ya varana kadar yolda Alaaddin Keykubad'ın kendisini yok etme ihtimaline karşılık kardeşinin yanında yer alan müttefiki Ermeni Levon ile gizli bir anlaşma yaparak Kayseri'den ayrılmasını sağladı.¹¹⁶

İzzeddin Keykavus'un ölmesine neden olay ise Suriye'ye yapılacak fetihler için Malatya ve Maraş gibi kentlerden ordu topladıktan sonra bölgedeki söylentilere göre komutanlarının ihanet ettiğini hissine kapılmış ve onları bir evin içine koyup yakmıştır. Bu olayın sürekli rüyalarına girmesi sonucunda hastalanarak 5 Ocak 1220 yılında ölmüştür.¹¹⁷

¹¹⁵ Osman Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014. s.194.

¹¹⁶ Claude Cahen, age., s.68.

¹¹⁷ Orhan Tuğrulca, age., s.309.

Malatya'da esir olan Alaeddin Keykubad (1220-1237), abisi İzzeddin Keykavus'un ölmesiyle Anadolu Selçuklu Devleti'nin yeni hükümdarı olmuştur. Anadolu Selçuklu Sultanı Keykubad, bu devlete en parlak ve en kudretli devrini yaşatmıştır. Alaeddin Keykubad'ın tahta geçtiği dönemde Moğol rüzgarı Orta Asya'dan esmeye başlamıştı. Alaeddin Keykubad, olası Moğol istilası için öncelikle savunma amaçlı planlar yapmış ve kendi topraklarında asayiş kurmak istemiştir¹¹⁸. Keykubad bu tehlikeye karşı Konya, Sivas ve Kayseri başta olmak üzere Erzincan, Amasya, Malatya gibi birçok şehrin kale ve surlarını onartmıştır.

Sultan Keykubad 1226 da ordusunu Fırat boylarının fethi için hazırladı. Bölgede gerekli ittifaklar devam ederken sultan Alaeddin Keykubad, subaşılar fermanlar göndererek askerlerini ile hazırlanıp "Dar'ür rif'at" Malatya'ya hareket edip beklemelerini emretmişti (Turan 2016: 369).

Sultan Alaeddin Keykubad, Melik Mesud'un hakim olduğu Yukarı Fırat'taki güçlü kaleleri bu olayı bahane ederek kuşattı. Bu kuşatmada Çemişgezek ve Karfarak kentlerine diğeri ise Kilikya'ya sefer yaptı.¹¹⁹

Selçuklu ve Moğol arasında tampon bölge konumundaki Harezmsahlar 1230 Yassıçimen savaşıyla ortadan kaldırıldı. 1231 yılı Doğu Anadolu ve Fırat vadisine gelen Moğollar, Elazığ ve Malatya bölgesine de girdiler. Malatya ahalisi korkmuş ve şehirden kaçmışlardı.¹²⁰

Sultan Alaeddin Keykubad, Halep-Kayseri kervan yolu üzerinde yer alan dar vadi ve geçitleri tutulmasını istemiştir. Sultan yanındaki büyük bir orduyla Malatya'ya geldi sonra Fırat'ı geçti, Zaid kalesine karşı karargahını kurdu ve çok geçmeden şehri alarak yağmaladı¹²¹. Daha sonra Harput (Elazığ) üzerine hareket

¹¹⁸ Züriye Çelik, *Moğol İstilas ve Türkiye Selçuklu Devleti*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya 2014. s.33.

¹¹⁹ Sultan Alaeddin Keykubad'ın Şam Melik'i Adil'in oğullarıyla akrabalık ilişkilerinin kurulması gerektiği ve böylece aradaki bağların daha da güçleneceğini düşünmüştür. Bunun için görevlendirilen Seyfeddin Altun-Aba'nın Şam'dan gelen sevilmiş haberi Sultana mektupla bildirmesi üzerine Malatya'ya doğru yola çıkan Sultan Alaeddin Keykubad, Malatya'ya varduktan bir süre sonra boynunda çiban çıkmış ve ağır bir şekilde hastalanmıştır. Tabip Vasil tarafından çibanın patlatılmasıyla sultan kendine gelmiş ve Vasil'in ödüllendirilmesini istemiştir. Daha sonra sultan düğün merasiminin ve eğlencelerin başlaması emrini vermiş 7 gün boyunca eğlence meclisleri devam etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.; Tuğrulca, age., s. 321, İbni Bibi, age., s.310.

¹²⁰ Orhan Tuğrulca, age., s.326.

¹²¹ Abu'l Farac, *Abu'l Farac Tarihi II*, Çev.: Ömer Rıza Doğrul, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1987. s.533-534.

edildi. Burada yapılan savaşı Selçuklular kazandı ve Harput, Selçuklu hakimiyetine girdi.

1237 yılında Alaeddin Keykubad'ın ölmesiyle yerine II.Gıyaseddin Keyhüsrev geçmiştir. Genç ve tecrübesiz Sultan, iç ve dış siyasette sürekli yanından ayrılmayan veziri Sadeddin Köpek'in görüşlerine başvurmuştur. Selçuklu tahtında gözü olan Sadeddin Köpek, istediği şekilde yönlendirebileceği sultanın olması kendi çıkarına idi.¹²²

Sadeddin Köpek; Atabeg Şemseddin Altun-aba'yı ve Kemaleddin Kamyar'ı öldürtmüş ve Emir Hüsameddin Kaymeri'yi Malatya'ya sürgün etmiştir. Bu durum Keyhüsrev'in dış politikasını engelleyemedi. Sultan Keyhüsrev tüm bunlara rağmen Ortadoğu'nun en büyük iki hükümdardan birisidir.¹²³ Sadeddin Köpek'in kendisinin Selçuklu varisi olduğunu iddaa etmesi onun sonunu getirdi.¹²⁴ Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkıldıktan sonra I. ve .II.Beylikler döneminde de Malatya'ya hakim olma mücadelesi devam etmiştir.

2.3.2. I. Beylikler Dönemi

2.3.2.1. Danişmendliler Dönemi

Malazgirt Zaferi'nden sonra Anadolu' da kurulan (1071-1178) ilk Türk devletlerinden birisi olan Danişmendliler, Adını kurucusu Melik Ahmet Gümüştekin Danişmend Gazi'den almıştır¹²⁵. Dânişmend Gazi, Büyük Selçuklular tarafından kendisine ikta olarak verilen Sivas'ı fethederek Dânişmendli hânedanının merkezi yapmıştır. Emirlerinin yardımı ile Anadolu'da fetih hareketlerine başlayan Danişmend Gazi, Amasya, Tokat, Niksar, Kayseri, Zamantı, Elbistan, Develi ve Çorum'u zaptetmiştir.¹²⁶

Danişmend Ahmed Gazi'nin ölümünden sonra onun yerine oğlu Gümüştekin Gazi (1085-1104) geçti. Gümüştekin, Anadolu Selçuklu ve Suriye Selçukluları

¹²² Abu'l Farac, *Abu'l Farac Tarihi II*, Çev.: Ömer Rıza Doğrul, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1987. s.537.

¹²³ Claude Cahen, age., s.90.

¹²⁴ Orhan Tuğrulca, age., s.335.

¹²⁵ Sefer Solmaz, "Danişmend Gazi'nin Anadolu'ya Gelişi", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.0/S.14: (2002), s.229.

¹²⁶ Abdülkerim Özaydın, "Danişmendliler", TDV İslam Ansiklopedisi, C:8, TDV Yayınları, İstanbul 1993, s.470.

arasındaki mücadelelerden faydalanarak hakimiyet sahasını genişletti¹²⁷. Daha önce bahsettiğimiz; I.Kılıç Arslan'ın I.Haçlı seferiyle uğraşırken bu durumu fırsat bilen Danişmendlilerin hakimiyet sahasına doğuda askeri üs durumundaki Malatya'yı da eklemek istemiştir¹²⁸. Malatya kuşatmasını tamamlayan Danişmedliler, savaş ganimeti için şehri yağmalamıştır.

Malatya'nın Gümüştekin tarafından alınması ve üstelik Boemond'u para karşılığında serbest bırakması üzerine I.Kılıç Arslan'ı olası saldırı için harekete geçirecek ve 1103 yılında Danişmendliler'e karşı sefere çıkmasına neden olacaktır. Artık kaçınılmaz hale gelen muhasara vuku bulunca, Selçuklular'ın zaferiyle sonuçlanacaktı. Bu savaş sonrasında Gümüştekin yaklaşık iki yıl sonra vefat ederek yerine büyük oğlu Emir Gazi geçmiştir.

Bu arada Kılıç Arslan'ın da vefatı üzerine çıkan karışıklığa Emir Gazi'de müdahale ederek damadı Sultan Mesud'un tahta çıkmasını sağlamıştır. Zaten Anadolu Selçuklu Devleti için (her ne kadar haçlı seferlerinde yardım etmişse de) Anadolu Türk birliği açısından büyük tehdit oluşturan Danişmendliler'in, Emir Gazi'nin damadının tahta oturmasıyla durdurulması daha zorlaşmıştı.

Artuklu Belek Gazi'nin (6 Mayıs 1124) vefatından sonra Emir Gazi, Selçuklu Sultanı Mesud'un kendisinin yanında olmasına rağmen Selçukluların Malatya Melik'i Tuğrul Arslan ile Harput Emiri Süleyman arasındaki anlaşmazlıklardan yararlanarak 13 Haziran 1124'te Malatya'yı kuşattı (Öngül 2017 : 61).

Malatya, 1124 yılında yine Danişmendli Emir Gazi ile damadı Selçuklu Sultanı I.Mesud tarafından kuşatılmıştır. Böylece Kılıç Arslan'ın Gümüştekin'in elinden aldığı Malatya, tekrar Danişmedliler'in eline geçmiş oldu. Ancak bu muhasara sonucunda kılığın baş göstermesi ile halk şehri terk etmek zorunda kalmıştır.¹²⁹

Artuklu Süleyman'ın Silvan'da ölmesi sonucunda Emir Gazi, Harput üzerine muhasaraya çıktı. Ancak Artuklu Sokmanoğlu'nun Emir Gazi'den daha hızlı davranmasına rağmen Danişmendliler ile baş edemeyeceğini anlayınca köyleri tahrip

¹²⁷ Ali Öngül, *Selçuklular Devri Anadolu Beylikleri*, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2018. s.4.

¹²⁸ Danişmendlilerin Malatya kuşatmasının ayrıntılı bilgisi için bkz.; Urfalı Mateos, age., s.205.

¹²⁹ Tülay Metin, "Selçuklular Zamanında Anadolu'da Türk İskânına Dair Bir İnceleme: Malatya Örneği", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.4/S.2:(2013), s.142.

ederek kaçtı. Minşar (Malatya) kalesini alan Emir Gazi Hanzit bölgede aldığı esirleri Malatya'ya götürdü.¹³⁰

1129 yılında Ankara, Çankırı, Kastamonu ve Karadeniz sahillerini sınırlarına dahil eden Danişmendliler, Anadolu'nun en güçlü devleti haline gelmiştir. Emîr Gazi'nin (Melik Gazi) ölümü ile (528/1134) Dânişmendli'lerin başına Melik Muhammed geçti. Ayrıca Melik Muhammed'e, Abbasi Halifesi ve Sultan Sencer tarafından Menşur ve altın asa gibi hediyeler gönderilmiş ve Malatya'nın hakimi ilan edilmiştir.¹³¹

Melik Muhammed'in, Malatya tarihini ilgilendiren en önemli faaliyeti Haçlılara karşı Elbistan ve Dağınşehir'i savunmasıdır. 1143 yılında Melik Muhammed'in ölmesi ile Malatya'da yine yönetim krizinin başlamasına neden olmuştur. Melik Muhammed'in veliht olarak (aynı zamanda Sultan Mesud'un yeğeni) oğlu Zünnun'u seçmişti. Diğer yandan Aynüddeve ve Nizameddin Yağıbasan buna karşı çıktı. Sultan Mesud, Yağıbasan'ın üzerine yüreyerek kaçırtmış ve Aynüddeve'nin de vergi vermesi karşılığında Malatya'yı yönetmesine müsaade etmiştir.¹³²

2.3.2.2. Artuklular Dönemi

Artuklular, 1102-1409 yıllarında çeşitli kollar halinde Güneydoğu Anadolu'da hüküm sürmüş bir Türkmen hanedanıdır (Öngül 2018: 95). Büyük Selçuklu Devleti'nin Anadolu'da ikta verdiği beyliklerden birisi olan Artuklular, 1078-1117 yılları arasında Suriye-Filistin devletini yönetmişlerdir.¹³³ Artuk Bey, Selçuklulara bağlı en büyük komutanlardan birisidir. Alp Arslan, Anadolu fethinin emrini verdiği sırda ordunun başında yine Artuk Bey bulunmakta idi.

1113 yılında Malatya Sultanı Kılıç Arslan'ın karısı, Bula kalesinin hakimi İl-Gazi'nin yeğeni Balak (Belek)'a Türk komutanların arasında senin kadar kudretli ve akıllı birisi olmadığını söyleyerek, Belek'ten çocuklarını korumasını istemiştir. Sultan'ın karısının isteği ile onunla evlenen Belek, karısını ve oğlunu Malatya

¹³⁰ Orhan Tuğrulca, age., s.258.

¹³¹ Abdülkerim Özaydın, age., s.472.

¹³² Orhan Tuğrulca, age., s.268.

¹³³ <http://www.tireibnimelekkutuphanesi.net/default.asp?eylem=ekitaplink&aranan=Artuklu%20Uygar%20Devleti%20ve%20T%20Crkmenler&kategori=Tarih%20-%20Co%20F0rafya&id=81> (Erişim Tarihi: 07.05.2019, 23.30).

kalesine yerleştirdi. Bu evlilik sayesinde Malatya'yı da topraklarına katan Belek, Haçlı seferlerine karşı mücadele etmeye başlamıştır.¹³⁴

Belek, Haçlılar ile savaşırken Ceyhan ve Elbistan bölgeleri de sınırlarına ekledi. Diğer yandan 1119 yılında Franklar, Belek'in amcasının üzerine yürüyerek Malatya'ya kadar geldiler. Haçlılar ile ittifak kuran Mengücekoğlu'nun üzerine yürüyerek Kemah'ı da işgal etti.¹³⁵

Bundan sonraki süreçte Mengücekoğlu Trabzon'a kaçmış ve Rum Dukası Gabras ile birlikte tekrar döndüler. Ancak yapılan savaşta her ikisi de mağlup olmuş ve esir edilmiştir. Bölgedeki ihtilaf ve ittifaklarda Emir Gazi'nin yanında, I. Mesud yer alıyordu. Emir Gazi Anadolu topraklarında hâkim pozisyona geçme ve bu uğurda I. Mesud'tan yararlanma siyaseti güdüyordu.¹³⁶

Siyasi çekişmelerin merkezi Malatya'da sular durulmuyor aksine giderek artma eğilimindeydi. İl-Gazi, 1211 yılında İstanbul'dan gelen habere göre Suriye'ye büyük bir ordunun yaklaştığını öğrenmiş ve bunun üzerine Franklara karşı harekete geçerek bertaraf etmiştir.

Diğer yandan aynı tarihte Artuklu idaresindeki Malatya'da, Gerger Ermenileri meselesi ortaya çıkmıştır. Ermenilerle birlikte hareket eden Gerger halkı, öteden beri eşkıyalık ve hırsızlık ile geçinirdi. Bu nedenle Belek, savaşmak yerine Gerger Emir'i Ermeni Mikail'e haber göndererek her yıl 1000 yük buğday ile üç köyünü istedi. Aynı Őeylerin tekrarlanmayacağı üzerine söz veren Mikail, bir süre sonra Hanzit'teki köyleri yağmalamaya devam edince Belek, Gerger'i işgal etmiştir.¹³⁷

Belek, Menbiç kuşatması sırasında aldığı ok darbesi ile 8 Mayıs 1224 yılında Őehid oldu. Belek'in kardeşi Süleyman'da Harput ve Palu Beyliği'nin sahibi oldu. Ancak kısa süre sonra Süleyman'da ölünce bu bölge Munieddin Sokman'ın oğlu Davud'a geçti¹³⁸.

¹³⁴ Abul Farac, age II., s.351.

¹³⁵ Orhan Tuğrulca, age., s.250.

¹³⁶ Mehmet Emin Özmen, *Anadolu Selçukluların Artuklular ile İlişkileri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2007. s.30.

¹³⁷ Abu'l Farac, age. II, s.357, Orhan Tuğrulca, age., s.252.

¹³⁸ Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2013. s.166.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türkmen beyliklerinin kurulması sonucu Erzen, Bitlis, Ahlat, Erzurum, Erzincan ve Diyarbakir (Amid) kentleri gelişmiş, yöre iktisadi, sosyal ve kültürel olarak büyük refaha kavuşmuştur¹³⁹.

2.3.3. II. Beylikler Dönemi

2.3.3.1. Germiyanogulları Dönemi

Urfalı Mateos Vekayinamesinde 1120-1221 yılı olayları anlatılırken , Artuklu İl-Gazi'nin Kudüs ile yaptığı mücadelede "Garmin" olarak adlandırılan Malatya'ya çekildiğini söylemektedir.¹⁴⁰ 1239'da Baba İshak isyanı esnasında Selçuklu Devleti hizmetinde Malatya civarında bulunan Germiyanlılar, Hârizm hükümdarı Celâleddin Mengüberti ile bu bölgeye gelmiş olması ve Malatya yöresinde Germiyan adlı bir yerin bulunduğu¹⁴¹ işaret etmektedir.

Claude Cahen, Germiyanogulları'nın Türkleşmiş Kürtler olduğunu 1275 yılında Selçuklu-Moğol hükümetinin onları batı Türkmenleriyle yapılan savaşta yardım etmeleri için Batı Anadolu'ya getirildiğini söylemektedir.

2.3.3.2. Eretnalılar Dönemi

Aslen Uygur Türkleri'nden olan beyliğin kurucusu Alaeddin Eretna, Moğol istilası ile Anadolu'ya yerleşmişlerdir. Aleaddin Eretna, İlhanlıların Anadolu valisi Timurtaş'ın kayın biraderidir. Timurtaş babası Emir Çoban'ın 1327'de' öldürülmesi üzerine İlhanlı hükümdarın korkarak Memluk sultanına sığınmak için Mısır'a giderken yerine Alâeddin Eretna'yı bıraktı.¹⁴² Memluk idaresindeki Malatya böylece Eretna beyliği'nde kalmış oldu.

İlhanlı'ya bağlı bir beylik olarak gözükten Eretnalılar, İlhanlıların iç problemleriyle uğraşmasını fırsat bilerek 1338 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir.

¹³⁹<http://www.tireibnimelekkutuphanesi.net/default.asp?eylem=ekitaplink&aranan=Artuklu%20Uygur%20FD%20ve%20T%20FCrkmenler&kategori=Tarih%20-%20Co%20F0rafya&id=81> (Erişim Tarihi: 07.05.2019, 23.30).

¹⁴⁰ Orhan Tuğrulca, age., s.343.

¹⁴¹ Mustafa Çetin Varlık, "Germiyanogulları", TDV İslam Ansiklopedisi, C:14, TDV Yayınları, İstanbul 1996, s.33.

¹⁴² Kemal Göde, "Eratnaogulları", TDV İslam Ansiklopedisi, C:11, TDV Yayınları, İstanbul 1995, s. 297.

Moğol ve Memlukların siyasi durumuna göre hareket eden Eretnalılar, Besni naibi Darende'yi kuşattı ve ele geçirdi.¹⁴³

1352 yılında Emîr Eratna'nın ölümü ile yerine geçen oğlu Mehmet Bey küçük olduğundan dolayı devlet işleri vali tarafından yürütülüyordu. Eretnalıların bu vaziyetinden faydalanarak kuzeydeki Türkmen aşiretleri ve güneydeki Dulkadirliler, Canik bölgesini ve Tohma Havzasını ele geçirmişlerdir.¹⁴⁴

Bu devrin önemli kaynaklarında birisi olan Bezm-u Rezm'e göre, Mehmed Bey, Samsun'dan Malatya'ya, Konya'dan Erzurum'a kadar babasının kurduğu devletin başına geçmiştir.¹⁴⁵ 1381 yılında küçük yaşta II.Mehmed'in tahta geçmesiyle Naib Kadı Burhaneddin gerekli şartları oluşturduktan bir süre sonra tahtı ele geçirerek Sultanlığını ilan etmiş ve kendi adında bir beylik kurmuştur.

2.3.3.3. Kadı Burhaneddin Dönemi

Kadı Burhâneddin Devleti Sivas ve Kayseri merkez olmak üzere Orta Anadolu'da kurulmuştur.¹⁴⁶ Kadı Burhaneddin bağımsızlığını ilan ettiğinde Anadolu'da Elbistan ve Maraş'ta Dulkadir Beyi Halil, Malatya'da Memlûk Sultanlığı adına Mintaş vardı. Kadı Burhaneddin Ahmed'in hâkimiyet alanı, Sivas, Kayseri, Amasya, Tokat gibi önemli şehirleri içeriyordu.¹⁴⁷

Kadı Burhaneddin'in Memluklu Sultanlığı için Berkuk aleyhine taraf olması ve beyliğin kaderini değiştirmiştir. Çünkü Berkuk başa geçtiğinde ilk icraatı kendisine karşı olan valileri ve onları destekleyenleri ortadan kaldırmak olmuştur. Bunun haricinde Dulkadiroğlu Halil Bey'in Sivas hakimi Kadı Burhaneddin ile ittifak yaparak Memluklerin hakimiyetinde olan Darende (Malatya) ile Divriği taraflarına yağma ve talan hareketlerinde bulunmuştur¹⁴⁸.

¹⁴³ Orhan Tuğrulca, age., s.380.

¹⁴⁴ Abdullah Kaya, "Dulkadirli Beyliği'nin Eratnalılar İle Münasebetleri", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.11/S.25:(2014), s.90.

¹⁴⁵ Orhan Tuğrulca, age., s.381.

¹⁴⁶ Abdülkerim Özaydın, "Kadı Burhaneddin Devleti", TDV İslam Ansiklopedisi, C:24, TDV Yayınları, İstanbul 2012. s.76.

¹⁴⁷ Murat Zengin, "Kadı Burhaneddin Ahmed'in Malatya Politikası", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.8/S.38: (2015), s.452.

¹⁴⁸ Ayşe Güler, *Memlük-Dulkadiroğulları Münasebetleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2014. s.68.

Memluk'un Malatya Naibi Mintaş, Kadı Burhaneddin'e Berkuk'a karşı ittifak teklifinde bulundu. Bu ittifak doğrultusunda Mintaş'ın Malatya'yı Kadı Burhaneddin'e teslim edeceğini bildirdi. Zaten Kadı Burhaneddin'in daha önceden Sultan Berkuk ile aralarının bozuk olması nedeniyle bu teklifi hemen kabul etti.

Ancak Mintaş'a karşı şüphe duyan Kadı Burhaneddin onun verdiği bilgileri değerlendiriyor ve yol haritasını kendisi belirliyordu. Çok geçmeden Malatya valisi Mintaş, Kadı Burhaneddin'e Malatya'yı teslim edeceğini haberi ulaştırmış ancak Mintaş kaleyi vermek yerine gelen elçiyi esir almıştı.¹⁴⁹ Aynı şekilde Sivas'a gelen elçi de esir alındı ve bir süre sonra elçiler karşılıklı olarak serbest bırakıldı.

Kadı Burhaneddin'in Malatya'yı ele geçirme isteği Mintaş'ın tutarsız davranışından dolayı sonuçsuz kaldı. Mintaş'ın Burhaneddin'i oyalamasının sebebi Malatya vaadi ile Sultan Berkuk'e savaş açmasını sağlamaktı.¹⁵⁰ Memluklu Sultanı Berkuk, Mintaş'ın bu isyan teşebbüsüne karşılık Halep Emiri Yelboğa'yı Sivas üzerine yürüttü (1388).

Malatya üzerinden Sivas'a gelen Yelboğa şehri kuşatmaya başladı. Ancak Moğolların desteğini de alan Kadı Burhaneddin başarılı bir savunma yaparak Yelboğa'yı geri püskürttü. Bu başarısız saldırı sonucunda Yelboğa, Berkuk tarafından hapsedilmiştir. Mintaş'ın, Malatya idaresini elinde tutmak için iki tarafı birbirlerine düşürmek istemiştir. Bir süre sonra Kadı Burhaneddin Ahmed'in ölümü üzerine yerine oğlu Alaeddin Ali geçmiştir. Alaeddin Ali'nin iktidarlığı döneminde Yıldırım Bayezid'in Sivas'ı alarak yönetime oğlunu getirmiştir. Böylece Malatya'da Osmanlı egemenliği başlamış oldu.

2.3.3.4. Dulkadiroğulları Dönemi

Moğol baskısının azaldığı dönemde Dulkadiroğulları Elbistan'ı alarak beyliklerini kurmuşlardır.¹⁵¹ Karaca Bey, 735/1335 yılında İlhanlıların taht mücadelesinden yararlanarak Çukurova bölgesine düzenlediği baskınla yağma ve

¹⁴⁹ Orhan Tuğrulca, age., s.385.

¹⁵⁰ Murat Zengin, agm., s.453.

¹⁵¹ Faruk Sümer, "Çukur-Ova Tarihine Dair Araştırmalar", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.1/S.1: (1963), s.15.

talanda bulunur. İlhanlıların, İçişleri nedeni ile bölgedeki hâkimiyetleri giderek kırılmasıyla beylik, Malatya ve Maraş bölgelerinde aktif bir faaliyete girişmiştir¹⁵².

1337'de Elbistan ve Maraş merkez olmak üzere kurulan Dulkadirli Beyliği'nin sınırları zaman zaman doğuda Adıyaman, Kâhta, Besni, Harput, Malatya ve Akçadağ'a, kuzeyde Yozgat ile (Sivas'ın güneyindeki) Gemerek ve Gürün'den Hatay/Hassa'ya, batıda ise Kırşehir'e, kadar uzanmıştır.¹⁵³

Gittikçe büyüyen ve kuvvetlenen Dulkadir beyliği, İlhanlı engelini atlatarak bu kez de Memlûklülere karşı, bağımsızlık peşinde koşmaya başladı. Dulkadiroğulları'nın, Memluk egemenliği sahası içerisindeki Halep'e saldırması ne kadar güçlendiklerini göstermektedir. Memlûklüler, valileri aracılığıyla Karaca Bey'e saldırırsa da başarılı olamıyordu.¹⁵⁴

Halil Bey (1355), beyliğin başına geçtikten sonra bir yandan devlet işlerini düzenlemeye çalışmış diğer yandan da Eretna topraklarına saldırılarda bulunmuştur. Halil Bey bölgedeki şehir ve kasabaları yağmalamaya başlayarak ülkesini Zamantı'ya kadar genişletmiştir. Bu sırada Malatya Emirinin ölmesiyle Malatya üzerine yürümüş ancak ahali kendi isteği ile şehri Memlûklülere teslim etmiştir¹⁵⁵. Memluk ile Duldakiroğulları Beyliği münasebeti Dulkadirli beyliğinin Suriye vilayetleri hakimiyeti altına almak istemeleri iki devlet arasında sürekli gerginlikler yaşanmasına neden olmuştur.¹⁵⁶

1472 yılında Dulkadir Beyliği'nin başına geçen Alaüddeve, Osmanlı'nın arasının bozulmasının sebebi, Memluklerin, Osmanlılar ile yaptığı savaşlarda başarısız olması ile bu beyliği Osmanlı'ya karşı kışkırtılarak cephe almasını

¹⁵² Ahmet Sağlam, "Moğol-İlhanlı Tahakkümünde Bağımsızlığa Giden Süreçte Memlûk Sultanı Nasır Muhammed B. Kalavun'un Anadolu Beylikleri İle Münasebetleri", *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.14: (2015), s.44.

¹⁵³ Abdullah Kaya, "Dulkadirli Beyliği'nin Eratnalılar İle Münasebetleri", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.11/S.25:(2014),s.84.

¹⁵⁴ Mehibe Şahbaz, *XIV-XVI. Yüzyıldaki Dulkadiroğulları Beyliğindeki Kültürel ve Mimari Unsurlar*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kayseri 2015. s.55.

¹⁵⁵ Ayşe Güler, agt., s.56-57.

¹⁵⁶ Kürşad Solak, *İbn Tagri Birdi'nin "en-NUCUM ez-ZAHİRE" Adlı Eserinde Geçen Dulkadiroğulları Beyliği İle İlgili Kayıtlar*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2004. s.76.

sağlamasıdır.¹⁵⁷ 1516 yılında Mısır seferine giderken Fırat üzerinden geçen Osmanlı ordusu Malatya'yı işgal etmiştir.

¹⁵⁷ Orhan Tuğrulca, age., s.391.

3. TÜRKLERDE MEZAR KÜLTÜRÜ

Cenazenin içine konulduğu ve üzerinin toprakla örtüldüğü çukura “mezar” (kabir) denilmektedir. Türk-İslam kültüründe mezarın haricinde bark, kümbet, kurgan, oba, kereksür, keğür, türbe gibi ifadeler de kullanılmaktadır. Bu mezarların içinde yatan kişinin ölüm tarihi, kimliği veya ayetlerin yazıldığı baş ve ayak taşlarına ise mezar taşı denilmektedir.¹⁵⁸

Türklerin Mezar gelenekleri, İslamiyet öncesi ve sonrası gibi iki ayrı grupta incelenebilir. Ancak her iki dönemde benzer adetlerin olduğu gibi farklılıkların olması da muhtemeldir.

Hemen hemen her toplum öldükten sonraki hayatın varlığına inanıyordu. Türkler de bu toplumlardan birisi olup ölümler eşyalarıyla birlikte gömülmekte idi. Orta Asya kurganlarında yapılan arkeolojik kazılar bunu görüşü desteklemektedir. Bu durumda Türk-İslam inanç sisteminde ölüm, yaşamın bir gereği olarak kabul edilmiştir.¹⁵⁹

Çin kaynaklarında, Hun, Göktürkler, Oğuz boyları ve diğer Türk topluluklarına bakıldığında küçük ayrıntılar dışında birbirlerine benzer şekilde cenaze törenleri düzenlendiği görülür. Hunlar da ölümlerini kumaş ve kürklerle süsleyerek tabutlara korlardı. Abdülkadir İnan, bu tabutların iki katlı olmak üzere iç ve dış tabuttan oluştuğunu belirtmiştir.¹⁶⁰

Hunlarda cenaze törenleri ancak muayyen zamanlarda gerçekleşmesinin nedeni "büyük kurgan" yapılarını inşasının uzun sürmesi hasebileydir.¹⁶¹ Soylu birisi öldüğü zaman ceset bir süre çadırın içinde bekletilir ve cesedin kokmaması için organları çıkarılarak mumyalama işlemi yapılırdı. Cesedin uzun süre bekletilmesinin

¹⁵⁸ Aslı Sağıroğlu Arslan, "Taşlar Konuşur": Türk Mezar Taşlarının Biçim Dili, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, C.3/S.6: (2017), s.1925.

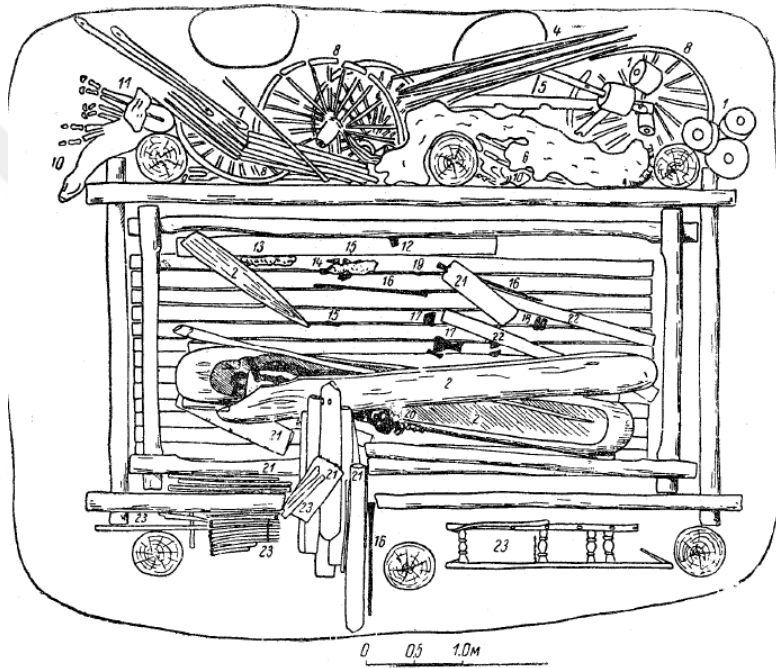
¹⁵⁹ Yaşar Çoruhlu, "Göktürk Sanatı", Türkler Ansiklopedisi, C:4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002b, s.145.

¹⁶⁰ Abdülkadir İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013. s.176.

¹⁶¹ Nejat Diyarbakirli, *Hun Sanatı*, Milli Eğitim Bakanlığı Kültür Yayınları, İstanbul 1972. Dizgi - Tertip - Baskı: Türkiyat Matbaacılık ve Neşriyat, İstanbul 1986. s.65.

nedenleri arasında dini inancın etkili olması ve toprağın kazılmasının uzun sürmesidir.¹⁶²

Bu durum kışın ölen birisinin ilkbaharda, yazın ölen birisinin sonbaharda gömülmesi olayını açıklar niteliktedir. Ancak bu kurganlar önemli şahsiyetlere özgü bir uygulamadır. Türkler'in ölen kişinin yerinin belli olması ve kişinin yaşarken konumuna saygı gösterilmesinden dolayı açılan çukurun üzeri toprak ve taş ile örtülerek yapılan tümsek veya piramit şeklindeki mezarlara kurgan adı verilmektedir (Çiz. 1).¹⁶³

Çizim 1: 5. Pazırık Kurganı (Diyarbakırlı 1972)

Kurganların kalıcı olacak bir şekilde inşa edilmesi, özellikle içinde oturulan bir ev gibi düşünülmesi, ölen kişinin; atı, silahları ve eşyaları ile defnedilmesi bunların yanında sehpa gibi masalarında yer alması ahiret inancının göstergesidir.¹⁶⁴

Göktürkler cenaze törenlerinde ise ölü; çadıra konur, ağıtlar yakılır, yüzler çizilir ve çadırın etrafında tavaf edilirdi. Tavaf, at ile yedi defa çadırın etrafında

¹⁶² Yaşar Çoruhlu, "Hun Sanatı", Türkler Ansiklopedisi, C:4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.83.

¹⁶³ Aslı Sağıroğlu Arslan, age., s.1926.

¹⁶⁴ Yaşar Çoruhlu, age., s.84.

dolanarak yapılırdı.¹⁶⁵ Daha sonra ölü, gereken vakitte toprağa atı ve eşyaları ile gömülürdü. Mezar hücrelerinin duvarlarına ölünün resmi, hayatında yaptığı savaşları resmedilirdi. Bu mezarların etrafına öldürdüğü önemli insan sayısı kadar balbal denilen taşlar dikilirdi.¹⁶⁶ Göktürk dönemindeki insan tasvirli bu heykeller daha da gelişerek Türk inanç sisteminin vazgeçilmez bir unsuru olmuştur.¹⁶⁷

Defin esnasında ölen kişinin akrabaları, tıpkı öldüğü günde olduğu gibi, at üzerinde gezer, yüzlerini keserek ağlarlardı. Daha sonra at ve koyunlar kurban edilerek başları kazıklara konurdu.¹⁶⁸

Abdülkadir İnan'a göre, Oğuz boylarında defin merasimi Göktürkler'in defin merasiminden farksız olduğunu ve onlardan biri ölürse çadır hazırlanır, ceket giydirilir, kuşak kuşanılır, ölüyle birlikte önemli eşyalar mezara konur, eline nebiz (sarhoşluk veren bir madde) dolu bir tahta kap korlar ve çukura doldurup ölüyü oturturlardı.¹⁶⁹ Örneğin Çin yıllıkları Türklerin mezarları konusunda şu ilginç bilgiyi vermektedir: "Ölüye ait mezarın üzerine ev yapılır ve kişinin resmini yaparlar. İç duvarlara ise savaş sahneleri resmedilirdi."¹⁷⁰

Görüldüğü üzere İslam öncesi Türklerde mezar geleneği küçük farklılıklar bulunsa da aynı yöntemler süre gelerek devam etmiştir. Türklerin İslam ile tanışmasıyla ölü gömme biçimlerine bakıldığında bir takım adetlerin devam ettiğini Orta Çağ Anadolu'sunda özellikle Selçuklu ve Beylikler döneminde de ölen kişinin cesedini mumyalama tekniğinden vazgeçilmediğini görebiliyoruz.¹⁷¹

Anadolu'da Selçuklulardan itibaren Türk mezar geleneği Beylikler ve Osmanlılar zamanında ana hatları ile ortak özellik taşımaktadır. Ancak her biri kendi dönemini ve bulunduğu bölgenin özelliklerini de taşımaktadır.¹⁷² Anadolu Selçuklu

¹⁶⁵ Alım Karamürsel, "Türklerde Mezar Geleneği", *Türkler Ansiklopedisi*, C:3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.116.

¹⁶⁶ Abdülkadir İnan, age., s.178.

¹⁶⁷ Lale Avşar İskenderzade, "Göktürk Dönemi İnsan Figürlü Taş Anıtlar", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.24 : (2010), s.256.

¹⁶⁸ Yaşar Çoruhlu, age., s.152.

¹⁶⁹ Abdülkadir İnan, age., s.178

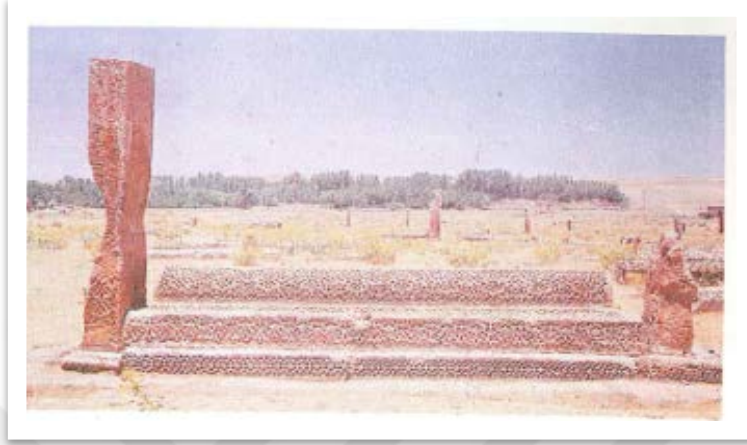
¹⁷⁰ Oktay Belli, "Eskiçağ ve Ortaçağ'da Türklerde Kurgan Yapma Geleneği", *Türkler Ansiklopedisi*, C:3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.1663.

¹⁷¹ Alım Karamürel, age., s.124.

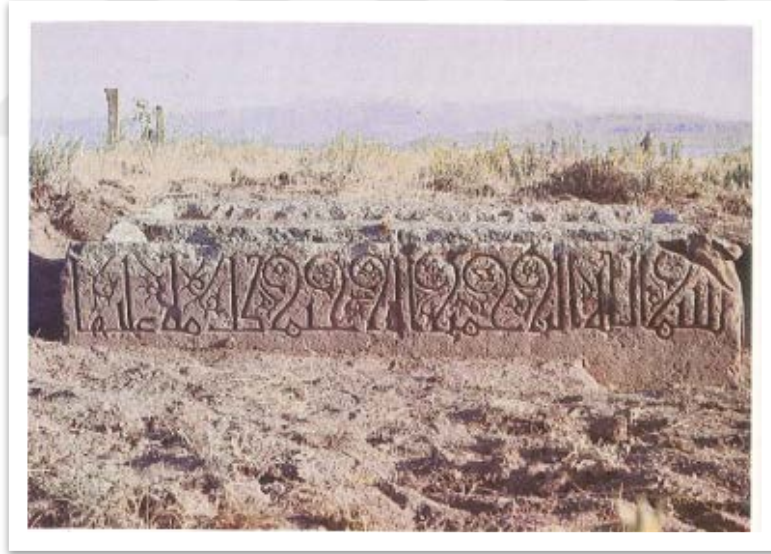
¹⁷² Şen Korkmaz, *Eceabat'a Bağlı Bazı Merkezlerdeki Türk-İslam Dönemi Mezar Taşları*, Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 2010.

s.11.

döneminde mezar taşları çeşitli form ve süslemelere sahiptir. Selçuklu mezar taşları genel olarak sanduka-lahit ve dikey biçimde baş ve ayak taşları şeklinde yapılmıştır (Foto. 1-2). Boyları ve şekilleri birbirinden farklı sanduka biçimindeki mezar taşları, doğudan batıya doğru yatay olarak mezarlar üzerine yerleştirilmiştir.¹⁷³

Fotoğraf 1: Ahlat Mezarlığı-Üç kademeli Sanduka (Karamağaralı 1993)

Fotoğraf 2: Ahlat Mezarlığı-Lahit Tipli Mezar (Karamağaralı 1993)

Prizmatik sandukaların tamamı, yekpare birer gövdeden ibarettir. Bunların altında, küçük farklılıklar gösteren yekpare dikdörtgen bir levhanın yatırılmasıyla meydana gelmiş kaideleri mevcuttur. Anadolu'da çok sayıda bulunan bu tip mezarların baş ve ayak taşların ön ve arka yüzeylerine yazı, bitkisel ve geometrik

¹⁷³ Mehmet Önder, "Konya Mezar Taşlarında Şekil ve Süsleme", *Türk Etnografya Dergisi*, S.12: (1969), s.6.

motifler işlenmiştir. Bu taşların bazılarında ölen kişiye ait bilgilerin bulunduğu veya ayetlerin yazıldığı kitabelikler vardır.

Bir diğer mezar taşı örneği olan çoğunlukta Osmanlı döneminde görülen şahideli mezar taşları, baş ucuna ve ayak ucuna dikilen bu taşlar; silindirik, sivri kemerli veya dikdörtgen formludurlar (Foto.3). Selçuklu dönemine ait şahideli mezar taşlarının Ahlat'ta en güzel örneklerini rastlamaktayız (Foto. 4).

Fotoğraf 3: Silindirik Mezar Taşları (Çal 2015)

Fotoğraf 4: Ahlat Meydanlık Kapristanı (Karamağaralı 1992)

Karamağaralı, Ahlat şahideli mezar taşlarını şöyle ifade etmektedir: 13.yy'ın ilk çeyreğinde görülen bu tür mezarlar 16.yüzyıla kadar devam etmiştir. Bu tip mezarlar 13. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren görülmeye başlarlar ve 16. yüzyıla

kadar devam ederler. Şahide taşları genellikle baş kısmına konur. Silindir, sütun ve dikdörtgen prizma şeklindedirler.¹⁷⁴

Selçuklu devrinden itibaren mezarlıklar, toplumun dini boyutu ile sınırlı kalmamışlar, mezarlık içinde yer alan cami, mescit, zaviye, yetimhane gibi şehir yapılarıyla şehrin önemli sosyo-kültürel merkezlerinden biri olmuşlardır¹⁷⁵.

3.1. Türklerde Türbe ve Kümbed Mimarisinin Gelişimi

Türbe, kümbet, makam, ravza, meşed vb. adlarla anılan mezar yapıları, yapının ait olduğu kişinin, hayatta iken dini, askeri ve sosyal özelliklerine göre bu isimler değişkenlik göstermektedir.¹⁷⁶ Bu yapılar, ölen kişilerin cesedini korumak amacıyla gereksinim duyulmuştur. Tarihi süreçte topluluklar, inanç sistemlerine göre cenaze törenleri düzenlenmiş ve yakınlarını bu doğrultuda defnetmişlerdir. İslamiyet öncesi Türklerde, cenaze törenlerinde görülen farklılıkların nedeni Türklerin geniş bir coğrafyada yaşamasının yanı sıra gittikleri bölgelerin dini ve kültürel özelliklerini benimsemelerinden kaynaklanmaktadır.¹⁷⁷

İslamiyeti kabul eden Türkler, mezarlarının soyulmaması ve tahrip edilmemesi için mezar yapıları inşa etmeye başlamıştır. 11.yüzyıldan itibaren Anadolu'da görülmeye başlayan türbeler, sivri külahlı olup gövde formları değişkenlik göstermektedir. Bu türbelerin kökenleri hakkında genel görüş kule şeklindeki mezar yapılarından ya da göçebe çadırlarının formları mimariye aktarıldığı şeklindedir.¹⁷⁸

Mimarlık ve sanat tarihi araştırmalarında bu yapılar, tipolojik özelliklerine ve örtü sistemlerine göre gruplandırılmıştır. Biri dikey bir yükseliş eğilimi gösteren diğeri kubbeli prizma formundaki mezar yapılarının, sanat tarihi araştırmalarında kümbet ve türbe şeklinde anılmasıyla ilgili tercih, bazen bunlara "kule mezar",

¹⁷⁴ Beyhan Karamağaralı, *Türk Mimari Eserlerinde Ahlat Mezar Taşları*, Elila Yayınları, Ankara 1993. s.7.

¹⁷⁵ Şen Kormaz, a.g.t., s.12.

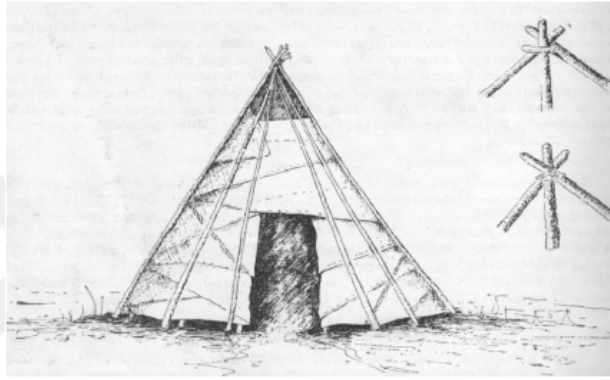
¹⁷⁶ İsmail Orman, "Türbe", TDV İslam Ansiklopedisi, C:41, TDV Yayınları, İstanbul 2012, s.464.

¹⁷⁷ Y.Z. Sümbüllü, "Eski Türklerde Defin Şekilleri Üzerine İnceleme", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.4/S.2: (2004), s.62.

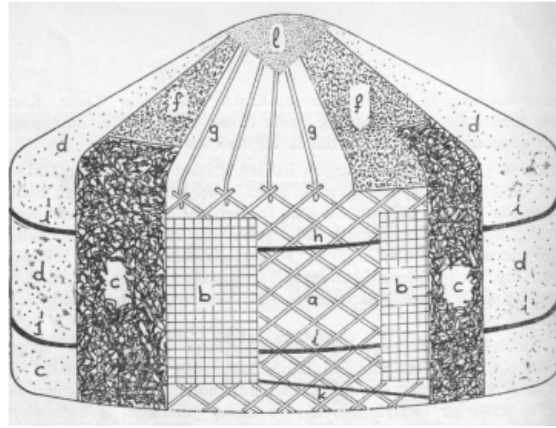
¹⁷⁸ M.Oluş Arık, *Erken Devir Anadolu-Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1969. s.53.

"kubbeli kare" veya "vertikal", "horizontal" karakterli mezar yapıları denilmesiyle de paralellik gösterir.¹⁷⁹

Bu husus doğrultusunda Türklerde türbe mimarisinin menşei Orta Asya çadırlarının örnek teşkil ettiğini söyleyen araştırmacılar olsa da aksini belirten araştırmacılar da bulunmaktadır. Orta Asya'da Türk evlerinin ilk evresini oluşturan çadırların formlarına bakıldığında "basit örtülü çadır, konik çadır ve topak çadırın yanı sıra Orta Asya ve Anadolu'da şemsiye çadır, kumanda çadırı, beşik çadır gibi çadır türleri" bulunmaktadır¹⁸⁰ (Foto.5, Çiz.2-3).

Çizim 2: Konik Çadır (Çandarlı Şahin 2016)

Çizim 3: Keçe Çadır (Çandarlı Şahin 2016)

¹⁷⁹Hakkı Önkal, "Türkiye'de Türbe Mimarisi Araştırmaları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.7/S.14: (2009), s.125.

¹⁸⁰Kamile Akın ve Yusuf Keş, "Türk Kültüründeki Çadır Geleneğinin Osmanlı Minyatür Sanatına Yansımaları", *International Journal Of Interdisciplinary and Intercultural Art*, C.2/S.2: (2017), s.116.

Fotoğraf 5: Topak Çadır (Akın- Keş 2017)

M. Oluş Arık, göçebe çadırlardan mimariye geçişi sağlayan tuğla, taş ve kerpiç gibi malzemeleri gösterecek hiçbir arkeolojik bilgi edinmediğini bu nedenle yuvarlak formlu çadırlardan dairesel planlı formlara geçiş devresinin olması gerektiğini ayrıca iki yapı haricinde daire planlı yapı bulunmadığını söylemektedir (Akın, Keş 2017: 60).

K. Otto-Dorn, ölen kişilerin cesedleri çadır içine konulduktan sonra çadırın etrafında dönerek ağıtlar yakılması Orta Asya ölü gömme geleneklerinden yola çıkarak, çadırların kümbedlere öncülük etmiş olabileceğini belirtmektedir.¹⁸¹ Bu görüşler Türk sanat tarihçileri tarafından da benimsenerek günümüze kadar gelmiştir.

Arseven eserlerinde bu konuyu geniş bir şekilde incelemiş ve alınmış örneklerle kanıtlamaya çalışmıştır. Yuvarlak formlu çadırlardan köşeli yapılara aktarımın herhangi bir örneğine rastlanılmadığı gibi kubbe veya kubbemsi örtüsü olan her yapıyı çadır biçimlerine benzetmeye çalışmak aşırı bir yorum sayılmalıdır.¹⁸²

Türbe mimarisinin menşei konusu hakkında ortak görüş söz konusu değildir. Bu konuyu geride bırakarak Türk sanatında türbelerin gelişimi Anadolu dışında nasıl bir yol izlemiş onlara değinelim. Türklerde, 10. yüzyılda Karahanlılar ile başlayan

¹⁸¹ Ertan Daş, *Erken Osmanlı Türbeleri (1300-1500)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir 2003. s.8.

¹⁸² Doğan Kuban, "Celal Esad Arseven ve Türk Sanatı Kavramı", *Mimarlık Dergisi*, C.7/S.10: (1969), s.19.

türbe mimarisi kendisinden sonra gelen, Gazneli ve Büyük Selçuklular ile birlikte daha da gelişmiş ve daha mütevazî ve ihtişamlı bir şekilde inşa edilen mezar yapılarının temelini oluşturmuştur. 978 tarihli Arap Ata türbesi yanı sıra 12.yüzyıldan kalma Ayşe Bibi ve Balaci Hatun türbeleri Karahanlı mimarisinin geldiği noktayı göstermektedir.

Karahanlılar'a ait en eski türbe olan Arap Ata türbesi, kare planlı olup tek kubbeli bir oluşum göstermektedir. Kubbeye geçiş yonca biçimli tromplar sağlanarak anıtsal taç kapısı yapıyı görkemli bir hale getirmiştir. Abidevi taç kapasının etrafı zengin geometrik süslemelerle doldurulmuştur.¹⁸³

Kubbeli ve kare planlı Ayşe Bibi türbesi, köşelerinde yer alan sivri kemerli tromplarla sekizgen bir kasnak oluşturulmuştur. Tamamen tuğladan inşa edilmiş olan yapı ile zengin bir süslemeye sahiptir.¹⁸⁴ Aynı ölçüleri sahip Balaci Hatun türbesi de yine tuğladan inşa edilmiş olup; plan, malzeme ve cephe düzenlemesi bakımından Samani ve Erken Karahanlı dönemi yapılarına büyük ölçüde benzerlikler göstermektedir.¹⁸⁵ Gazneli devletinde türbe mimarisi, Karahanlılar'da olduğu kadar gelişme göstermemiştir. Gazneliler'in önemli mezar anıtları arasında 11.yüzyılda Ravza'da yapılan Sultan Mahmut türbesi ve yine aynı dönemde Sengbest'te yapılan Aslan Cazip türbesi gösterilebilir.

Büyük Selçuklu türbeleri genellikle dört köşeli, çokgen veya yuvarlak planlarda yapılmışlardır. Bunların üzerleri kubbe ile örtülüdür. Türbelerin çoğu iki katlıdır. Üst kat mescittir. Merdivenle inilen alt kat ise mezarın bulunduğu cenazelik kısmıdır. Büyük Selçuklulara ait en önemli türbeler arasında Sultan Sencer Türbesi (1157) ve Radkan Kümbeti (1108) gösterilebilir.

Buldukları bölgelerin özelliği itibari ile taş kaynaklarını yönünden zengin olması ve taş ustalarının süsleme konusunda yetenekleriyle birlikte iki unsurun bir araya gelerek ortaya konulan mezar yapıları; Anadolu Selçukluların mezar mimarisinde ne kadar ileri gittiklerini göstermektedir.¹⁸⁶

¹⁸³ Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1989. s.32.

¹⁸⁴ Rüçhan Bubur, "Kazakistan Jambul'da Ayşe Bibi Türbesi", *Sanat Tarihi Dergisi*, C.14/S.1 :(2015), s.31.

¹⁸⁵ Gulbanu Koshenova, "Kazakistan, Taraz'da Babacı Hatun Türbesi", *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S.77: (2016), s.188.

¹⁸⁶ İsmail Orman, age., s.465.

1150'li yıllar da İran'dan getirilen yeniliklere rağmen Anadolu'daki mezar yapılarının mimari formları Selçuklular ile birlikte çeşitlilik kazanmıştır. Dikeyliğin göz çarptığı bu yapılar üste çatının yer aldığı kapalı bir görüntü sergilemekte idi.¹⁸⁷

12. ve 13. yüzyılın başlarına kadar çokgen ve sekiz köşeli türbeleri birlikte 13.yüzyılın ortalarından itibaren kare ve yuvarlak formlu türbeler yaygınlaşmaya başlamasının yanı sıra yuvarlak formlu yapılarında sayısının artması Moğol istilasının ardından 14. ve 15.yüzyıldan itibaren çeşitlilik kazanmıştır.¹⁸⁸

Hakkı Önkal Anadolu'daki türbe çeşitlerini poligonal gövdeliler, silindirik gövdeliler¹⁸⁹, dilimli gövdeliler, kübik gövdelilerin¹⁹⁰ yanı sıra eyvan tipli¹⁹¹, dikdörtgen¹⁹² planlı türbeler, kümbetle eyvanın terkinde meydana gelen türbeler¹⁹³, bir medrese veya caminin bünyesine dahil olan türbeler, dahil olduğu yapının çatısı üzerinde ikinci bir gövdeye sahip türbeler¹⁹⁴, dahil olduğu yapının bir hacmini işgal eden türbeler¹⁹⁵ ve münferit planlı türbeler¹⁹⁶ olarak gruplara ayırmıştır. Poligonal gövdeli türbeler kendi içerisinde sekiz, on, oniki köşeli olarak bölümlere ayrılmaktadır.

Bunların arasında Anadolu'da en yaygın olanı sekizgen türbelerdir. Emir Saltuk türbesi (Erzurum), Hunad Hatun türbesi (Kayseri), Kırkkızlar türbesi (Niksar), Çifte kümbet (Kayseri), Burmalı Minare Camii türbesi (Amasya), I.İzzeddin Keykavus türbesi (Konya) olmak üzere önemli yapılardan birkaçıdır. II.Kılıç Arslan türbesi (Konya) on kenarlı olup, Döner kümbet (Kayseri) oniki kenarlıdır.

¹⁸⁷ Hacı Ahmetoğlu, "Moğol İstilasının Türk Mimarisine Etkisi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.23/S.1: (2014), s.144.

¹⁸⁸ Hacı Ahmetoğlu, agm., s.146.

¹⁸⁹ Hasan Padişah Türbesi (Ahlat), Hüseyin Timur Türbesi (Ahlat), Yarım Kümbet (Ahlat), Usta-Şagird Türbesi (Ahlat), Güroymak Türbesi (Güroymak), Buğatay Aka Türbesi (Ahlat), Hasan Padişah Türbesinin kuzeyindeki türbe (Ahlat). Bkz.; Hakkı Önkal, *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 1996. s.15-17

¹⁹⁰ Melik Gazi Türbesi (Kayseri), Sunguriye Türbesi (Niksar), Şeyh Necmeddin Türbesi (Ahlat), Anonim Türbe (Tokat), Ebu'l Kasım Türbesi (Tokat) bunlardan bazılarıdır. Bkz.; age., s.15-17

¹⁹¹ Battal Gazi Cami Türbesi (Kayseri), Gömeç Hatun Türbesi (Konya), Ümmühan Hatun Türbesi (Seyitgazi) Bunlardan birkaçıdır. Bkz.; age., s.15-17.

¹⁹² Behramşah Türbesi (Kemah), Sancaktar Türbesi (Kayseri), Torumtay Türbesi (Amasya)

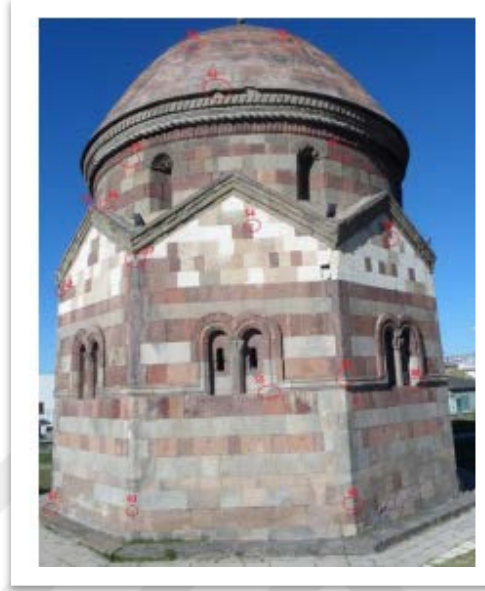
¹⁹³ Mevlana Türbesi (Konya), Sahip Ata Türbesi (Konya), Şeyh Osman-ı Rumi Türbesi (Konya), Murad Sevdekar Türbesi (Tokat). Bkz.; age., s.15-17.

¹⁹⁴ Gevher Nesibe Hatun Türbesi (Kayseri), I.İzzeddin Keykavus Türbesi (Sivas), Gök Medrese Camii Türbesi (Amasya), Caca Bey Türbesi (Kırşehir), Ahmed Şah Türbesi (Divriği), Avcunlu Medrese Türbesi (Kayseri). Bkz.; age., s.15-17.

¹⁹⁵ Hacı Çıkrık Türbesi (Niksar), Akşebe Sultan Türbesi (Alanya), Cemaleddin Ferruh Türbesi (Çankırı), Arap Baba Türbesi (Harput) bunlardan bazılarıdır. Bk.; age., s.15-17.

¹⁹⁶ Mama Hatun Türbesi (Tercan). Bkz.; age., s.15-17.

12.yüzyılda inşa edilen Emir Saltuk türbesi, kesme taştan yapılmış olup sekizgen gövdeli, yüksek kasnaklı ve yarım kubbe ile örtülüdür (Foto. 6). Yapının kasnağına işlenen hayvan kabartmaları Orta Asya'ya özgü 12 hayvanlı takvimindeki hayvan figürlerine benzemektedir.¹⁹⁷

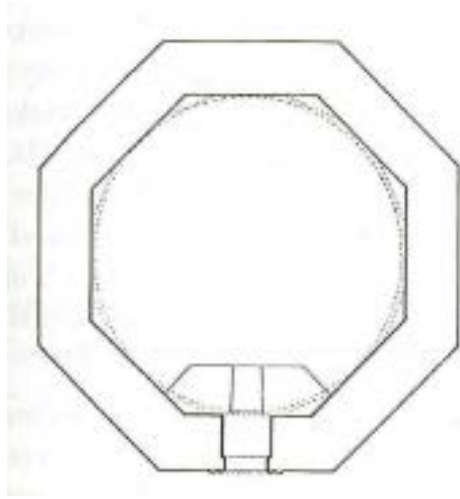

Fotoğraf 6: Emir Saltuk Türbesi (Yakar, Kabadayı,Yiğit 2016)

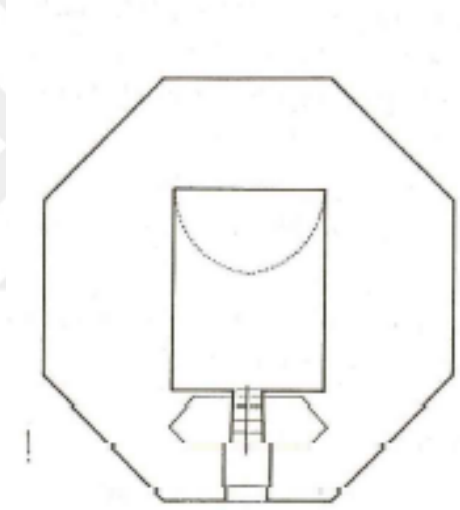
Yapının cenazelik katına türbenin içerisinden ve giriş kısmından girilebilmektedir (iz.4-5). Cenazelik 5.40x4.26 m. ölçülerinde dikdörtgen planlı mekan olup kuzey-güney istikametinde beşik tonozla örtülüdür.¹⁹⁸Türbenin köşe bölümlerinde çift pencere açıklıkları bulunmaktadır.

¹⁹⁷ Murat Yakar ve Adem Kabadayı, "Emir Saltuk Kümbeti Fotogrametrik Rölöve alışması ve 3 Boyutlu Modellenmesi", *Geomatik Dergisi*, C.1/S.1: (2016), s.15.

¹⁹⁸ Hakkı Önkal, age., s.19.

Çizim 4: Emir Saltuk Türbesi Üst Kat Planı (Önkal 1996)

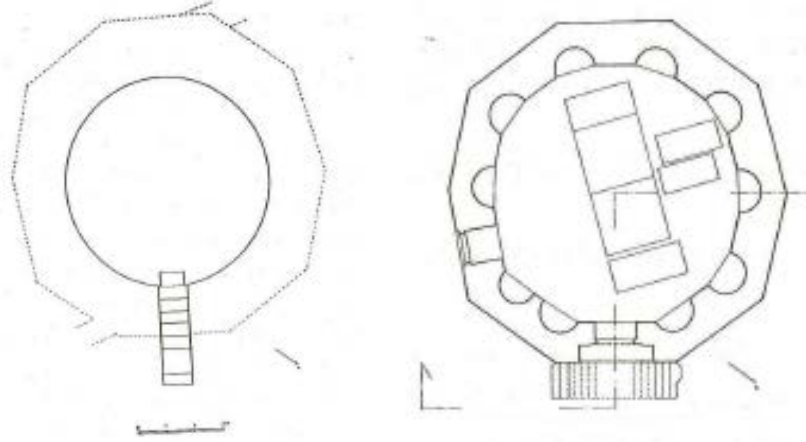
Çizim 5: Emir Saltuk Türbesi Alt Kat Planı (Önkal 1996)

On kenarlı gövdeye sahip olan II.Kılıç Arslan türbesi (Foto. 7), İki katlı olan esere çift yönlü merdivenlerle üst kata çıkılır (Çiz. 6). Giriş kapısı sivri kemerli yüksek bir niş içerisinde bulunmaktadır. Türbe dıştan kesme taştan yapılmış olup cenazelik kısmı moloz taşla örülmüştür.¹⁹⁹ Giriş kapısının etrafında yer alan bitkisel bezemeli bordür ve kemerli niş içerisinde bulunan taş levha, cepheyi hareketlendirmiştir.

¹⁹⁹ age., s.185.

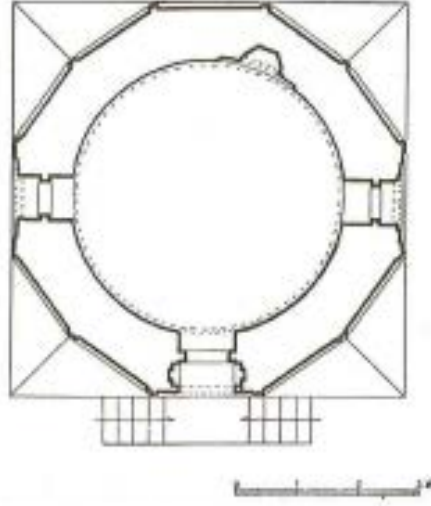
Fotoğraf 7: II.Kılıç Arslan Türbesi Genel Görünüm (Önkal 1996)

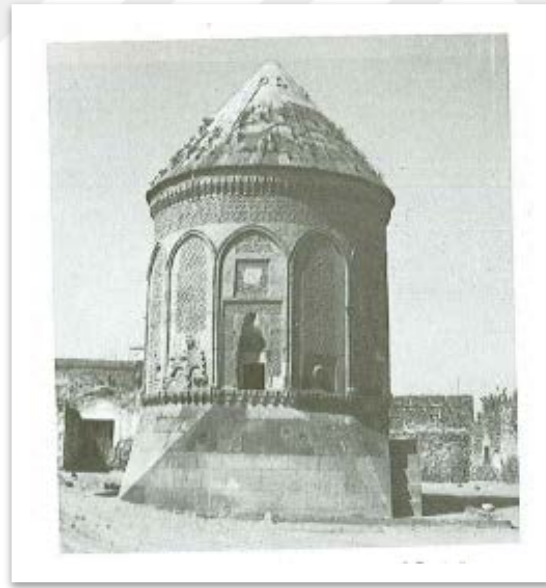
Çizim 6: II. Kılıç Arslan Türbesi Sol Tarafta Alt Kat Planı, Sağ Taraftaki Üst Kat Planı (Önkal 1996)

Kayseri merkezinde Talas yolu üzerinde bulunan Döner kümbet, köşeleri pahlı, on iki kenarlı gövde kare bir kaide oturtulmuş ve üzeri konik külahla örtülüdür (Çiz.7). Pahlı kaide ile gövde kısmını mukarnaslı friz ayırmaktadır (Foto.8). İnşa tarihi kesin bir şekilde bilinmeyen yapının, Şah Cihan Hatun tarafından yaptırılmış

olması genel olarak kabul edilen bir görüştür.²⁰⁰ Eserin giriş kısmına iki yönlü basamaklarla çıkılmaktadır.²⁰¹

Çizim 7: Döner Kümbet Planı (Önkal 1996)

Fotoğraf 8: Döner Kümbet Genel Görünüm (Önkal 1996)

²⁰⁰ Mustafa Kemal Şahin, "Anadolu'da Selçuklu Döneminde Niğde ve Kayseri Çevresinde Bulunan Taç Kapılar Üzerine Bazı Düşünceler", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.6/S.25: (2016), s.482.

²⁰¹ Hakkı Önkal, age., s.192.

Anadolu'daki mezar mimarisinin farklı bir görünüm kazanmasındaki etkenler arasında Anadolu Selçukluları'nın Moğollar tarafından istila edilmesi ve Selçuklulara bağlı beyliklerin bağımsız hareket etmeleri gösterilebilir.

Özellikle Silindirik, sekizgen, poligonal ve kare planın tercih edildiği bu dönemde Şehzade Mustafa türbesi gibi altıgen planlı örnekler rastlanılmaktadır. Ancak dönemin en önemli Erken Osmanlı ve Beylikler döneminde baldaken tarzı yapıların ortaya çıkmasıdır.²⁰² Bu tip yapılar sadece mezar yapısı olarak kullanıldığı gibi Anadolu Türk mimarisinde Osmanlı devri sonuna kadar köşk mescit, ezanlık ve şadırvan gibi yapılarda da uygulanmıştır.²⁰³

²⁰² İsmail Orman, *age.*, s.466.

²⁰³ Ali Kılıcı, *Anadolu Türk Mimarisinde Erken Devir (XIV.-XV. Yüzyıl) Baldaken Tarzı Türbeler*, VGM Yayınları, Ankara 2007. s.257.

-KATALOG-

4. MALATYA İL MERKEZİNDE ORTA ÇAĞ MEZAR YAPILARI

Şekil 1: Battalgazi İlçesi Haritası

4.1. Usta ve Şegirt Kümbeti

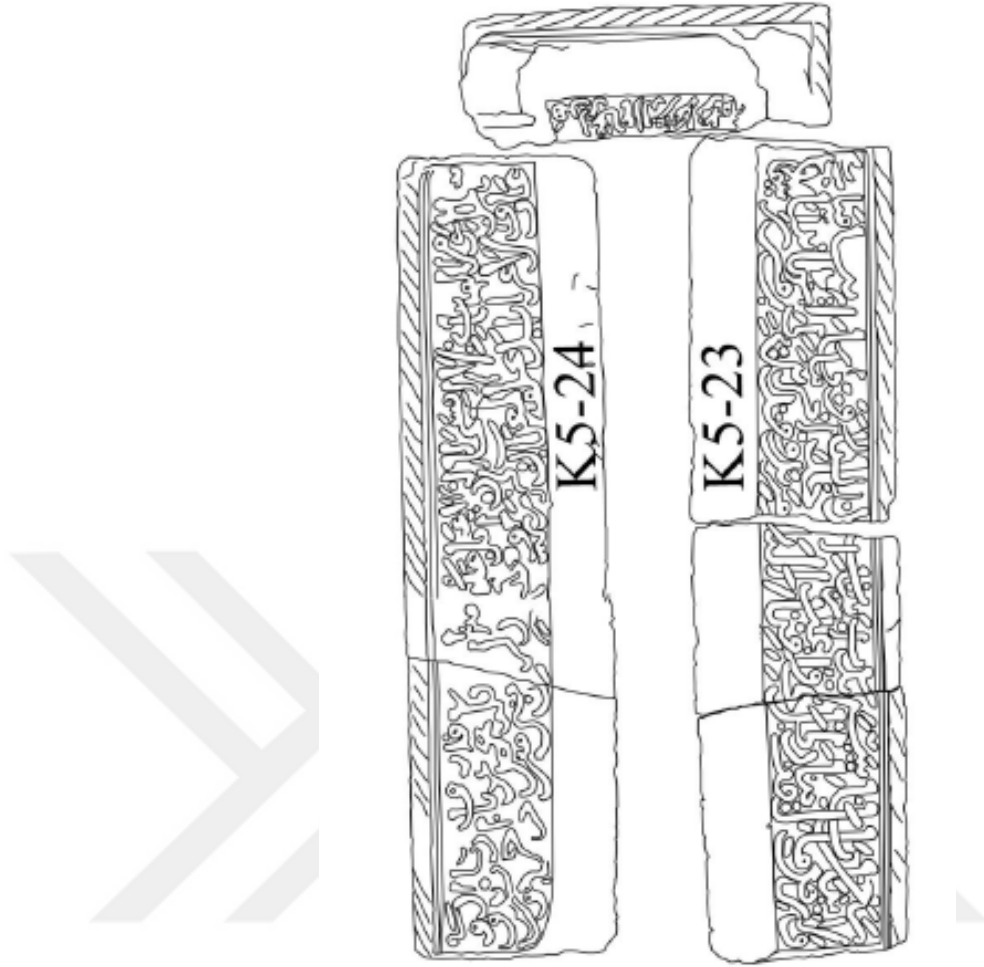
Yapının Yeri: Battalgazi İlçesi, Karahan Mahallesi Kırkkardeşler mezarlık alanı içerisinde ve imam-hatip okulunun karşısında bulunmaktadır. Haritada no.1 ile gösterilmiştir (Şekil 1).

Yapının Tarihi: Kitabesi olmayan yapının, günümüzde sadece temel kalıntısının üzerinde dört sıra kesme taş dizisi bulunmaktadır. 12. yüzyıldan itibaren yaygınlaşan Selçuklu dönemi poligonal gövdeli pramidal külahlı türbeler sınıfına giren yapının içerisinden çıkarılan mezar taşları, Kırk Kardeşler mezarlığında mevcut olan mezar taşları ile aynı üslupta olması ve Karahan mahallesindeki 13.yüzyıla tarihlediğimiz Sıddı Zeynep türbesi de aynı plan tipinde olması nedeni ile 13.yüzyıla tarihlendirilebilir.

Kitabe: Yapının mezar taşları haricinde kitabe bulunmamaktadır
(Foto.9/Çiz.8-9).

Fotoğraf 9: Usta-Şegird Kümbeti Mezar Taşları (Sivas Kültür Varlıklarını Koruma
Bölge Kurulu 2011)

Çizim 8: K5-23 ve K5-24 Numaralı Envanter, Usta-Şegird Kümbeti Mezar Taşları
(Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu 2011)

Mezar taşlarında Âl-i İmrân suresinin 191-192-193-194-195. Ayetleri yazılıdır.

Okunuşu:

-...Ala Resulike ve La Tuhzina Yevme'l-Kıyameti İnneke La Tuhlifü'l-Miad.

- Fe'stecube Lehum Rabbuhum Enni La Udiy'u Amele Amilin Minkum Min Zekerin ve Unsa Ba'dukum Min Ba'din.Fe'llezine Haceru ve Min Diyarihim ve Uzu fi....

Türkçesi:

- Âl-i İmrân Suresi:3/194. AYET:

...Resullerine...Ettiğin ve bizi Kıyamet günü rezil etme. Hiç şüphesiz sen vaad ettiğinden dönmessin.

(Şahidede bu Ayet yarısından alınmıştır. Ayetin başı şöyledir:(Rabbimiz! Resullerin aracılığıyla bizlere vaad ettiklerini bize ver.)

- Âl-i İmrân Suresi: 3/195.AYET:

Rableri onlarında davetlerine icabet etti. Ve dedi ki:"Ben, erkek olsun kadın olsun sizden iş yapan hiç bir kimsenin yaptığı amelini zayi etmeyeceğim.

Sizler birbirinizdensiniz. Hicret edenler, yurtlarından çıkarılanlar,...da eziyet görenler....

(Şahidede bu ayetin yarısından sonrası alınmamıştır. Ayetin devamı şöyledir: ("Benim uğrumda eziyet görenler, savaşanlar ve öldürülenlerin de elbetteki günahlarını örteceğim. Allah katında bir mükafat olmak üzere onları altlarından ırmaklar akan cennetlere koyacağım. Mükafatın en güzeli Allah katındadır.")

Çizim 9: K5-26 Numaralı Envanter, Usta-Şegird Kümbeti Mezar Taşı (Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu 2011)

Okunuşu:

-..... Ala Resulike ve La Tuhzina Yevme'l-Kiyameti İnneke La Tuhlifu'l-Miad.

- Fe'stecabе Lehum Rabbuhum Enni La Udiy'u Amele Amilin Minkum Min Zekerin ve Unsa Ba'dukum Min Ba'din. Fe'llezine Haceru ve Uhricu Min Diyarihim....

Türkçesi:

- Âl-i İmrân Suresi:3/191. AYET:

.....

(Bu Ayet şahidede yarısından başlamıştır.Ayetin başı şöyledir:("Onlar ayaktaiken,otururken ve yanları üzerinde yatarlarken Allah'ı anarlar. (Namazlarını kılarlar ve dua ederler.) Göklerin ve yeryüzünün yaratılışı hakkında tefekkür ederler. (Ve derler ki:Ey Rabbimiz!...)

- Âl-i İmrân Suresi: 3/192.AYET:

"Ey Rabbimiz! Sen kimi ateşe (Nara-cehenneme) sokarsan onu alçaltmış-rezil etmişsindir. Zalimlerin hiç bir yardımcısı olamaz."derler.

- Âl-i İmrân Suresi: 3/193.AYET:

Ey Rabbimiz! Biz bir çağrıcıyı işittik ki....diye sesleniyor.

(Bu Ayet Şahidede yarısına kadar alınmıştır. Ayetin sonu şöyledir: (Ey Rabbimiz! Rabbinize iman edin-güvenin diye imana davet eden bir çağrıcıyı işittik.Ve hemen iman edip güvendik. Ey Rabbimiz! Günahlarımızı bağışla, kötülüklerimizi ört ve bizim canımızı ebrar (Günahlardan sakınan ve Allah'a karşı müttaki olan) kimselerle al.)²⁰⁴

Mezar taşlarında yer alan Âl-i İmrân suresinin başlıca konusu Hıristiyanlık'tır. Bu surede, Hıristiyanlık ile Müslümanlar arasında ortak olan esasları öğrenmeye davet edilir. Bu surelerde şehitlik üzerine de bilgiler verilmektedir. Usta-Şegird kümbetinde de şehitlik üzerine ayetin yazılı olması merhumun askeri bir kişiliğe sahip olduğunu veya İslam dini için savaştığını göstermektedir.²⁰⁵

Banisi: Bilinmiyor.

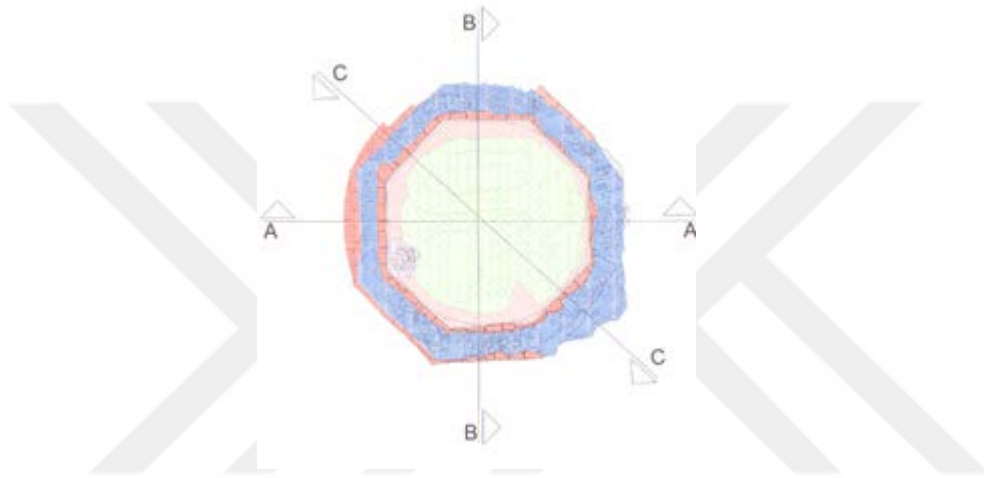
Sanatçısı: Bilinmiyor.

²⁰⁴ Çeviri, Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'ndan alınmıştır.

²⁰⁵Serpil Bağcı,“Seyyid Battal Gazi Türbesi'nin Gümüş Kapısı Üzerine Bazı Gözlemler”, 9.Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi, 23-27 Eylül 1991,T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1995, s.(225-238).

Geçirmiş Olduğu Onarımlar: 2011 yılında kazı ve temizlik çalışmasında beden duvarları ve içerisindeki mezar taşları ortaya çıkarılmıştır.

Plan Tanıtımı: Sekizgen planlı yapı; poligonol gövdeli pramidal külahlı türbeler sınıfına girmektedir (Çiz. 10/Foto. 10). Toprak zeminin yaklaşık 30 cm altında mezar taşlarının olması ve mezar odasına ilişkin verilere rastlanılmamasından dolayı tek katlı olduğu anlaşılmaktadır.

Çizim 10: Usta-Şegird Kumbeti Plan ve Malzeme Analizi (Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu 2018)

Fotoğraf 10: Usta-Şegird Kumbeti Genel Görünüm (Kekeç, Şahin 2013)

Dış Tasvir: Yapının sekizgen temelinin üzerinde 4 sıra kesme taş dizesi bulunmaktadır.

İç Tasvir: Mevcud kalıntılardan herhangi bir yorum yapılamamaktadır. Arkeolojik kazılar neticesinde yapı içerisindeki mezar taşları çıkarılmıştır.

Malzeme-Teknik: Türbenin moloz dolgulu beden duvarları kesme taş ile kaplanmıştır.

Süsleme: Yapıya ait mezar taşlarındaki yazı haricinde herhangi bir süsleme verisine rastlanılmamıştır.

4.2. Anonim Kümbet

Yapının Yeri: Battalgazi İlçesi, Karahan Mahallesi-Kırklar Mevki 6211-4850 nolu parselde bulunmaktadır. Haritada no.2 ile gösterilmiştir (Şekil 1).

Yapının Tarihi: Kitabesi bulunmayan yapının, günümüzde sekizgen temeli ile birlikte 2 sıra kesme taş dizesi bulunmaktadır. 12. yüzyıldan itibaren yaygınlaşan Selçuklu dönemi poligonal gövdeli pramidal külahlı türbeler sınıfına giren sekizgen kümbetin Usta-Şegird kümbeti ile aynı yüzyılda yapıldığını varsayarak muhtemel inşa tarihi 13.yüzyıldır.²⁰⁶

Kitabe: Yapıda kitabe bulunmamaktadır.

Banisi: Bilinmiyor

Sanatçısı: Bilinmiyor

Geçirmiş Olduğu Onarımlar: 2011 yılında kazı ve temizlik çalışmasında temel kalıntısı ortaya çıkarılmıştır.

Plan Tanıtımı: Dıştan sekizgen içten daire planlı yapı; muhtemelen Usta-Şegird kümbeti gibi poligonal gövdeli pramidal külahlı türbeler sınıfına girmektedir.

Dış Tasvir: Yapının günümüze ulaşan iki sıra beden duvarları toprak altında olduğu için cepheler hakkında yorum yapılamamaktadır.

²⁰⁶ Bu türbenin plan tipi, kullanılan malzeme ve Usta-Şegird kümbeti ile aynı mezar alanı içerisinde olması nedeniyle Usta-Şegird kümbetinin isminden de anlaşılacağı üzere bu iki yapıdan birisini usta diğerini ise çırağı tarafından yapılmış olabileceğini bize düşündürmektedir. Battalgazi'nin yerli halkıda, birisine usta diğerine çirak kümbeti demektedir. Ancak hangisi ustalık eseri veya çiraklık eseri bilinmemektedir.

İç Tasvir: Dolgu toprak nedeni ile görülmemektedir.

Malzeme-Teknik: Türbenin moloz dolgulu beden duvarları kesme taş ile inşa edilmiştir (Foto.11).

Süsleme: Herhangi bir süsleme verisine rastlanılmamıştır.

Fotoğraf 11: Anonim Kümbet

4.3. Sıddı Zeynep Kümbeti

Yapının Yeri: Battalgazi İlçesi, Karahan Mahallesi 1882 nolu parselde yer almaktadır. Haritada no. 3 ile gösterilmiştir (Şekil 1).

Yapının Tarihi: Kitabesi olmayan yapılardan biri olan Sıddı Zeynep kümbeti, plan tipi ve inşaat tekniği yönünden Selçuklu dönemi poligonal gövdeli ve pramidal külahlı türbeler sınıfına girmektedir. Birkaç araştırmacı tarafından yapılan önceki tarihlendirmelerde; yapıyı mimari özelliklerine göre 14.yüzyılın ikinci çeyreğine tarihlenen Orhan Cezmi Tuncer, türbeye ismi verilen kişinin bir dönem Malatya'ya hakim olan Dulkadiroğlu Süleyman Bey'in kızı ve Fatih Sultan Mehmed'in eşi olan Sitti Hatun olabileceğini ve 1467 yılında vefat eden Sitti Hatun'un onun anısına türbe yapılmış olabileceğini belirterek 15.yüzyıla

tarihlendirmektedir.²⁰⁷ Ancak bu görüşü destekleyecek belge ve buluntuların olmaması ve belirtilen tarihte Malatya'nın idaresi Memlûkluların elinde olmasından dolayı doğruluk payı çok düşüktür.

Diğer yandan Bekir Eskici, tek katlı kümbedlerin 12. ve 13.yüzyıl tarihli olmasından dolayı 13.yüzyıla tarihlenmektedir.²⁰⁸ Muhammet Kemaloğlu nedeni bilinmemekle birlikte bu yapıyı 13.yüzyıla²⁰⁹ tarihlemiştir. 12. ve 13.yüzyıl tarihli tek katlı ve sekizgen planlı Sivas Abdülvehhap Gazi, Kırşehir Kalender Baba, Tunceli Elti Hatun, Konya Tacül Vezir türbesi gibi sade yapıları olması ve yapının genelindeki inşaat tekniğinin de göz önünde bulundurularak 13.yüzyıla tarihlendirilebilir.²¹⁰

Kitabe: Yapıda kitabe bulunmamaktadır.

Banisi: Bilinmiyor.

Sanatçısı: Bilinmiyor.

Geçirmiş Olduğu Onarımlar: Yapı ilk olarak halkın yardımıyla 1965'te daha sonra 2008 yılında onarılmıştır. Yapının orijinal hali bilinmediğinden onarımlarda yapılan değişiklikler hakkında bilgi sahibi olunamamaktadır.

Plan Tanıtımı: Yapı; sekizgen gövdeli olup içten ve dıştan piramidal külahla örtülüdür (Çiz. 11). Türbenin genel görüntüsü alt katın (cenazelik) varlığına işaret etmemektedir.²¹¹ Giriş kapısı batıda olup doğu cephesi bir ev ile bitişiktir (Foto. 12).

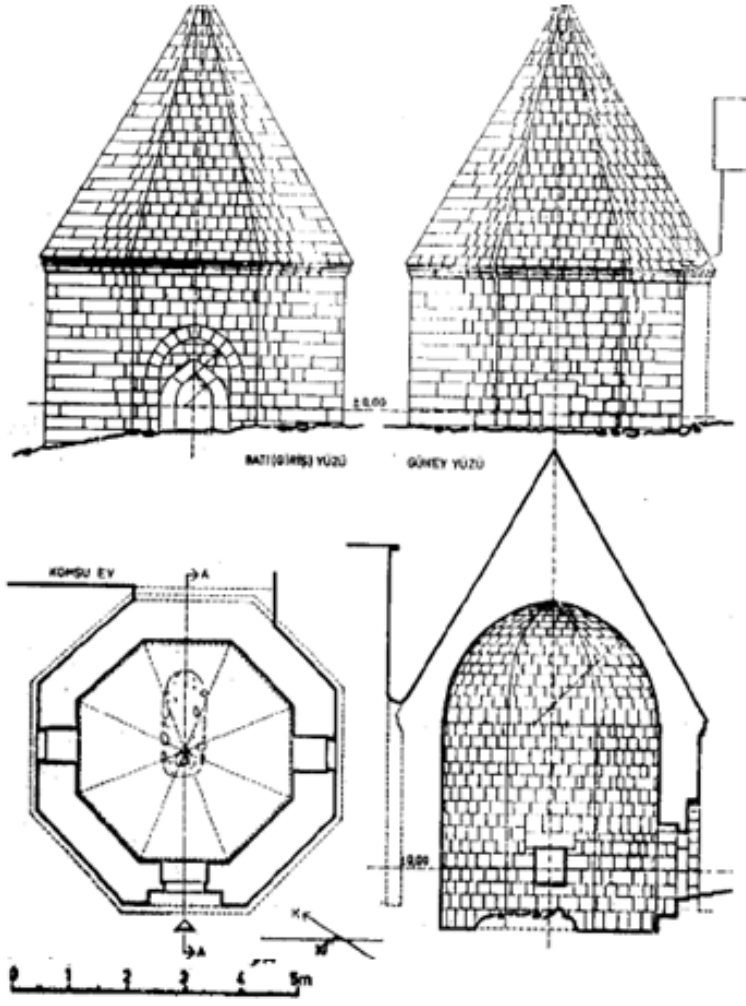
²⁰⁷ Orhan Cezmi Tuncer , *Anadolu Kümbetleri III (Beylikler ve Osmanlı Dönemi)*, Adalet Matbaacılık, Ankara 1992. s. 121-122.

²⁰⁸ Bekir Eskici, *Eski Malatya'daki Türk-İslam Eserleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1993. s.101.

²⁰⁹ Muhammet Kemaloğlu, "XI.-XIII. Yüzyıl Türkiye Selçuklu Devleti'nde Dini Eserlerinden Kümbet-Türbe-Ziyaretgah-Namazgah-Camiler", *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, S.39 : (2013), s.8.

²¹⁰ Tek katlı ve sekizgen planlı örnekler; Sivas Sitte Melik türbesi (1194), Divriği Emir Kamerüddin türbesi (1196), Sivas Abdülvehhap Gazi türbesi (12.yüzyılın ortaları), Niksar Kulak kümbeti (12.yüzyılın üçüncü çeyreği), Konya Tacül Vezir türbesi (1239-1240), Aksaray Bekar sultan türbesi (13.yüzyılın ikinci yarısı), Tunceli Elti Hatun türbesi (13.yüzyılın ortaları), Kırşehir Kalender Baba türbesi (13.yüzyılın sonları) ve Karaman Emir Eminüddin kümbeti (1431).

²¹¹ Bekir Eskici, agt., s.10.

Çizim 11: Sıddı Zeynep Türbesi Planı (Tuncer 1992)

Fotoğraf 12: Sıddı Zeynep Türbesi Güneybatıdan Görünüm

Dış Tasvir: Dış kenarları 2,85x2,92 m arasında değişen türbenin zemin kotu güney yönündeki yola göre yaklaşık 1 m aşağıdadır. Restorasyon öncesinde türbenin gövde kısmı pencere seviyesine kadar toprak zeminin altında idi (Foto.13). Bu toprak zeminde yapılan kazı ve temizlik çalışması ile güneyde iki sıra kesme taş dizisine kadar kotun düşürülerek moloz taş ile kaplandığı görülmektedir (Foto.14) Türbenin bulunduğu alana giriş, onarımlarla birlikte yapılan güneybatı yönündeki merdivenlerle sağlanmaktadır. Türbenin 0,90 m eninde ve 1.80 m yüksekliğindeki kaş kemerli kapısı, 1,65 m eninde, 0,28 m derinlikte ve 2.40 m yüksekliğindeki sivri kemerli bir niş içerisinde. Tek katlı kümbetin güney ve kuzey yönlerinde, 0,64 m eninde 0,75 m yüksekliğinde bezesiz ve profilsiz birer penceresi olup 0.90 m lentosu yukarıda 9.sırada izleyen silmelerle gövde son bulur.

Fotoğraf 13: Restorasyon Öncesi Pencere ve Zemin (Tuncer 1992)

Fotoğraf 14: Restorasyon Sonrası Pencere ve Zemin

İç Tasvir: Sekizgen iç bölüme kaş kemerli kapıdan girilmektedir (Foto.15) İç kenarları ise 2.05x2.15 m değişen yapının iç görünümü tamamen sadedir. Kümbetin içerisinde 1992 yılında iç mekana ait çekilen bir fotoğrafta baş ve ayak taşları olmayan yığıntı şeklinde bir mezar varken (Foto.16) 2008 yılındaki restorasyon sonrasında temsili bir mezar yapılmıştır (Foto.17). Dışta olduğu gibi içte de dikdörtgen formlu olan pencereler, bulunmaktadır (Foto.18). Sekizgen iç mekan, herhangi bir geçiş unsuru olmayan sekizgen bir külah ile örtülüdür (Foto.19).

Fotoğraf 15: Batı Cephesindeki Kaş Kemerli Kapının İçten Görünümü

Fotoğraf 16: Restorasyon Öncesi Yığıntı Şeklindeki Mezar ve Güneydeki Pencere
(Tuncer 1992)

Fotoğraf 17: Türbenin İçindeki Temsili Beton Mezar

Fotoğraf 18: Kuzey Cephedeki Pencerenin İçten Görünümü

Fotoğraf 19: Sekizgen Örtünün İçten Görünümü

Malzeme-Teknik: Sekizgen gövde ve külahı ile tamamen kesme taşla inşa edilmiştir. Yapının tüm kenarlarında kapı ve pencere birimleri harince herhangi bir açıklık olmadığı gibi tuğla gibi farklı bir malzeme de bulunmamaktadır (Foto.20-22).

Süsleme: Yapıda süsleme bulunmamaktadır.

Fotoğraf 20: Sıddı Zeynep Türbesi Giriş Kapısı

Fotoğraf 21: Güney Cephesindeki Dikdörtgen Pencere

Fotoğraf 22: Güney Cephedeki Silmeler

4.4. Üç Kardeşler Türbesi

Yapının Yeri: Şehir surlarının içinde, Meydanbaşı Mahallesi Hötüm Dede minaresinin yanındadır. Haritada no. 4 ile gösterilmiştir (Şekil 1).

Yapının Tarihi: Kitabesi olmayan yapıyı İsmail Aytaç,²¹² 13.yüzyıl veya son devirlere, Bekir Eskici²¹³ ise yapının bölgede yer alan Zeynel Bey mescidine benzemesinden ve yanındaki minare ile aynı yapı kuruluşuna ait bir unsur olma ihtimaline ve inşa tarzını da dikkate alarak 13.yüzyılda yapılabileceğini belirtmiştir. Yapının kuzeyinde bulunan Şahabiye-i Kübra medresesi (14.yüzyıl) gibi moloz ve kesme taş inşa edilen türbe yine medresede olduğu gibi beşik tonoz ile örtülüdür.

Üç Kardeşler türbesinin 13.yüzyılda dikdörtgen planlı²¹⁴ türbelere oranla sıradan bir görüntüye sahip olması kale surlarından kalan taşlar ile inşa edildiğini düşündürmektedir. Ancak malzeme ve teknik yönünden Zeynel Bey Mescidi (13.yüzyıl) ve Şahabiye-i Kübra medresesi (14.yüzyıl) ile benzer olması ve yapıdaki işçiliğin özentsiz olması nedeni ile muhtemelen en erken 14.yüzyılda inşa edilmiştir.

²¹² İsmail Aytaç, agt., s.140.

²¹³ Bekir Eskici, agt., s.102.

²¹⁴ Kemah Behramşah türbesi (13.yüzyıl), Kayseri Sancaktar türbesi (13.yüzyıl) ve Amasya Torumtay türbesi (13.yüzyıl).

Kitabe: Yapıda kitabe bulunmamaktadır.

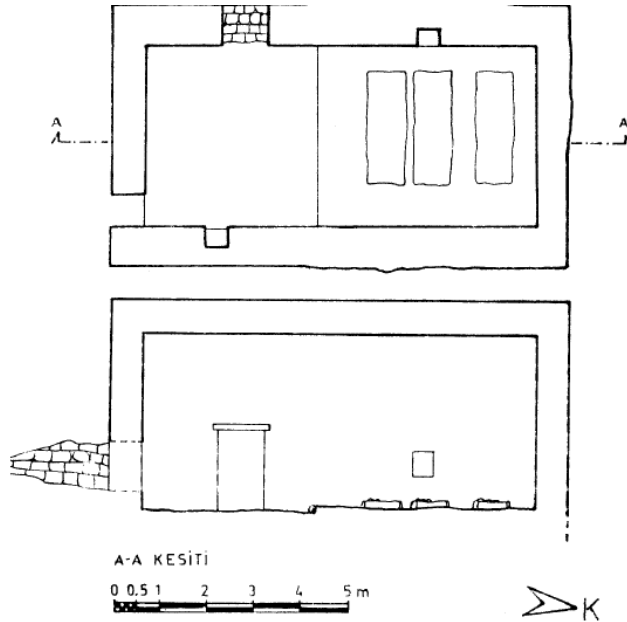
Banisi: Bilinmiyor.

Sanatçısı: Bilinmiyor.

Geçirmiş Olduğu Onarımlar: Herhangi bir onarım kaydına rastlanılmamıştır.

Plan Tanıtımı: Kuzey-güney yönünde uzanan yapı dikdörtgen planlıdır (Çiz.12). Güneydoğu kanadındaki lentodan anlaşıldığı üzere yapıya giriş buradan yapılmaktadır (Foto.23). Dikdörtgen mekanın uzun kenarları 10 m, kısa kenarları ise 4 m dir. Beden duvarların yüksekliği 3 m olup kalınlıkları 0.60 m dir. Doğu ve batı yönünde dikdörtgen iki pencereden birisi sonradan kapatılmıştır. Türbenin içerisinde yapıya ismi verilen üç basit mezar günümüzde mevcut değildir (Foto. 24).

Dış Tasvir: Dikdörtgen planlı türbe, beşik tonozla örtülüdür. Yapının güney bölümü hemen hemen pencere hizasından itibaren yıkılmıştır. Tahribat nedeni ile yapının doğu ve batı duvarları incelmış ve tonozun kuzeybatı köşesi çökmüştür. Yapının doğu cephesindeki dikdörtgen formlu pencere sonradan kapatılmıştır (Foto.25).

Çizim 12: Üç Kardeşler Türbesi Planı ve Kesiti (Eskici 1993)

Fotoğraf 23: Üç Kardeşler Türbesi Güneydoğu Kanadındaki Lento

Fotoğraf 24: Üç Kardeşler Türbesi İç Görünüm

Yapının güney ile güneybatı duvarı temelde iki sıra kesme taş ve 3 sıra moloz taş dizisi varlığını sürdürmektedir (Foto.26).

Fotoğraf 25: Doğu Cephesindeki Pencere

Fotoğraf 26: Üç Kardeşler Türbesi Güneybatı Duvarı

İç Tasvir: Toprak zeminli yapının kuzey duvarı 13 sıra, doğu ve batı duvarları ise 7 sıra kesme taş ve moloz taş dizilimi ile oluşturulmuştur. Beden duvarları üzerine oturtulan beşik tonozun kuzey bölümü sağlamdır. Mekanın içi, yapının örtüsünden ve duvarlarından çökme sonucu düşen taşlarla doludur. Türbe içerisindeki üç basit mezar günümüzde mevcut değildir.

Malzeme-Teknik: Kesme taş ve moloz taştan inşa edilen yapının beşik tonozu toprak ile kaplıdır. Türbenin kuzeyinde yer alan Hötüm Dede minaresi ile bağlantısı olup olmadığı bilinmemektedir (Foto. 27).

Süsleme: Yapıda süsleme bulunmamaktadır.

Fotoğraf 27: Üç Kardeşler Türbesi Güneybatıdan Görünüm

4.5. Kanlı Türbe/Kümbed

Yapının Yeri: Battalgazi İlçesi Meydanbaşı Mahallesinde bulunmaktadır. Haritada no.5 ile gösterilmiştir (Şekil 1).

Yapının Tarihi: Yapıya ait herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Bu nedenle mimari özelliklerine göre tarihlendirme yoluna gidilmiştir. 14. yüzyıldan itibaren yeni bir tip olarak ortaya çıkan baldaken tarzı türbeler, Anadolu Selçuklularından itibaren Beylikler ve Erken Osmanlı döneminde yaygınlaşmaya başlamıştır. Yapının Erken Osmanlı dönemine özgü almalı teknik ile düzenli bir şekilde inşa edilmiş olması Osmanlı dönemine ait bir eser olduğunu göstermektedir.

Yapının genelinde üç sıra tuğla bir sıra taş tekniğinin uygulanması ve kemerlerinin tuğla malzemeli olmasının yanı sıra örgü sisteminin kirpi saçakla sonlandırılması Osmanlı camilerinde ve baldaken türbelerinde 14. ve 15.yüzyıl ortalarına kadar devam eden bir özelliktir.²¹⁵ Diğer yandan İsmail Aytaç²¹⁶ yapıyı 14.yüzyıla tarihlendirirken; Ali Kılıcı, türbe civarında 1986 yılında Belediye

²¹⁵ 14. ve 15. yüzyıllarda Osmanlı yapılarındaki almalı duvar örgüsü hakkında detaylı bilgi için bkz. Mehmet Kutlu, " XIV-XV. Yüzyıllara Ait Osmanlı Camilerinde Görülen Tuğla-Taş Almalılığı Üzerine Gözlemler", *Sanat Tarihi Dergisi*, C.26/S.1: (2017), s.136-141.

²¹⁶ İsmail Aytaç, *Malatya ve Yöresindeki Türk-İslam Dönemi Yapıları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya 1998, s.140.

işçilerince bulunan tek parça taştan yontulmuş bir çocuk sandukanın üstündeki kitabeğe göre, Emir Hüsrev'in oğlu Mehmet Bey, 1393 yılının Mayıs ayında vefat etmiştir. Şayet söz konusu sanduka bu türbeğe ait ise türbenin inşa tarihi 14.yüzyılın sonlarına, eğer bu sanduka bu yapıya ait değilse 15.yüzyıla tarihlenmesi gerekmektedir²¹⁷ demıştır.

Ankara Kesikbaş türbesi (14.yüzyılın sonları), Havza Mustafa Bey türbesi (1429-30), Bursa Umurbey türbesi (1454), Edirne Süloğlu Tatarlar Köyü türbesi (15.yüzyıl), Yozgat Ali Çelebi türbesi (1470-71), Amasya Halkalı Dede türbesi (1475) ve Yozgat Mahmud Çelebi türbesi gibi iki katlı örnekler ile Malatya Kanlı kümbet gibi dışta almaşık tekniğin uygulandığı Bursa Saraylılar türbesi (15.yüzyıl), Edirne Darülhadis Camii Açık türbesi (15.yüzyılın ilk yarısı), Bursa Ebe Hatun türbesi (15.yüzyılın ortaları), İznik Sarı Saltuk türbesi (14.yüzyıl), İznik Yakup Çelebi türbesi (14.yüzyıl) ve Gebze Malkoçoğlu Mehmet Bey türbesi (1385) gibi tek katlı örneklerinde 14. ve 15.yüzyıl tarihli olmasının yanında strüktürel olarak bu örneklerle benzerliklerinin bulunması nedeni ile bu yapı 14.yüzyılın sonları ile 15.yüzyılın ortalarına tarihlendirilebilir.²¹⁸

Kitabe: Malatya kültür envanterinde, alt katın güney duvarı üzerinde boya ile sıva üzerine yazılı bir kitabenin olduğu ancak okunamadığı belirtilmektedir. Diğer çalışmalarda ve kaynak araştırmalarında herhangi bir kitabe verisine rastlanılmamıştır.

Banisi: Bilinmiyor.

Sanatçısı: Bilinmiyor.

Geçirmiş Olduğu Onarımlar: Yapının cenazelik katında, kaçak kazı neticesinde giriş kapısı üzerinde mezar odasına girebilmek için bir delik açıldığı görülmektedir (Foto.28). Taban döşemesi tamamen tahrip edilmiş ve toprak yığıntısı ile doldurulmuştur.

²¹⁷ Ali Kılıcı, age., s.67.

²¹⁸ 14. sonu ile 15.yüzyılın ortalarında inşa edilme olma olasılığı yüksek olduğundan ve türbenin tarihinin kesin olarak Orta çağ döneminin dışında kaldığını belirten bir bulguya rastlanılmadığından konumuza dahil etmeyi uygun gördük.

Fotoğraf 28: Kanlı Kümbet'in Onarım Öncesi Cenazelik Katı Girişi (MVBM 2004)

Türbede herhangi bir tabuta ve mezara rastlanılmamıştır. Yapının taşıyıcı sistemi zaman içerisinde ve insan eli ile tahribata uğramış olmasına rağmen ayakta durmaktadır (Foto.29). İrili ufaklı çatlakların bulunduğu taşıyıcıların üzerindeki kubbe ve kubbenin sekizgen kasağı tamamen yıkılma evresine gelmiştir (Foto.30).

Fotoğraf 29: Restorasyon Öncesi Taşıyıcı Ayak (MVBM 2004)

Fotoğraf 30: Kanlı Kümbet'in Onarım Öncesi İçten Kubbe Görünümü (MVBM 2004)

Türbenin üst bölümü harap olmasına rağmen kubbenin özgün formu kalıntılardan anlaşılmaktadır. Yıkılan kubbe ve sekizgen kasnak özgün malzemelerine uygun şekilde onarılmıştır (Foto.31). Restorasyon sırasında yapının orijinalinde bulunmayan, yapının biriken yağmur sularından korunması düşünülerek 90 cm genişliğinde tretuvar eklenmiştir.

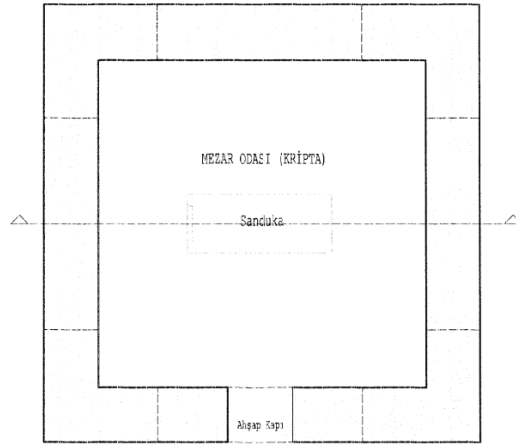
Mezar odasının dış yüzeyinde ve taşıyıcı ayaklarında oluşan çatlaklar bağlayıcı özelliği olan reçine (katı ve yarı akışkan bitkisel bir madde) bazlı özel dolgu malzemeler kullanılmıştır. Türbenin taşıyıcı sistemini teşkil eden kagir bölümlerinde renk ve dokular dışarıdan belli olacak şekilde onarılmıştır.²¹⁹ Mezar odasının giriş kısmının üzerindeki delik, kesme taş ile örülmüş ve mezar odasının tabanı düzeltilmiştir.

²¹⁹ VGM, Kanlı kümbet restorasyon önerisi proje raporu 03/06/ 2004. Dosya no.44/09/33, S.8387.

Fotoğraf 31: Restorasyon Sonrası Kubbe ve Sekizgen Kasnak

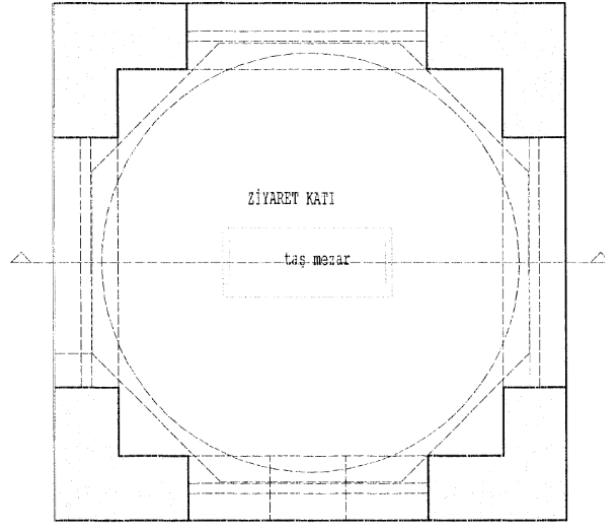
Plan Tanıtımı: Kare planlı türbe, alt katta cenazelik ve kubbe ile örtülü üst mekan ile birlikte iki katlıdır (Foto.32/Çiz.13-14). Alt kat, mezarın yer aldığı cenazelik bölümüdür. Cenazelik kısmı dıştan 6.05x6.10 m içten 4.65x4.90 m genişliğe sahiptir.²²⁰Pandantif geçişli kubbe ile örtülü üst mekan (Foto.33), dört yönden açık baldaken tarzındadır. Kubbe büyük boyutlu L planlı taşıyıcı ayaklar ve bunları birbirine bağlayan sivri kemerler üzerine oturur.²²¹

Çizim 13: Kanlı Kümbet Alt Kat Planı (SKVKBK 2005)

²²⁰ Ali Kılıcı, age., s.67.

²²¹ Bekir Eskici, *Eski Malatya'daki Türk-İslam Eserleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1993. s.104.

Çizim 14: Kanlı Kumbet Üst Kat Planı (SKVKBK 2005)

Fotoğraf 32: Kanlı Kumbet Ön Görünüm

Fotoğraf 33: Kanlı Kümbed Kubbe Geçişi

Dış Tasvir: Üç yönden toprak altında kalan kare planlı cenazelik katına kuzeyde yer alan dikdörtgen bir kapıdan giriş yapılmaktadır. Üst kat, L planlı taşıyıcı ayaklar ile ahşap gergili sivri kemer aracılığıyla birbirine bağlanarak, mekan dört yönden dışa açık hale getirilmiştir.

İç Tasvir: Beşik tonozla örtülü alt katın beden duvarları, içten sıvalıdır. Basit görünümlü cenazelikte mezar bulunmamaktadır. Sekizgen kasnaklı kubbeye pandandifler ile geçiş sağlanmıştır.

Malzeme-Teknik: Taş ve tuğla malzemeden inşa edilen türbenin, beton zeminli ikinci katın örgü sistemi ağırlıklı olarak tuğla malzemedir. Sadece taşıyıcı ayaklar kemer başlangıcına kadar kesme taş ve devamında tuğla ile örülüdür. Kubbe ve kubbe geçişi, tamamen tuğla malzeme ile oluşturulmuştur.

Açıklığı 0.90 m, yüksekliği 1.60 m olan giriş kapısının lentosu kısmen meyilli konmuştur (Foto.34). Cenazelik katı, yapının temelini oluşturduğundan tamamen taş ile inşa edilmiştir. Cenazelik katının kuzey duvarı, taşıyıcı ayakların oturmalığına kadar 10 sıra kesme taş ile yatay eksenle istiflenerek örülmüştür. Türbenin dört kenarı 6.10 m olup taşıyıcı ayakların genişliği dıştan 1.60 m, kemer seviyesine kadar yükseklikleri 1.85 m'dir (Foto.35).

Fotoğraf 34: Cenazelik Katı Giriş Kapısı

Fotoğraf 35: Taşıyıcı Ayağın İçten Görünümü

Yapının kuzey-güney yönlü kemer açıklıkları 2.82 m, doğu-batı yönlü 2.90 m'dir. Almaşık duvar örgülü türbenin kubbesi ve kemerlerinde tuğla malzeme kullanılmıştır (Foto.36-37). Dış yüzeyde taşıyıcı ayakların başlangıcında üç sıra kesme ve devamında uygulanan almaşık teknik, tek sıra kirpi saçak sistemine kadar devam etmektedir (Foto.38). Taşıyıcı ayaklar sivri kemer sistemiyle birbirlerine bağlanmıştır. Alt kat üç yönden toprak altında ancak mezar odası giriş yönü açıktır.

Fotoğraf 36: Tuğla Malzemeli Kemer

Fotoğraf 37: Tuğla Malzemeli Kubbe

Fotoğraf 38: Taşıyıcı Ayaktaki Almaşık Örgü Tekniği

Süsleme: Yapıda süsleme bulunmamaktadır.

4.6. Nefise Hatun Türbesi

Yapının Yeri: Battalgazi İlçesi Meydanbaşı Mahallesinde Kanlı kümbet ile aynı yol güzergahında bulunmaktadır. Haritada no. 6 ile gösterilmiştir (Şekil 1).

Yapının Tarihi: Herhangi bir tarih belirten kitabesi bulunmayan yapının, Kanlı kümbet ile benzer özelliklerinin olması nedeni ile Bekir Eskici bu yapıyı 16.yüzyıla, İsmail Aytaç ise 14.yüzyılın sonuna tarihlendirmiştir.²²² Adana Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından onaylanan tescil fişinde Selçuklu dönemine ait bir yapı olarak kabul edilmiştir²²³.

Kare planlı ve tek katlı baldaken bir tip olan türbe, 14. yüzyıla tarihli İznik Sarı Saltuk türbesi ile plan tipi, cenazelik katının olmaması ve kemer formu açısından birbirlerine benzerlik göstermektedir.²²⁴ 1310 tarihli Tokat Kiçi Hatun türbesi, Niğde Dörtayak türbesi (14.yüzyılın ikinci yarısı), Afyon Garipler türbesi (1386), Bayındır Gömeçlik Hatun türbesi (15.yüzyıl) gibi kesme taştan inşa edilen Nefise Hatun türbesi, gövdenin dört köşesi kemer üzengi seviyesinden başlamak

²²² Bekir Eskici, bu yapıyı 16. yüzyıla tarihlediği Kanlı kümbet ile aynı özelliklere sahip bir yapı olduğunu ancak inşaat tekniği, yarım daire kemer formu, içindeki basit mezar kuruluşu ve şahide taşındaki basit yazı stili nedeni ile 16.yüzyıla tarihlemektedir. Bkz. Bekir Eskici, agt., s.108. İsmail Aytaç ise nedeni belirtilmemekle birlikte yapıyı 14.yüzyılın sonlarına tarihlendirmiştir. Bkz.; İsmail Aytaç, Agt., s.140.

²²³ VGM, Nefise Hatun türbesi raporu 13.11.2000 gün ve 3950 sayılı karar fişinde belirtilmiştir.

²²⁴ VGM, Nefise Hatun türbesi raporu 2006. Dosya no. 44/09/41, S.1348.

üzere pahlanarak sekizgen bir kasnak oluşturulmuştur.²²⁵İznik Sarı Saltuk, İznik Yakup Çelebi türbesi gibi 14. ve 15.yüzyıla tarihli yapıların özelliklerini bünyesinde barındıran Nefise Hatun türbesinin, 14. ve 15. yüzyıl arasında inşa edilmiş olması mümkündür.

Kitabe: Yapı üzerinde herhangi bir kitabe rastlanılmamıştır. Ancak yapıya ait mezarın şahide taşında bir kitabe bulunmaktadır. Bu kitabede;

Okunuşu:

- 1- Ya Gaffar
- 2- İntikaltii ila rahmetillahi
- 3- ta'ala el-merhumetu'l-mağ
- 4- fureti el-haciyyet Nefise Hatun binti
- 5- Emir Suhrab bin Şeyh
- 6- Hasan Bey Sahib-i
- 7- Guristan (?) ruhiyçun el-fatih²²⁶

Türkçesi:

Bağışlayıcı olan Allah'ın rahmetine kavuşan Emir Suhrab oğlu Şeyh Hasan Bey'in kızı merhum Nefise Hacıyye Hatun'un ihtiyacı için ruhuna Fatiha yad edilmelidir (okunmalıdır).²²⁷

Banisi: Türbeye adı verilen Nefise Hatun'un kim olduğu konusunda birkaç görüş vardır. Birinci görüş; Nefise Hatun'un Celayirli Şeyh Hasan soyundan olduğudur. Ancak bu görüş gerçeği yansıtmamaktadır. Çünkü Celayirli; 13.yüzyılda Moğollarla birlikte Anadolu'ya gelen Moğol kabilelerinden birisidir. Celayirli adı kurucusu Celayirli Şeyh Hasan yani diğer adı ile Hasan-ı Büzürg'ten (Büyük Şeyh Hasan (1304-1352)) almıştır. Moğolların taht mücadelesini fırsat bilerek 1340 yılında bağımsızlığını ilan eden Emir Şeyh Hasan'ın, Bağdad Hatun ve Dilşad Hatun adlı iki eşi olmuştur. İlk eşinden yani Bağdad Hatun'dan İlkan

²²⁵ Ali Kılıcı, age., s.75.

²²⁶ Bekir Eskici, agt., s.93.

²²⁷ Türkçe çevirisini yapan Zafer Şahin'e ve Hüseyin Öztürk'e teşekkür ederim.

adlı bir çocuğu, ikinci eşi olan Dilşad Hatun'dan ise Şeyh Üveys, Şeyh Kasım, Şeyh Zahid ve Tandu (Döndü) Hatun olmak üzere dört çocuğu olmuştur (Şekil 2). Ayrıca Celayirli Emir Hasan'ın Anadolu'nun hangi kentlerinde yaşadığı bilinmemekle birlikte; Anadolu'yu İlhanlı Devleti'nin valisi ünvanıyla bu bölgenin idaresini kendisine bağlı olan Emir Eretna'ya bırakıp çoğunlukla Bağdad'ta yaşamıştır.²²⁸

Şekil 2: Emir Hüseyin Küregen'in Oğlu Celayirli Emir Şeyh Hasan'ın Çocukları
(Yılmaz 2002: 82).

İkinci görüş ise Nefise Hatun'un Dulkadiroğulları Beyliği'nin hükümdarı Nasreddin Mehmet Bey'in kızı olabileceği görüşüdür. Diğer yandan Memmet Bey'in kızı Memluklu hükümdarı Sultan Çakmak'ın eşiştir. Sultan Çakmak'ın eşi olan Nefise Hatun'un 1449 yılının Nisan ayında vebadan öldüğü bilgisi mevcuttur.²²⁹

Bahsi geçen Nefise Hatun'un, Memluklu Sultanının eşi Nefise Hatun olma ihtimali çok düşüktür. Çünkü veba hastalığının yayılma tehlikesi olan Sultan eşinin naaşının Kahire'den Battagazi'ye defnedilmesi çok gerçekçi gözükmemektedir. Ayrıca Dulkadiroğulları Beyliği'nin Battagazi bölgesinde (o dönem şehrin merkezi) uzun süreli bir hakimiyeti söz konusu değildir.

TD 156 emlak vakıf kaydı içinde Nefise Hatun Vakfı'na bağlanan gelir ile birlikte, vakfın idaresinde Nefise Hatun'un oğlu olarak "Mehmed bin Kadı Abdurrahman'ın bulunduğu belirtilir ki²³⁰; bu durumda Kadı Abdurrahman da,

²²⁸ Bülent Yılmaz, *Celayirliler Kabile-Devlet*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum 2002. s. 82-123. Hasan Geyikoğlu, "Moğolların Selçuklular'dan Sonra Anadolu'ya Hakim Olma Faaliyetleri ve Karanbük Savaşı", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.52, (2014), s.(100).

²²⁹ Refet Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989. s.56.

²³⁰ Anonim, *Battalgaazi Kültür Envanteri*, Odesan Matbaacılık, Malatya 2006. s.78.

Nefise Hatun'un eşi olmaktadır ve olasılıkla türbenin de banisi bu kişi olmalıdır."²³¹ şeklinde bilgi verilir. Bunun üzerine Kadı Abdurrahman'ın, Nefise Hatun'un eşi olması nedeni ile bu yapıyı inşa ettirmiş olabileceği düşünülmektedir. M.Zeki Oral, Anadolu'da kurulan büyük ve küçük beyliklerin arasında Melik Sunullah ailesi tarafından, Malatya merkezli Sunullahoğulları Beyliği'nin kurulduğunu ve bu beyliğin ne zaman kurulup ne zaman yıkıldığını bilinmediğini ancak evkaf kayıtlarına göre 1301-1380 yılları arasında Malatya'da yaşadıklarını ifade etmektedir. Ayrıca Sunullahoğulları'nın kitabe ve vakfiyelerinde Şeyh, Emir, Melik, Şah, Sultan, Emir-ül-azam gibi hükümdarlık ünvanlarını kullandıkları da görülmektedir (Oral 1943: 438). Araştırmacının aynı eserinde Melih Sunullah bin Melik Nasrullah Bey bin Ali-el-Türkmani adlı tablosunda²³² Emir Şeyh Hasan'ında bulunması ve diğer görüşlerinde gerçeği yansıtmaması ihtimalini de göz önünde bulundurularak söz konusu bu türbenin Melih Sunullahoğulları ailesine mensup Nefise Hatun'a ait olması muhtemeldir.

Sanatçısı: Bilinmiyor.

Geçirmiş Olduğu Onarımlar: 13.11.2000 tarihinde tescillenen²³³ türbe, 2006 yılında restore edilmiştir. Yapı onarımla birlikte dış yüzey, kubbede dahil olmak üzere tamamen düzgün kesme taşla örülmüş, kubbe içten sıvanmıştır. İç kısımda payeler, kemer seviyesine kadar eski taşlar yerinde durmakla birlikte kemerlerin oturtulduğu kısımlarda ve kemerlerde eski tuğla ve taş malzeme sökülmüş yerine yenileri eklenmiştir (Foto.39).

²³¹ age., s.78.

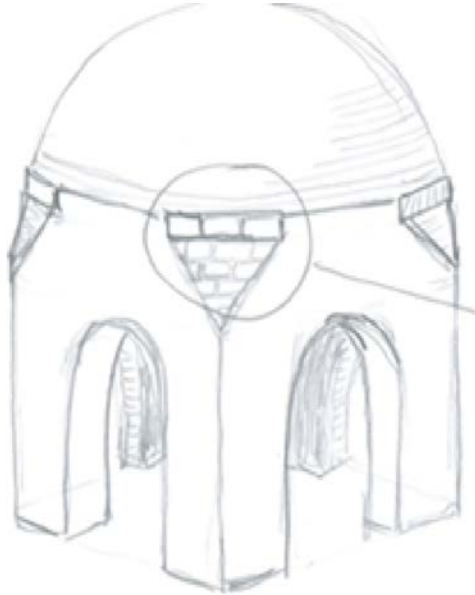
²³² Tablo için bkz. M.Z.Oral," Malatya Kitabeleri Kitabeleri ve Tarihi", III. Türk Tarih Kongresi, 15-20 Kasım 1943, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara 1948, s.(439).

²³³VGM, Dosya no: 44/09/14, S. 2244, Karar fişi no: 3950.

Fotoğraf 39: Taşıyıcı Ayağın İçten Görünümü

Güneydoğu köşedeki pahlanma üstünde kubbe başlangıcından önce, dış cephe kaplamasına ait üç adet düzgün kesme taş görülmektedir. Ana eksenlerinin aksine ara eksene cephe veren bu taşlar, köşelerin olasılıkla tek sıra kesme taş ile oluşturulmuş basık bir kasnağın olduğunu göstermektedir (Çiz.15/Foto.40).²³⁴ Böylece tespit edilen dar kasnak belirgin hale getirilmiştir.

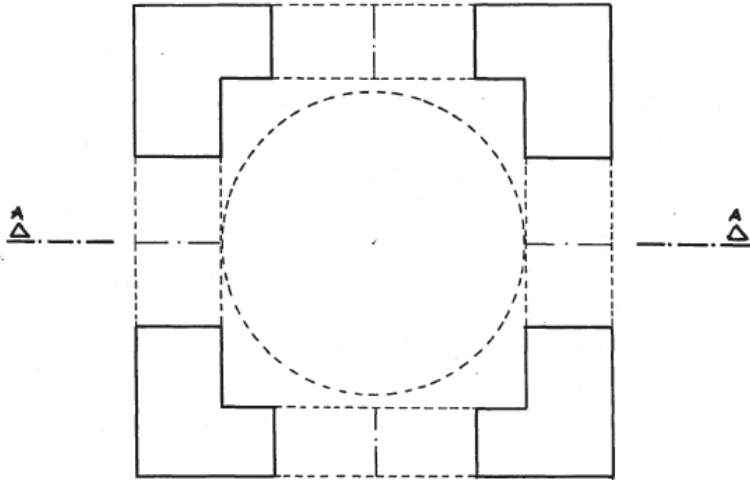
Çizim 15: Restitüsyon Çalışması-Yapının Güneydoğu Köşesindeki Tek Sıra Kesme Taş (MVBM 2006)

²³⁴ MVBM, Nefise Hatun türbesi raporu 2006. Dosya no. 44/09/41, S.1348.

Fotoğraf 40 : Restorasyon Öncesi Güneydoğu Köşesi (MVBM 2006)

Plan Tanıtımı: Kare planlı yapı, dört yönden açık baldaken tarzındadır (Çiz. 16/Foto.41). Kare mekanın dört kenarı 5.50 m olup taşıyıcıların yüksekliği 1.35 m, kemer açıklıkları 1.93 m'dir. Tek katlı yapının üzeri pandandif geçişli kubbe ile örtülüdür (Foto.42). Kubbe, kemerler aracılığıyla birbirine bağlanan büyük boyutlu L biçimli taşıyıcı ayaklar üzerine oturtulmuştur.

Çizim 16: Nefise Hatun Türbesi Planı (Eskici 1993)

Fotoğraf 41: Nefise Hatun Türbesi Ön Görünüm

Fotoğraf 42: Nefise Hatun Türbesi Restorasyon Öncesi Kubbe İçi Görünüm
(MVBM 2006)

Dış Tasvir: Tek katlı baldaken türbe, L planlı taşıyıcı ayaklar yuvarlak kemer (Foto.43) aracılığıyla birbirlerine bağlanarak yapı dört yönden dışa açık hale getirilmiştir. Taşıyıcı ayaklar, sekizgen kasmağa kadar dört yönden pahlanmıştır. Yapının üzeri kubbe ile örtülüdür.

İç Tasvir: Taşıyıcı ayaklar, kemer üzengi seviyesine kadar Kanlı Kümbet'de olduğu gibi kesme taşla inşa edilmiştir. Kubbeye geçiş pandandifler ile sağlanmıştır.

Fotoğraf 43: Nefise Hatun Türbesi Yuvarlak Kemer

Yapının içerisinde basit görünümlü bir mezar bulunmakla birlikte şahide taşında tarihi belirtilmeyen bir kitabe mevcuttur (Foto.44). Mezarın uzunluğu 2 m, batıdaki şahide taşının yüksekliği 0.85 m, kalınlığı ise 0.10 m'dir. Doğu yönündeki mezar taşının yüksekliği 0.95 m olup kalınlığı 0.10 m'dir.

Fotoğraf 44: Nesife Hatun Türbesi İçindeki Mezar

Malzeme-Teknik: Yapı dıştan kesme taş ve moloz dolgu ile, içten kemer düzeyine kadar kesme taş ve kemer devamında tuğladan inşa edilmiştir (Foto.45). Tuğlaların yatay ekseninde istiflenerek oluşturulan kubbenin üzerinde yer yer harç izlerinin olması daha önceden sıvalı olabileceğini göstermektedir (Foto.46). Türbenin kubbeye geçiş elemanı olan pandantiflerinde ve yapının örtü sistemi olan kubbenin

de içten ve dıştan tuğla ile örüldüğü ve devamında kalınca bir sıva ile kapatıldığı görülmektedir.²³⁵

Dış yüzeyde kubbeyi taşıyan ayakların üst bölümleri pahlıdır. Cenazelik bölümü olmayan yapının L planlı taşıyıcıları, yuvarlak kemerlerle birbirine bağlanmaktadır.

Fotoğraf 45: Kemer Düzeyine Kadar Kesme Taş ve Kemer Devamında Tuğla
(MVBM 2006)

Fotoğraf 46: Restorasyon Öncesi Kubbe İçi Görünüm (MVBM 2006)

Süsleme: Türbenin içerisinde yer alan mezarın şahide taşı haricinde yapıda süsleme bulunmamaktadır.

²³⁵ VGM, Nefise Hatun türbesi raporu 2006. Dosya no. 44/09/41, S.1348.

5. DEĞERLENDİRME

Fırat Havzası üzerinde geniş bir yer kaplayan Malatya, yeraltı ve yerüstü kaynakları bakımından hayli zengin olması, eski çağlardan beri Mezopotamya'yı Anadolu'ya bağlayan işlek yollar üzerinde bulunması, özellikle "Kral Yolu'nun buradan geçiyor olması, ayrıca ev sahipliği yaptığı medeniyetlerin hemen hemen hepsinde ordugah şehir olma özelliğini koruması, Malatya'nın iktisadi, askeri ve kültürel bakımından tarihi önemini arttırmıştır.²³⁶

Coğrafi konumundan dolayı sürekli rekabet merkezi haline gelen Malatya, Anadolu'ya hakim devletler tarafından Fırat Havzası'nda önemli bir askeri üs olarak görülmüş ve fetihlerini buradan devam ettirmek istemişlerdir. Sırasıyla Kuşarra Krallığı (Proto Hitit), Hitit, Mitanni, Kargamış Krallığı, Asur, Med ve Pers hâkimiyetinde kalan şehir M.Ö. 30'da Roma İmparatoru Tiberius (M.Ö 42-M.S. 17) tarafından Roma hâkimiyetine alındı.²³⁷

Roma imparatorluğu'nun ikiye bölünmesi üzerine, Bizans sınırları içinde kalan şehir, 7.yüzyıldan itibaren İslam akınlarına uğramış, 8.yüzyılda Halife el Mansur'un eline geçer ve şehrin surlarını onararak cami ve kışlalar inşa ettirmiştir. Selçukluların Anadolu'ya yönelmesi ile 1058 yılında Emir Dinar kumandasındaki üç bin kadar Türk akıncısının Anadolu'nun zengin ticaret şehirlerinden birisi olan Malatya'ya geldiği ve ganimetler elde ettiğini bilinmektedir.

1095'te Anadolu Selçuklu Sultanı I. Kılıçarslan Malatya üzerine yürümüş, ancak I. Haçlı seferinin başlaması nedeniyle geri çekilmiştir.²³⁸ 1102'de Gümüştekin Ahmed Gazi tarafından Türk hakimiyetine kazandırılan Malatya yöresi, bu tarihten itibaren çeşitli Türk boylarına mensup aşiretlerin gelip yerleştiği önemli bölgelerden birisi olmuştur. Kesin olarak Osmanlı hakimiyetine geçtiği 1516 yılına kadar Danişmendli, Selçuklu, İlhanlı, Memluklu, Dulkadirli idaresinde kalmış ve bu süre içerisinde de aşiretlerin hareketliliği devam etmiştir.²³⁹

²³⁶ Habibe Kazancıoğlu, agt., s.3.

²³⁷ Murat Zengin, agm., s.92.

²³⁸ Ramazan Sever, " Battalgazi(Eski Malatya) İlçesinin Kültürel Peyzajında Tarih ve İnanç Turizmi", *International Journal Of Human Sciences*, C.13/S.1: (2016), s.2140.

²³⁹ Göknur Göğebakan, "Osmanlı Hakimiyetine Geçtiği Dönemde Malatya Yöresindeki Aşiretler", XIII. Türk Tarih Kongresi, 04-08 Ekim 1999, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999, s.1471.

Malatya 8. ve 16. yüzyıllar arasında Bizans, Selçuklu, Memlûklüer, Beylikler ve Osmanlı İmparatorluğu gibi birçok devlet tarafından işgale uğraması sanat eserlerini de olumsuz etkilenmiştir. Çünkü kentte işgal sonrası birçok kez tahribat girişiminde bulunduğundan tamamen veya kısmen tahrip olan yapıların, kitablesiz olması ya da başka bir yapıya ait kitabenin yer alması tahribatın boyutunu göstermektedir. Konumuz dahilindeki yapılarda bu durumdan büyük ölçüde etkilenmiştir.

Katalog bölümünde tanıtılan türbeleri değerlendirmeye geçmeden önce Selçuklu ve Osmanlı türbelerine kısaca değinmekte yarar var. Selçuklu dönemi türbeleri sekiz, on (tek örnek), on iki kenarlı türbeler, Osmanlı döneminde altı, sekiz, on, on iki ve on altı kenarlı türbeler inşa edilmiştir.²⁴⁰

Selçuklularda inşa malzemesi taştır. Ancak yapının bulunduğu bölgenin malzemesine göre tuğla da kullanılmıştır. Erken Osmanlı döneminde taş ve tuğla ile alması teknik uygulanmış daha sonra taş ve mermer kullanılmıştır. Anadolu Selçuklu türbelerinde görülen diğer özellik ise çoğunda cenazelik bulunduğu gibi Erken Osmanlı dönemi türbelerinde ise cenazeliği bulunan bir kaç örnek vardır. Ancak daha sonra cenazelik, Osmanlı türbe mimarisinde uygun görülmediğinden kullanılmasına sıcak bakılmamıştır.²⁴¹

Türk mimarisi'nde 14.yüzyılda Beylikler dönemi itibari ile ortaya çıkan ve Osmanlı devri ile giderek yaygınlaşan baldaken formlu mezar yapılarının menşei hakkında çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bu görüşlerden birisi; Pers ve Sasaniler'ce dinsel törenler için yapılmış, dört destekle taşınan, yanları kemerlerle dışarıya açılan ve üzeri kubbeyle örtülü "ateşgede" (ateşgah, char-tak, çardak) ler, baldaken formlu türbelere kaynaklık etmiştir.²⁴² Ayrıca Anadolu Selçuklu kervansaraylarının köşk

²⁴⁰ Hakkı Önkal, *Ekrem Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı; Türk Türbe Mimarisindeki Değişim Üzerine*, Özal Matbaa, İstanbul 1995.s.403.

²⁴¹ 15.yy.'ın ortalarından itibaren Osmanlı toplumunda cesedlerin mumyalanarak cenazelik katına yerleştirilmesi durumu rahatsızlık uyandırdığı ve bunun Peygamberin sünnetiyle bağdaşmadığı şeklinde bir anlayışın benimsendiği görülmektedir. Bkz.; Hakkı Önkal, *Ekrem Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı; Türk Türbe Mimarisindeki Değişim Üzerine*, Özal Matbaa, İstanbul 1995.s.405.

²⁴² Mustafa Özer, "Edirne Süloğlu-Tatarlar Köyü Türbesi", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler dergisi*, C.6/S.1: (2004), s.55.

mescidleri ve baldaken türbelerin, İran ateşgedelerinden geldiği de ileri sürülmüştür.²⁴³

Ali Kılıcı; 14. ve 15. yüzyıl baldaken türbelerini;

1- Kare planlı ve Kübik Gövdeli

2- Poligonal Planlı ve Prizmal Gövdeli

3- Münferit Tipli olmak üzere 3 ayrı başlık altında her biri kendi içinde gruplara ayrılarak değerlendirilmiştir.²⁴⁴

Ertan Daş, 1300-1500 yılları arasında inceledikleri 11 baldaken türbenin 9'u kare planlı olduğunu ve Anadolu'da inşa edilmiş baldaken türbelerde kare planın tercih edildiğini söylemektedir.²⁴⁵

5.1. Mimari Özellikler

5.1.1. Plan

Anadolu Selçuklu poligonal gövdeli türbeleri arasında en çok sekiz kenarlı yapıların tercih edildiği görülmektedir. Alt katta cenazeliğin yer aldığı, mescid ve ziyaret odası olarak kullanılan üst kat ile birlikte iki katlı örnekler çoğunluktadır. Selçuklu türbelerinin cenazelik bölümlerine, bu katın giriş kapısından girildiği gibi bazı örneklerinde ise toprak altındaki giriş, gizli tutulmaktadır²⁴⁶(Öney 1981 : 45). Tek katlı olarak kabul ettiğimiz, Usta-Şegird kümbeti, Anonim kümbet ve Sıddı Zeynep kümbetlerinde yapılan kazı ve temizlik çalışmalarında alt kata girişi sağlayacak giriş açıklığına veya iki katlı türbelerde görülen merdiven birimlerine dair verilere rastlanılmamıştır.

Usta-Şegird kümbeti, Anonim kümbet ve Sıddı Zeynep türbesi gibi Anadolu'da Orta Çağ'a ait incelediğimiz 49 sekizgen planlı türbenin 9'ü tek katlıdır. Tek katlı 9 örnek; Sivas (3), Kırşehir (1), Konya (1), Karaman (1), Tokat (1),

²⁴³ Ali Kılıcı, age., s.20, Ayrıca Kurt Erdmann, Keykubadiye sarayındaki köşk mescidin İran ateşgedelerine çok benzediğini belirtmiştir. Bkz.; Kurt Erdmann, "Keykubadiye'deki Dört Kemerli Bina Hakkında", *Yıllık Araştırmalar Dergisi*, C.2/S.0 : (1957) s. 98.

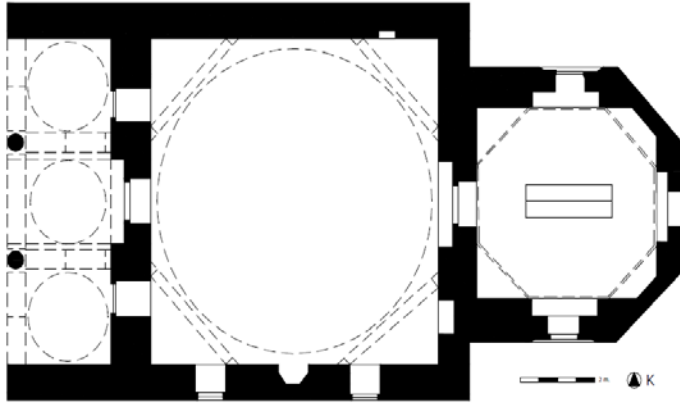
²⁴⁴ Daha fazla bilgi için bkz. ; Ali Kılıcı, age., s.4.

²⁴⁵ Ertan Daş, agt., s.318.

²⁴⁶ Afyon Kurayş Baba türbesi, Kemah Mengücek Gazi türbesi, Kayseri Anonim türbe I, Konya I. İzzeddin Keykavus türbesi, Niksar Kırk Kızlar türbesi, Aksaray Selime Sultan türbesi vs., cenazelik katının giriş açıklığı olan örneklerden bazılarıdır.

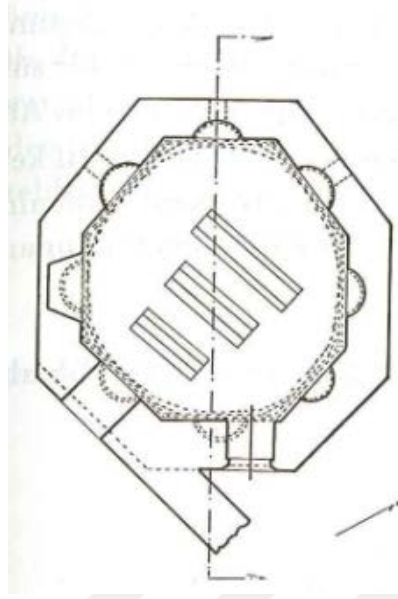
Aksaray (1) ve Tunceli (1) gibi kentlerde bulunmaktadır.²⁴⁷ Özellikle Sivas Abdülvehhap Gazi türbesi, Divriği Sitte Melik türbesi ve Divriği Emir Kamerüddin türbesi gibi yapıların yer aldığı, Malatya'ya coğrafi olarak yakın bir kent olan ve Orta Çağ döneminde Malatya ile hemen hemen aynı sorunları yaşayan ve dönem dönem aynı idare tarafından yönetilen Sivas şehrinde bulunması ve iki katlı sekizgen planlı türbelerin çoğunlukta olduğu Konya'da (1) tek katlı yapının bulunması; Malatya'daki tek katlı sekizgen türbelerin tarihlendirilmesi ve sadece temel kalıntıları bulunan Usta-Şegird kümbeti ile Anonim kümbetinin mimari özellikleri hakkında fikir edinilmesi açısından önemlidir.

Tek katlı 9 türbe içerisinde dışta sekizgen içte kare planlı tek örnek Kırşehir Kalender Baba türbesidir. Bu yapıya giriş, bitişik olduğu caminin doğu cephesine açılan kapıdan yapılmaktadır (Çiz.17). Yine aynı şekilde Konya Tacül Vezir türbesinin giriş kapısı, yanındaki medresenin eyvanı ile türbe arasındaki üçgene açılıyor olması türbeye bitişik başka bir yapının varlığını göstermektedir (Çiz.18) (Önkal 1996: 91). Tek katlı örnekler arasında bulunduğu yapının bir bölümünü işgal eden başka bir örnek yoktur. Ayrıca Konya Tacül Vezir türbesinin iç kenarlarındaki yarım daire kesitli nişler, Sıddı Zeynep türbesinde görülmemektedir.

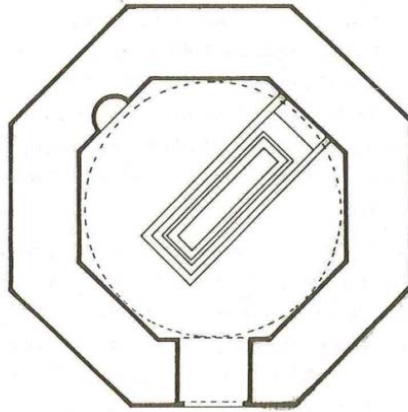
Çizim 17: Kırşehir Kalender Baba Türbesi Planı (Tay 2010)

²⁴⁷Sivas Sitte Melik türbesi (1194), Divriği Emir Kamerüddin türbesi (1196), Sivas Abdülvehhap Gazi türbesi (12.yüzyılın ortaları), Niksar Kulak kümbeti (12.yüzyılın üçüncü çeyreği), Konya Tacül Vezir türbesi (1239-1240), Aksaray Bekar sultan türbesi (13.yüzyılın ikinci yarısı), Tunceli Elti Hatun türbesi (13.yüzyılın ortaları), Kırşehir Kalender Baba türbesi (13.yüzyılın sonları) ve Karaman Emir Eminüddin kümbeti (1431).

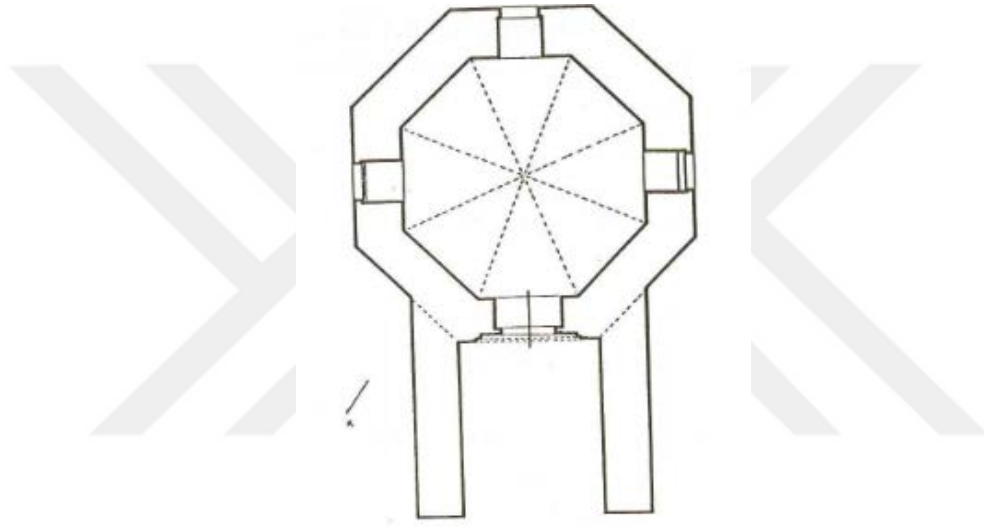
Çizim 18: Konya Tacül Vezir Türbesi Planı (Önkal 1996)

Sivas Abdülvehhap Gazi türbesi de sonradan yapılan onarım ve eklemelerle camii ile bitişik hale getirilmiştir. H.Önkal'ın çizdiği plana göre yapıda herhangi bir pencere açıklığı da yoktur (Çiz.18). Günümüzde bulunan pencere açıklığı da onarımlarla sonradan eklenmiştir (Önkal 1996: 24), (Kaya 2007: 26). Türbenin güneydoğu kenarında, Malatya'nın sekizgen türbelerinde görülmeyen yarım daire nişli bir mihrabı bulunmaktadır.

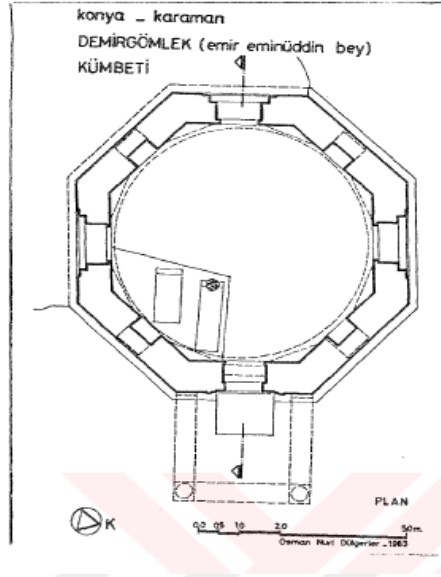
Çizim 19: Sivas Abdülvehhap Gazi Türbesi Planı (Önkal 1996)

Tunceli Elti Hatun türbesi ise kuzeybatı kenarındaki eyvanlı girişi ile Anadolu'da eyvanlı girişe sahip türbelerin²⁴⁸en eski örneklerinden birisi olma özelliğini taşımaktadır. Tunceli Elti Hatun türbesi gibi dikkati çeken bir diğer yapıda Karaman Emir Eminüddin kümbetidir. Yapının giriş cephesindeki izlerden ve kalıntılardan revaklı bir girişe sahip olduğu anlaşılmıştır (Dülgerler 1995:209). Bu iki yapı; revaklı ve eyvanlı birimleri ile tek katlı örneklerden farklılık göstermektedir (Çiz.20-21). Ayrıca basık külahlı Karaman Emir Eminüddin kümbeti ile piramidal külahlı Tunceli Elti Hatun türbesinin değişen sayılarda dikdörtgen formlu pencereleri bulunmaktadır.

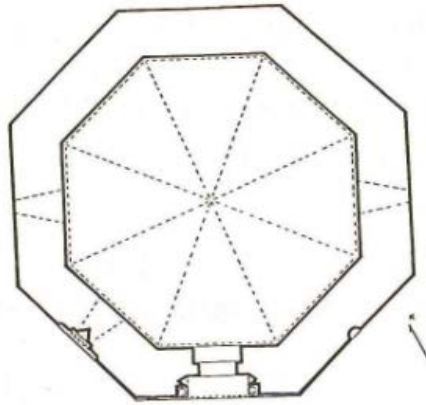
Çizim 20: Tunceli Elti Hatun Türbesi Planı (Önkal 1996)

²⁴⁸ Eyvan şeklindeki girişe sahip olan diğer türbeler; Yozgat Çerkez Bey türbesi, Yozgat Şah Sultan türbesi ve Kayseri Ali Cafer türbesi.

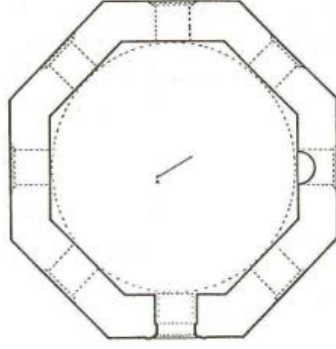

Çizim 21: Karaman Emir Eminüddin Kumbeti Planı (Dülgerler 1995)

İçte ve dışta sekizgen planlı Divriği Sitte Melik kümbeti, Divriği Emir Kamerüddin kümbeti, Aksaray Bekar Sultan türbesi ve Niksar Kulak kümbetinin plan tiplerine bakıldığında Malatya sekizgen türbelerinden farklı olarak Divriği Sitte Melik kümbetinin giriş cephesinin sağ ve sol kenarında birer niş bulunurken, Niksar Kulak kümbetinin güney kenarında Sivas Abdülvehhap türbesinde olduğu gibi yarım daire formu mihrap nişi bulunmaktadır (Çizim 22-23).

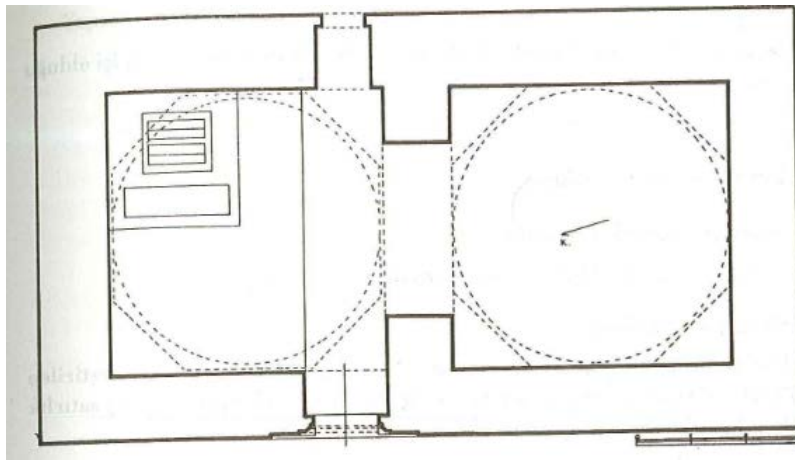
Çizim 22: Divriği Sitte Melik Kumbeti Planı (Önkal 1996)

Çizim 23: Niksar Kulak Kümbeti Planı (Önkal 1996)

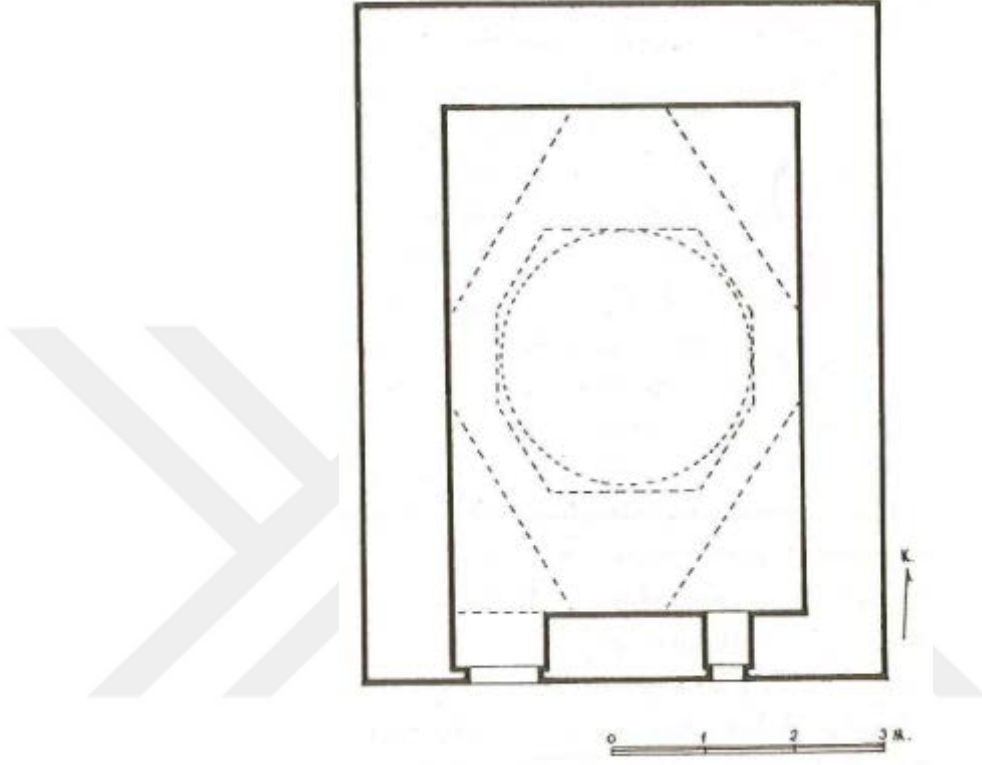
Anadolu'da dikdörtgen planlı türbelere her dönemde rastlanılmaktadır. Az sayıda örneği olan bu tipteki yapılar; hem Selçuklu döneminde hem de Osmanlı döneminde görülmektedir. Bunların arasında Kemah Behramşah türbesi (12.yüzyılın Sonları-13.yüzyılın başları), Kayseri Sancaktar türbesi (13.yüzyıl), Amasya Torumtay türbesi (13.yüzyıl), Bursa Geyikli Baba türbesi (1324-1362), Bilecik Şeyh Edebali türbesi (14.yüzyıl ortaları), Amasya Pir İlyas türbesi (1482-83), Balıkesir Paşa Sultan türbesi (15.yüzyıl'ın sonu- 16.yüzyıl'ın başı), Edirne Kız türbe (1767-68), Edirne Koyun Baba türbesi (1880-81) bulunmaktadır (Bozdoğan, Özkan 2016: 24), (Daş 2003: 380).

Selçuklu dönemine ait Kemah Behramşah türbesinin dikdörtgen mekanı iki bölümden oluşmaktadır. Kuzey cephede batı yönüne kaymış bir giriş açıklığı olan yapının üzeri Üç Kardeşler türbesinden farklı olarak iki kubbe ile örtülüdür (Çiz.24) (Kındıǧılı 2015: 125).

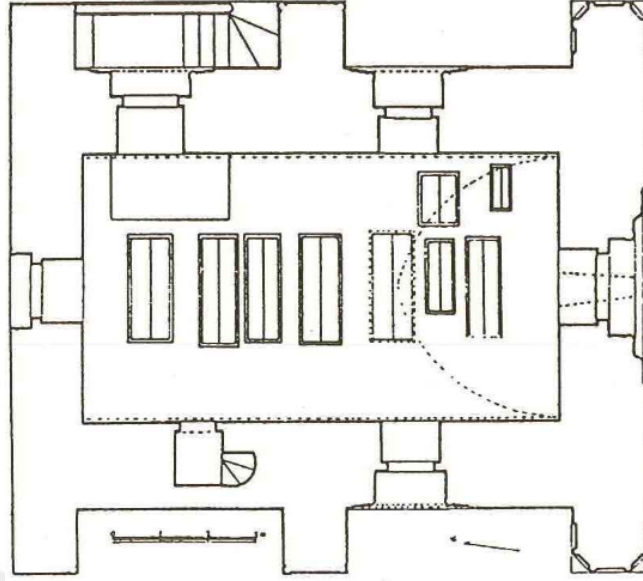
Çizim 24: Kemah Behramşah Türbesi Planı (Önkal 1996)

Üç Kardeşler türbesi gibi yapı genelinde sade bir görüme sahip olan Kayseri Sancaktar türbesi de sekizgen kasnaklı kubbe ve düz çatı ile örtülü olmasıyla da farklılık göstermektedir. Yapının kuzey cephesinde giriş kapısı ve bir pencere yer almaktadır (Çiz.25).

Çizim 25: Kayseri Sancaktar Türbesi Planı (Önkal 1996)

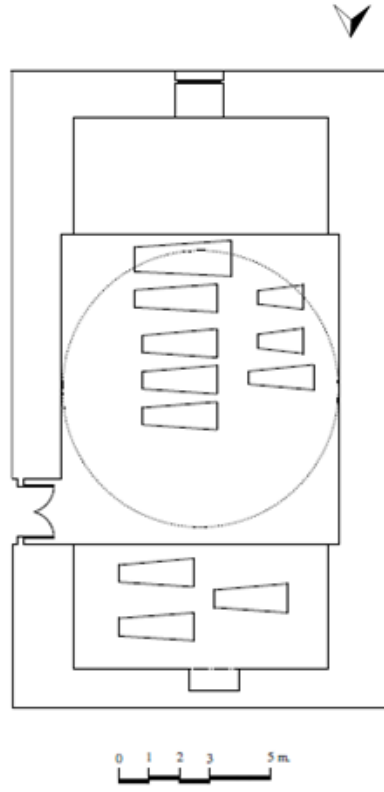
Köşelerde ve yanlarda köşe dayanakları ile desteklenen Amasya Torumtay türbesinin dikdörtgen mekanı, Üç kardeşler türbesinde olduğu gibi beşik tonoz ile örtülüdür. İçerisinde dokuz sanduka bulunduran bu yapı dikdörtgen planlı türbeler arasında en görkemli olanıdır (Çiz.26).

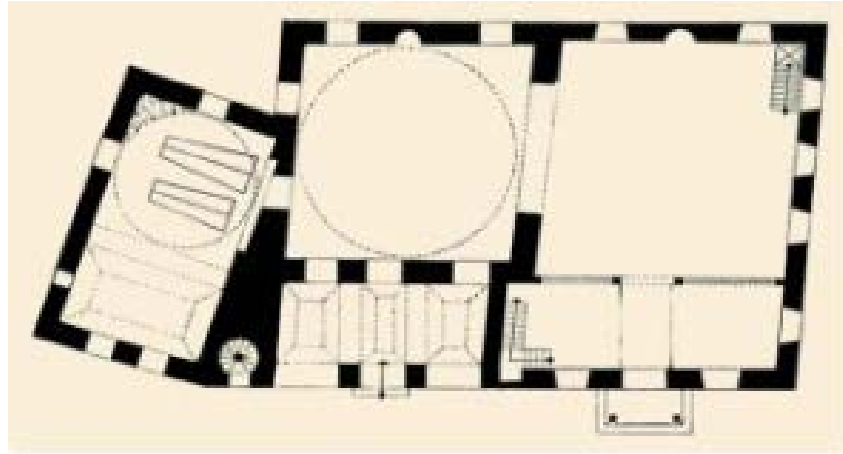
Çizim 26: Amasya Torumtay Türbesi Planı (Önkal 1996)

Erken Osmanlı türbelerinin 4'ü dikdörtgen plandır. Bu türbelerin Erken Osmanlı döneminde inşa edilmiş olmasına rağmen iç düzenlemeleri birbirinden farklıdır (Daş 2003: 379). Ortada kubbeli mekan ile yanlarda tonozlu iki birimden oluşan Bilecik Şeyh Edebali türbesi dışta kiremit kaplı çatı ile örtülüdür (Çiz.27). İçte ve dışta farklı bir özellik gösteren bu yapı Üç Kardeşler türbesinden tamamen farklıdır (Ünal 2008:26). Dikdörtgen planlı ve kubbe ile örtülü olan Balıkesir Paşa Sultan türbesi ise kuzey cephesindeki eyvanlı girişi ile Üç kardeşler türbesinden ayrılmaktadır (Sözlü 2014: 448).

Osmanlı dönemine ait başka bir yapı olan Bursa Geyikli Baba türbesi, doğusundaki camii ile bitişiktir. Ancak türbenin camiye sonradan birleştirildiği düşünülmektedir (Tanman 1996: 48). Malatya Üç Kardeşler türbesinden farklı olarak İki sandukanın olduğu kubbeli mekana, aynalı tonozlu bölümden girilmektedir (Çiz.28).

Çizim 27: Bilecik Şeyh Edebali Türbesi Planı (Ünal 2008)

Çizim 28: Bursa Geyikli Baba Camii ve Türbesi Planı (Tanman 1996)

Amasya Pir İlyas türbesinin plan şeması Bilecik Şeyh Edebali türbesinin plan şemasını anımsatmakla birlikte örtüleri farklıdır (Daş 2003 : 379). Dikdörtgen planlı Edirne Kız türbesinin (1767-68) uzun kenarı birisi sağır olup ve diğer uzun kenarında iki pencere yer alırken kısa kenarların birisinde bir pencere diğerinde ise giriş kapısı

bulunmaktadır (Özkan 1995: 84). Ayrıca yapının üzeri Koyun Baba türbesinde olduğu gibi kiremit çatı ile örtülüdür. Bu durumda söz konusu yapı sadece dikdörtgen şekli ile Üç Kardeşler türbesine benzemektedir.

Malatya'da Üç kardeşler türbesi gibi dikdörtgen planlı olan ancak yapı türü farklı olan Zeynel Bey mescidi (12.yüzyılın sonu 13.yüzyılın başı) ile yapının kuzeyinde bulunan Şahabiye-i Kübra medresesi (14. yüzyıl) ile hem plan tipi açısından hem de örtü sistemleri ile inşa malzemeleri açısından benzemektedirler.

Osmanlı dönemine ait dikdörtgen planlı türbelerin görünüşleri itibari ile ya ortadaki kare planlı mekanın iki yönden tonozlu birimi bulunmakta ya da kare mekanın girişi yine tonozlu birimden oluşmaktadır. Ayrıca örtü sistemlerinde birkaç örnekte kubbe ve tonoz birlikte kullanıldığı gibi bazılarında ise sadece kiremit kaplı çatı ile örtülmüştür. İç düzenlemeleri farklı olan bu yapıların, cephelerindeki pencere sayıları da değişkenlik göstermektedir. Üç Kardeşler türbesinde ise yapının beşik tonozu haricinde ikinci bir örtüsünün olmadığı gibi eyvanlı veya tonozlu bir girişi de sahip değildir.

Malatya'da yer alan diğer bir türbe türü ise Kanlı kümbet ve Nefise Hatun türbesi gibi baldaken türbelerdir. Erken Osmanlı ve Beylikler döneminde yaygınlaşmaya başlayan baldaken türbeler; dikdörtgen, kare, altıgen, sekizgen ve silindirik formlu olarak inşa edilmişlerdir. Anadolu'da 14. ve 20.yüzyıl arasında incelediğimiz 88 baldaken türbenin 62'si kare planlıdır. Kare plandan sonra en çok kullanılan plan tipi ise 16 yapıda görülen altıgenlerdir. Bunları 5 dikdörtgen, 4 sekizgen ve 1 silindirik yapı takip etmektedir (Tablo 1).

Genel olarak tek katlı inşa edilen bu türbeler, Kanlı kümbette olduğu gibi iki katlı örnekler de bulunmaktadır. 88 baldaken türbe arasında 14. ve 15.yüzyıl arasında 7 örnek²⁴⁹iki katlıdır. Anadolu'da çok sayıda baldaken türbe görülmesine rağmen iki katlı örnekler azdır.

²⁴⁹ Ankara Kesikbaş türbesi (iki katlı olup olmadığı tartışılır) (14.Yy sonları), Havza Mustafa Bey türbesi (1429-30), Bursa Umurbey türbesi (1454), Edirne Süloğlu Tatarlar Köyü türbesi (15.Yy), Yozgat Ali Çelebi türbesi (1470-71), Amasya Halkalı Dede türbesi (1475) ve Yozgat Mahmut Çelebi türbesi (1477).

Tablo 1: Anadolu'daki 14. ve 20.Yüzyıl Arası Baldaken Türbeleri

YAPI	YER	TARİH	MALZEME	BIÇİM	AYAK BIÇİMİ	KUBBE	KULAH	KUBBE GEÇİŞİ	KEMER FORMU
Nasreddin Hoca Türbesi	Akşehir	13.Yy'm sonu-14.Yy'm başı	Kesme Taş Mermer Ahşap	Altgen	Sütun	-	x	Pendantif	Sivri
Kiçi Hatun Türbesi	Tokat	1310	Kesme Taş Moloz Taş Tuğla	Kare	L	x	x	Üçgen	Sivri
Dörtayak Türbesi	Kayseri	14.Yy	Kesme Taş	Kare	L	x	x	Pendantif	Sivri
Hızır Bey Türbesi	Ürgüp	1351-55	Kesme Taş	Altgen	L	x	x	Pendantif	Sivri
Malkoçoğlu Mehmet Bey Türbesi	Gebze	1385	Kesme Taş Tuğla	Kare	L Sütun	x	x	Pendantif	Yuvarlak
Garipiler (Süleyman Şah) Türbesi	Afyon	1386	Kesme Taş Tuğla	Kare	L	x	-	Pendantif	Sivri
Yakup Çelebi Türbesi	İznik	14.Yy	Kesme Taş Tuğla	Kare	L	x	-	Pendantif	Sivri
Sarı Saltuk Türbesi	İznik	14.Yy	Kesme Taş Tuğla	Kare	L	x	-	Pendantif	Yuvarlak
Dörtayak Türbesi	Niğde	14.Yy'm İkinci yarısı-15.Yy'm başları	Kesme Taş Tuğla	Kare	L	x	-	Pendantif	Sivri

Kesikbaş Türbesi	Ankara	14.Yy'm sonları	Tuğla	Kare	Sütun	x	-	Pendantif	Sivri
Şehzadeler Türbesi	Amasya	1414	Kesme Taş	Kare	L	x	-	Pendantif	Sivri
Devlet Hatun Türbesi	Bursa	1414	Mermer	Kare	Kare	-	x	Baklava	Sivri
Mustafa Bey Türbesi	Havza	1429-30	Kesme Taş Moloz Taş Tuğla	Kare	L	x	-	Üçgen	Sivri
Yörgüç Paşa Türbesi	Amasya	1430	Kesme Taş	Kare	Dikdörtgen	x	-	Pendantif	Sivri
Darülhadis Camii Açık Türbe	Edirne	15.Yy'm İlk Yarısı	Kesme Taş Tuğla	Sekizgen	L	x	-	Pendantif	Sivri
Ebe Hatun Türbesi	Bursa	15.Yy'm ortaları	Kesme Taş Tuğla	Kare	Kare	x	-	Pendantif	Sivri
Saraylılar Türbesi	Bursa	15.Yy'm ortaları	Kesme Taş Tuğla	Kare	Kare	-	x	Üçgen	Sivri
Umurbey Türbesi	Bursa	1454	Tuğla	Kare	Kare	x	-	Pendantif	Sivri
Kümbet Hatun Türbesi	Amasya	15.Yy	Kesme Taş Tuğla	Kare	Kare	x	-	Pendantif	Sivri

Hafsa Sultan Türbesi	Edirne	15.Yy'm ortaları	Kesme Taş Tuğla	Altıgen	L	x	-	Pendantif	Sivri
Ali Çelebi Türbesi	Yozgat	1470-71	Kesme Taş Moloz Taş	Kare	L	x	x	Pendantif	Sivri
Rum Mehmed Paşa Türbesi	İzmir	1471-72	Tuğla Moloz Taş	Altıgen	L Sütun	x	x	Mukarnas	Sivri
Halkalı Dede Türbesi	Amasya	1475	Kesme Taş	Kare	L	x	-	Tromp	Yuvarlak
Mahmud Çelebi Türbesi	Yozgat	1477	Kesme Taş Ahşap	Kare	L	x	x	Pendantif	Sivri
Emir Bayındır Türbesi	Ahlat	1491	Kesme Taş	Silindirik	Sütun	-	x	-	Yuvarlak
Süloğlu Tatarlar Köyü Türbesi	Edirne	15.Yy	Tuğla Kaba Yonu Taş	Kare	Kare	x	-	Pendantif	Sivri
Gömeçlik Dede Türbesi	İzmir	15.Yy'm sonları	Moloz Taş Tuğla	Kare	Kare	x	-	Pendantif	Sivri
Bayındır Hacı Sinan Türbesi	İzmir	15.Yy	Moloz Taş Tuğla	Kare	L	x	-	Pendantif	Sivri
Bayındır Cimli Mescid Türbesi	İzmir	15.Yy'm sonları	Moloz Taş Tuğla	Kare	L	x	-	Pendantif	Sivri

Damsa Köyü Kesikbaş Türbesi	Ürgüp	15.Yy'm sonları	Kesme Taş	Kare	L	x	x	Pendantif	Sivri
Şeyhülislam Alaeddin Ali Türbesi	İstanbul	15.Yy'm sonları	Kesme Taş	Kare	L	x	-	Pendantif	Sivri
Büyük Türbe	Ş.Urfa	15.Yy-17.Yy	Kesme Taş	Altıgen	L	x	-	Pendantif	Sivri
Küçük Türbe	Ş.Urfa	15.Yy-17.Yy	Kesme Taş	Altıgen	L	x	-	Pendantif	Sivri
Eskici Dede Türbesi	İzmir	1505	Moloz Taş Tuğla	Kare	L	x	-	Pendantif	Sivri
Karagöz Ahmet Paşa Türbesi	Kütahya	1511-12	Kesme Taş Tuğla	Sekizgen	Sütun	x	-	Pendantif	Yuvarlak
İskender Paşa Türbesi	İstanbul	1522	Kesme Taş	Kare	L	x	-	Pendantif	Sivri
Sinan Paşa Türbesi	Afyon	1525-26	Kesme Taş	Kare	Sütun	x	-	Pendantif	Sivri
Bulak Mustafa Paşa Türbesi	İstanbul	1534	Kesme Taş	Sekizgen	Kare	x	-	Pendantif	Sivri
Hançerli Fatma Hatun Türbesi	İstanbul	1533	Kesme Taş Tuğla	Kare	Sütun	x	-	Pendantif	Sivri

Mehmed Bey Türbesi	Konya	1534	Kesme Taş Tuğla	Kare	Sütun	x	-	Pendantif	Sivri
Ayas Mehmed Paşa Türbesi	İstanbul	1539	Kesme Taş Tuğla	Kare	Sütun	x	-	Pendantif	Sivri
Defterdar Mahmud Paşa Türbesi	İstanbul	1546	Kesme Taş Mermer	Kare	Sütun	x	-	Pendantif	Dilimli
Mehmed Çelebi Türbesi	İstanbul	1567	Kesme Taş Mermer	Kare	Sütun	x	-	Pendantif	Sivri
Lala Mustafa Paşa Türbesi	İstanbul	1580	Kesme Taş Mermer	Kare	Sütun	x	-	Pendantif	Sivri
Atık Ali Paşa Türbesi	İstanbul	16.Yy	Kesme Taş Mermer	Altıgen	L	x	-	Pendantif	Sivri
Fatma Sultan Türbesi	İstanbul	1590	Mermer	Kare	Sütun	x	-	Pendantif	Sivri
Kasım Bey Türbesi	Diyarbakır	16.Yy	Kesme Taş Moloz Taş	Altıgen	L	-	x	Pendantif	Sivri
Fele Çavuş Türbesi	Afyon	1590	Kesme Taş	Kare	Kare	x	-	Pendantif	Sivri
Ramazanoğlu Türbesi	Adana	1593	Kesme Taş Mermer	Sekizgen	Sütun	x	-	Pendantif	Sivri

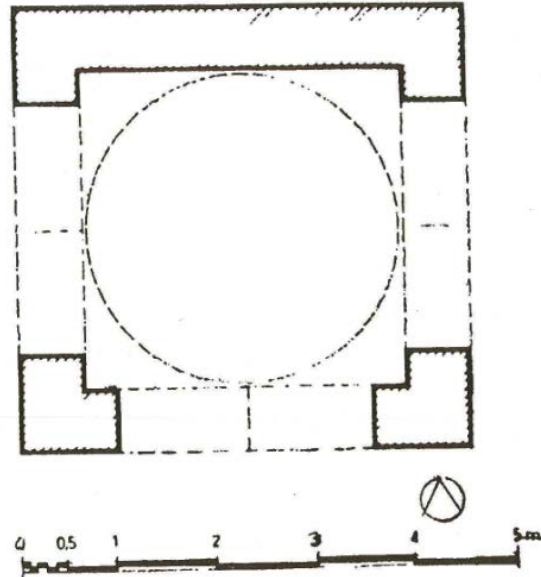
Şeyh Sadreddin Konevi Türbesi	Konya	16.Yy	Mermer Ahşap	Kare	Sütun	Kafesle Örtülü	-	-	Bursa Kemerli
Beş Yatırlar (Altınova) Türbesi	Balıkesir	16.Yy	Kesme Taş Moloz Taş Tuğla	Kare	L	x	-	Pendantif	Yuvarlak
Tevekkül Sultan Türbesi	Mersin	16.Yy	Kesme Taş Moloz Taş	Kare	L	x	-	Pendantif	Sivri
Sultanbağı Açık Türbe	Kütahya	16.Yy	Kesme Taş Mermer	Kare	Sütun	x	-	-	Sivri
Sultanbağı Dört Direkli Türbe	Kütahya	16.Yy	Mermer	Kare	Sütun	-	-	-	-
Kurtboğan Türbesi	Amasya	16.Yy	Kesme Taş Tuğla	Kare	Kare	x	-	Pendantif	Sivri
Nişancı Hamza Paşa Türbesi	İstanbul	1601	Kesme Taş Mermer	Altıgen	Sütun	x	-	Pendantif	Yuvarlak
Şehzade Mahmud Türbesi	İstanbul	1603	Kesme Taş Mermer Ahşap	Altıgen	Sütun	x	-	Pendantif	Sivri
Paşa Kızı Türbesi	Manisa	1615	Kesme Taş Tuğla	Altıgen	Kare	x	-	Pendantif	Sivri
Ane Hatun Türbesi	Erzurum	1649	Kesme Taş	Kare	Kare	x	-	Pendantif	Sivri

Bediüzzaman Mezarlığı Türbesi	Ş.Urfa	1650	Kesme Taş	Kare	L	x	-	Pendantif	Sivri
Köprülüler Türbesi	İstanbul	1663	Kesme Taş Memmer	Altıgen	Sütun	Kafesle Örtülü	-	-	At nalı
Çataksu Köyü Türbesi	Erzurum	17.Yy	Kesme Taş Tuğla	Kare	Kare	x	-	Pendantif	Sivri
Handevi Kandeve Türbesi	Konya	17.Yy	Kesme Taş Tuğla	Kare	Kare	x	-	Pendantif	Sivri
Ana Sultan Türbesi	Kütahya	17.Yy	Kesme Taş Tuğla	Kare	Kare	x	-	Pendantif	Sivri
Sinan Torunu Fatma Hanım Türbesi	Edime	17.Yy	Kesme Taş Memmer	Dikdörtgen	Sütun	Kırma Çatı	-	-	Sivri
Şehzade Selim Türbesi	Edime	1717-1718	Kesme Taş Memmer	Kare	Sütun	x	-	Pendantif	Sivri
Hüseyin Paşa Türbesi	Malatya	1743	Kesme Taş	Kare	L	x	-	Pendantif	Sivri
Çobanlı Camii Türbesi	Malatya	1751	Kesme Taş Memmer	Kare	Sütun	x	-	Pendantif	Sivri
Koca Ragıp Paşa Türbesi	İstanbul	1762	Kesme Taş Memmer	Altıgen	Sütun	-	-	-	Basık

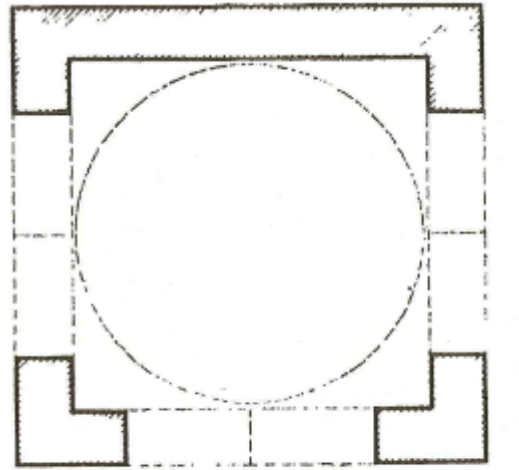
Mustafa Paşa ve Oğlu Cafer Paşa Türbesi	Muğla	18.Yy	Kesme Taş Kaba Yonu Taş Memmer	Dikdörtgen	L	Beşik Tonoz	-	-	Sivri
Hamza Paşa Türbesi	Trabzon	18.Yy	Kesme Taş	Altıgen	Kare	x	-	Pendantif	Sivri
Yusuf Paşa Türbesi	Malatya	1760	Kesme Taş	Kare	L	x	-	Pendantif	Sivri
Hasan Paşa Türbesi	Malatya	1781	Kesme Taş	Kare	L	x	-	Pendantif	Sivri
Mahmud Paşa Türbesi	Erzurum	1794	Kesme Taş	Kare	Sütun	x	-	Pendantif	Sivri
İkiz Türbeler	Van	18.Yy	Kesme Taş	Sekizgen	Sütun	x	x	Pendantif	Sivri
İncili Hanım Türbesi	Sivas	18.Yy	Kesme Taş Moloz Taş	Kare	Kare	x	-	Pendantif	Sivri
Saracın Türbesi	Sivas	18.Yy	Kesme Taş	Kare	Kare	x	-	Pendantif	Sivri
Abdülaziz Ağa Türbesi	Muğla	18.Yy	Kesme Taş	Dikdörtgen	Sütun	x	-	Pendantif	Yuvarlak

Abdulaziz Ağa Ailesi Türbesi	Muğla	18.Yy	Kesme Taş	Kare	Sütun	x	-	Pendantif	Yuvarlak
Ulu Camii Türbesi	Kütahya	18.Yy	Kesme Taş	Kare	Kare	x	-	Pendantif	Yuvarlak
Çiftlik Türbesi	Aydın	18.Yy	Moloz Taş	Dikdörtgen	L	x	-	Pendantif	Sivri
Abdurrahman Paşa Türbesi	Hatay	18.Yy	Kesme Taş	Kare	L	x	-	Pendantif	Sivri
Şeyh Seyyid Behlül Türbesi	Ş.Urfa	1839	Kesme Taş	Kare	Kare	x	-	Pendantif	Yuvarlak
Dara Kıkan Reisi Türbesi	Mardin	19.Yy	Kesme Taş	Kare	L	x	-	Pendantif	Sivri
Bulutlu Hoca Türbesi	Ş.Urfa	20.Yy	Kesme Taş	Dikdörtgen	Kare	x	-	Pendantif	Sivri
Musa Kazım Efendi Türbesi	Mardin	20.Yy	Mermer	Altıgen	Sütun	x	-	Pendantif	Sivri
Şah Melek Paşa Türbesi	Edime	20.Yy	Kesme Taş	Kare	Kare	x	-	Pendantif	Sivri

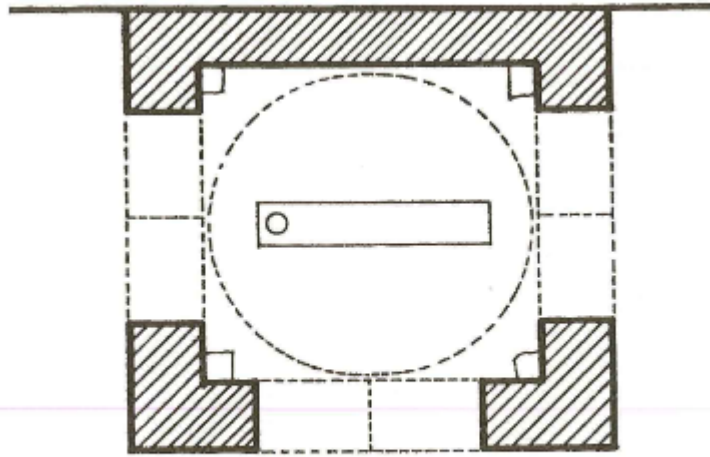
14. ve 15. yüzyıl tarihli kare planlı Yozgat Akdağmadeni Ali Çelebi türbesi (Çiz.29), Yozgat Akdağmadeni Mahmud Çelebi türbesi (Çiz.30), Amasya Halkalı Dede türbesi (Çiz.31) ve Bayındır Hacı Sinan türbesi bir kenarı kapalı olan yapılardır. Havza Mustafa Bey İmareti türbesinin kuzey ve doğu cephelerinin kapalı olması ile Anadolu Türk mimarisinde ünik bir eserdir (Çiz.32) (Kılıcı 2013: 317). Bir yönden kapalı olma durumu Malatya baldaken türbelerinde görülmemektedir.

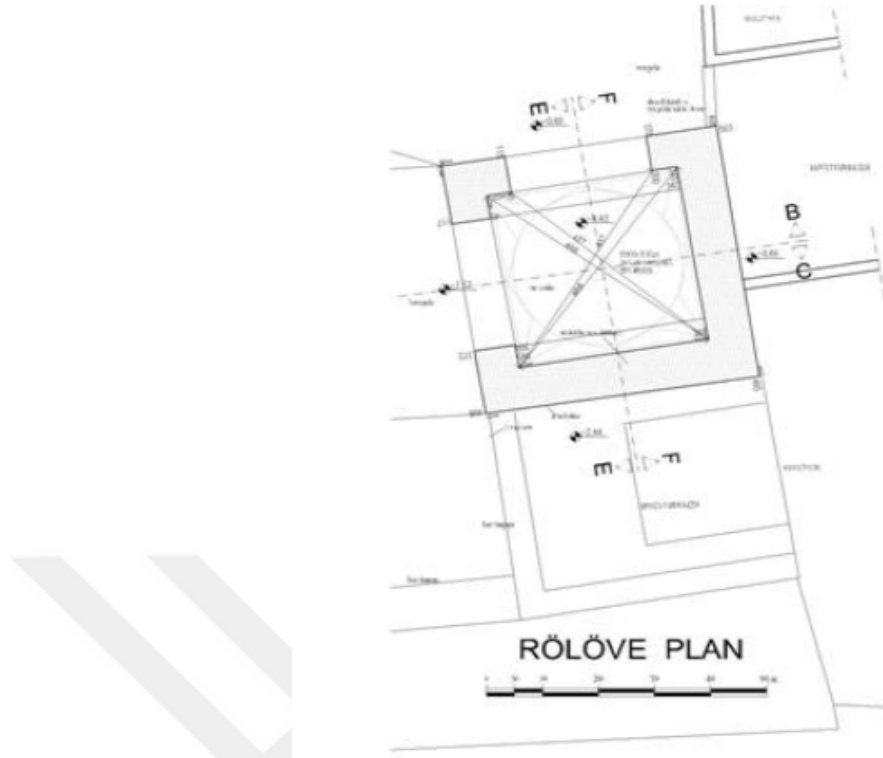
Çizim 29: Yozgat Akdağmadeni Ali Çelebi Türbesi Planı (Kılıcı 2007)

Çizim 30: Yozgat Akdağmadeni Mahmud Çelebi Türbesi (Kılıcı 2007)

Çizim 31: Amasya Halkalı Dede Türbesi Planı (Kılıcı 2007)

Çizim 32: Havza Mustafa Bey İmareti Türbesi Rölöve Planı (Kılıcı 2013)

Baldaken tipli türbelerin taşıyıcı ayak formları ; L , kare, sütun ve dikdörtgen formlu olarak plandığı görülmektedir. 37 yapıda L biçimli ayak, 30 yapıda sütun, 22 yapıda kare ve 1 yapıda da dikdörtgen ayak biçimi kullanılmıştır. Bu taşıyıcı ayakları birbirine bağlayan kemer formları arasında ise sivri (72), yuvarlak (11), dilimli (1), Bursa kemeri (1), at nalı kemer (1) ve basık kemer (1) bulunmaktadır.

5.1.2. Malzeme

Anadolu'da cami, mescid, medrese, türbe, hamam, han gibi yapıların inşa malzemesi genel olarak kesme taştır. Bunun haricinde moloz taş, tuğla ve mermer gibi malzemelerde kullanılmıştır. Sekizgen ve baldaken tipli türbelerin hemen hemen tamamında kesme taş kullanılmıştır. Kanlı kümbette ve Nefise Hatun türbesinde olduğu gibi kesme taş, moloz taş ve tuğla malzemenin birlikte kullanıldığı örnekler olduğu gibi sadece tuğladan veya kesme taştan inşa edilen örneklerde bulunmaktadır.²⁵⁰

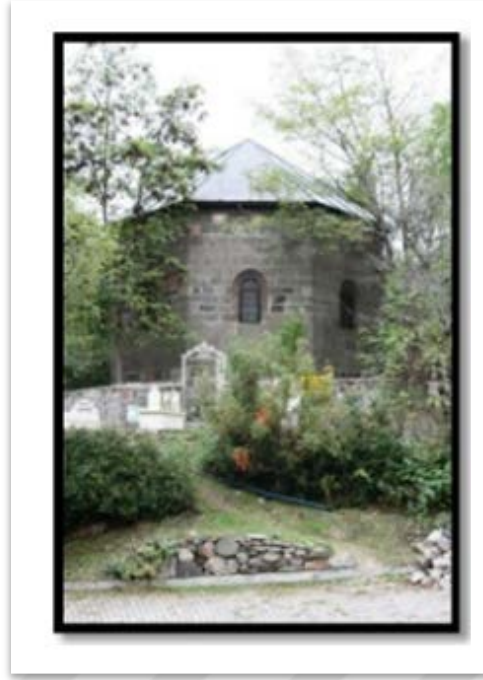
²⁵⁰ Tokat Kiçi Hatun türbesi, Havza Mustafa Bey türbesi, Konya Emir Nureddin türbesi, Eskişehir Kümbet Köyü Anonim türbesi gibi üç malzeme türünü bünyesinde barındıran örnekler ile birlikte

Usta-Şegird kümbeti, Anonim kümbet, Sıddı Zeynep türbesi, Üç Kardeşler türbesi, Kanlı kümbet ve Nefise Hatun türbesinin inşa malzemeleri baldaken tipli olanların kemer ve kubbeleri haricinde kesme taş ve moloz taştır. Ayrıca Malatya'da bulunan diğer mezar yapılarında da kesme taş ve moloz taş kullanılmıştır.

5.1.3. Cephe

Sivas Abdülvehhap Gazi türbesi, Divriği Emir Kamerüddin türbesi, Tunceli Elti Hatun türbesi, Kırşehir Kalender Baba türbesi ve Karaman Emir Eminüddin kümbeti dışta Sıddı Zeynep türbesi gibi oldukça sade bir görünüme sahiptirler. Niksar Kulak kümbeti dışta koyu gri kesme taşla örülü olup tüm cephelerinde açılan kemerli dikdörtgen pencelerinin olması ile Aksaray Bekar Sultan türbesinin sekizgen gövdesinin üzerindeki tüm cepheyi saran küfi kitabesi ile her cephesindeki yarım daire formu nişlerin bulunması bu yapıları hareketlendirmiştir (Foto.47-48). Kapı yüksekliğine kadar moloz taşla örülü olan Konya Tacül Vezir türbesinde gövde bitimine kadar kullanılan tuğla dizeleri İran geleneğinden izler taşıdığı göstermektedir. Ayrıca Tunceli Elti Hatun türbesinin tek katlı diğer yapılardan ayrılan en önemli özelliği, dışta girişin önünde bulunan koridor şeklindeki bölümün bulunmasıdır (Foto.49-50).

Ankara Kesikbaş türbesi ve Bursa Umurbey türbesi gibi sadece tuğladan inşa edilen türbelerde bulunmaktadır.

Fotoğraf 47: Niksar Kulak Kümbeti Genel Görünüm

(https://www.academia.edu/36663845/ANADOLU_SEL%C3%87UKLU_SANATI_VII (Erişim Tarihi: 2.5.2019, 15:50).

Fotoğraf 48: Aksaray Bekar Sultan Türbesi Genel Görünüm

(<http://www.selcuklumirasi.com/architecture-detail/bekar-sultan-turbesi> (Erişim Tarihi : 9.9.2019, 12:15))

Fotoğraf 49: Konya Tacül Vezir Türbesi Genel Görünüm

(<http://www.memleket.com.tr/tac-ul-vezir-turbesi-ve-sakahane-1064642h.htm> (Erişim Tarihi: 24.5.2019, 11:11))

Fotoğraf 50: Tunceli Elti Hatun Türbesi Genel Görünüm

(<https://www.kozanbilgi.net/elti-hatun-efsanesi.html> (Erişim Tarihi: 9.9.2019, 11:18))

Cephe düzeni açısından Sıddı Zeynep türbesi ile diğer tek katlı örneklerle oranla daha zengin bir görünüme sahip olan Divriği Sitte Melik kümbetinin, güneydoğu ve güneybatı kenarlarında birer niş bulunmaktadır. Güneydoğu kenarındaki yarım daire formulu niş, mukarnaslı konsollara kadar uzanmakta ve

istiridye kabuğu şekilli kavsara ile son bulmaktadır (Foto.51). Diğer niş ise daha derin olup üzerindeki mazgal pencereden dolayı daha kısa tutulmuştur (Foto.52) (Önkal 1996: 37). Tek katlı bu yapıların cephelerinde giriş ve pencere açıklıkları haricinde sade bir görünüme sahip olması nedeni ile bu birimlerin, iki alt başlık altında anlatılması daha anlaşılır olmasını sağlayacaktır.

Fotoğraf 51: Divriği Sitte Melik Kümbeti Girişin Sağ Kenarında Bulunan Niş
(Önkal 1996)

Fotoğraf 52: Divriği Sittü Melik Kumbeti Girişin Sol Kenarındaki Niş (Önkal 1996)

5.1.3.1. Giriş Açıklığı

Giriş açıklıkları, yapıların genel olarak en görkemli bölümleridir. Anadolu Türk mimarisinde bu girişler basit görünümlü veya taçkapı şeklindedir. Türk mimarisinde görülen camii, han, hamam, medrese gibi yapılarda görülen anıtsal taçkapılar, türbelerde yerini kemerli, nişli veya basit dikdörtgen şekilli kapılara bırakmıştır (Daş 2003: 403). Bu durum hem konumuz dahilindeki mezar yapılarında hem de verilen örneklerde de geçerlidir. Anıtsal taçkapılar yerine dikdörtgen şekilli giriş açıklıkları tamamında kullanılmıştır. Tek katlı yapılardan biri olan Kırşehir Kalender Baba türbesine dikdörtgen formlu ve sivri kemerli bir alınlığı olan düz lentolu kapıdan girilir (Foto.53) (Tay 2010: 28). Bu durum Sıddı Zeynep türbesinin giriş kısmında da aynıdır ancak kapı taş kemerlidir.

Fotoğraf 53: Kırşehir Kalender Baba Türbesi ve Camii İçindeki Girişi (Tay 2010)

Sivas Abdülvehhap Gazi türbesinin kuzey cephesinde yer alan dikdörtgen şekilli giriş kapısı ise oldukça sadedir. Kuzeybatı kenarında düz atkılı geniş bir kapısı olan Niksar Kulak kümbetinin yekpare bir blok taştan oluşan atkısında, kufi hatla yazılı bir kitabe bulunmaktadır (Foto.54). Kitabe sekizgenlerin keşişmesinden oluşan dörtlü düğümlerle süslüdür (Önkal 1996: 28). Giriş kapısı Sıddı Zeynep türbesinde olduğu gibi sivri kemerlidir. Tunceli Elti Hatun türbesinde ise kuzeybatı kenarındaki giriş açıklığı; Sıddı Zeynep türbesinden oldukça farklıdır. Kaval silmeler içerisine alınan düz atkılı kapısı, basık kemerlidir (Foto.55).

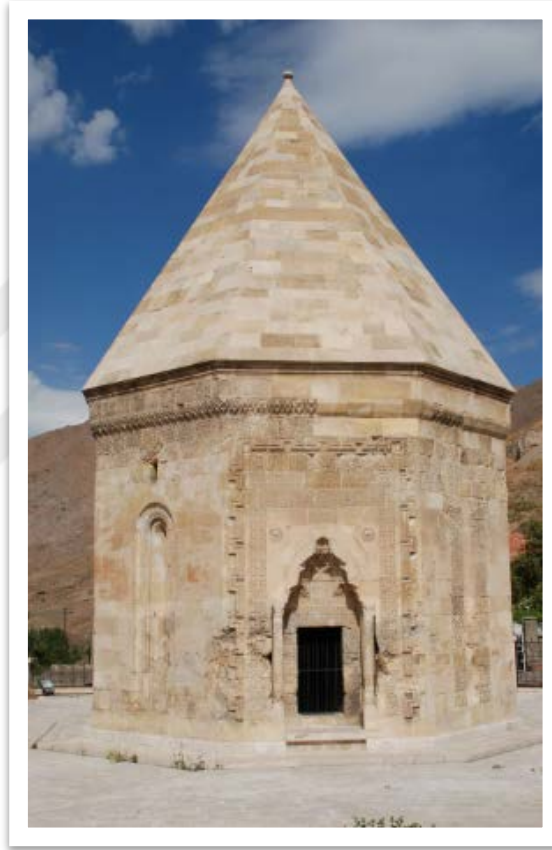
Fotoğraf 54: Niksar Kulak Kumbeti Giriş Cephesi

(https://www.academia.edu/36663845/ANADOLU_SEL%C3%87UKLU_SANATI_VII (Erişim Tarihi: 2.5.2019, 15:50)).

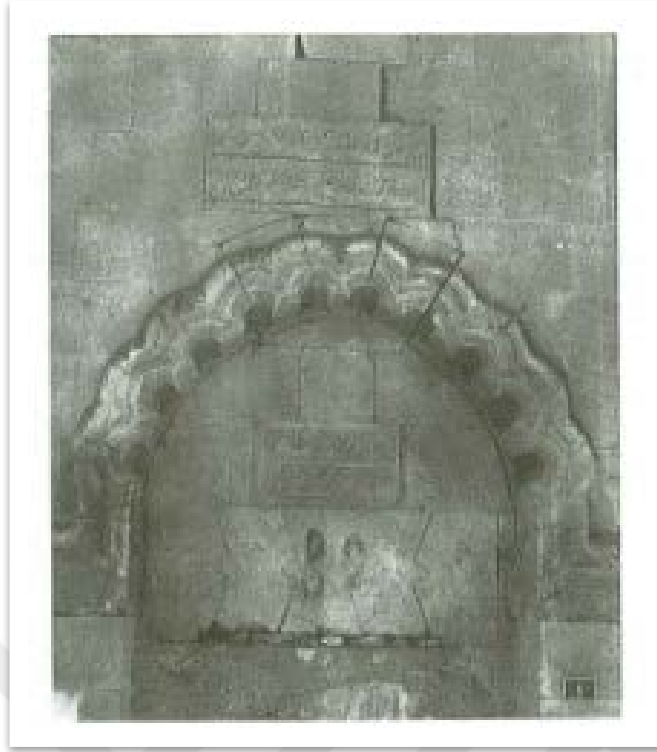
Fotoğraf 55: Tunceli Elti Hatun Türbesi Girişi (Önkal 1996)

Diğer örneklerin giriş bölümlerine bakıldığında Sivas Sitte Melik türbesinin dikdörtgen şekilli kapısının atkısında ve sövelerinde keşişen sekizgenlerin yanı sıra kapının üzerinde dört sıra mukarnaslı kavsara da bulunmaktadır. Sıddı Zeynep türbesinden başka bir farklı yönü ise giriş açıklığının sağ ve solunda birer sütunce yer alır (Foto.56). Divriği Emir Kamerüddin türbesinin kuzey cephesinde bulunan dikdörtgen şekilli kapısı niş içerisindedir. Kapının üzerinde dilimli bir kemer bulunmaktadır (Foto.57).

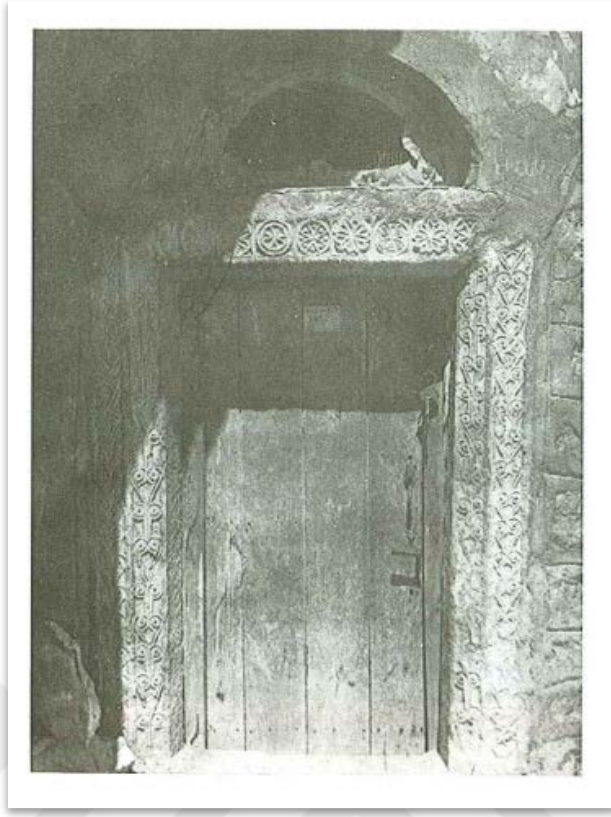
Fotoğraf 56: Divriği Sitte Melik Kumbeti Giriş Cephesi

(<https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Divrigi,SitteMelikT%C3%BCrbesi1.jpg> (Erişim Tarihi: 8.9.2019, 15:30))

Fotoğraf 57: Divriği Emir Kamerüddin Kümbeti Giriş Kemer (Önkal 1996)

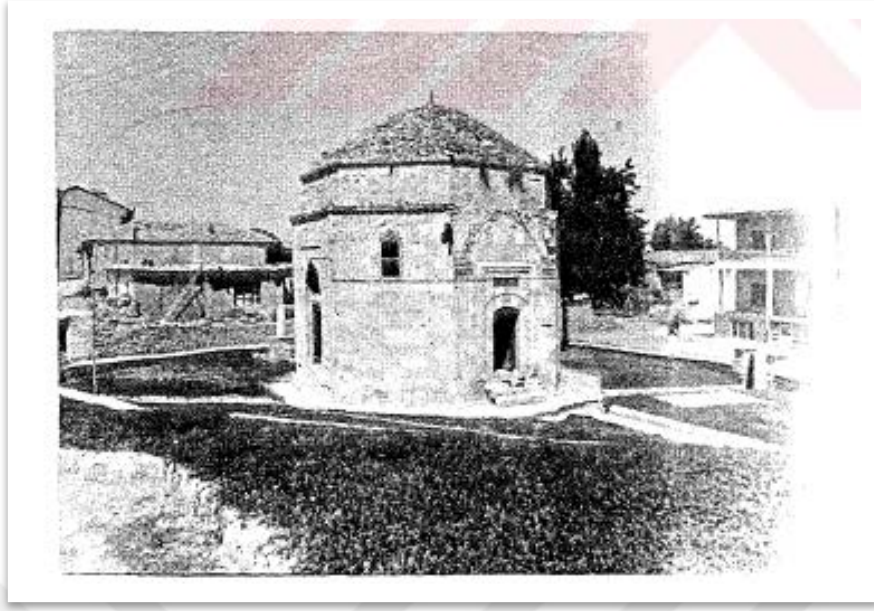
Dikdörtgen şekilli küçük bir kapısı olan Konya Tacü'l Vezir türbesinin giriş kapısının atkı ve sövelerinde antik taşlardan düzenlenmiş süslemeler bulunmaktadır. Diğer örneklerde görülen kemer sistemi yoktur (Foto.58). Kapının üzerindeki yuvarlak kemer sonradan eklenmiştir (Önkal 1996 : 91). Aksaray Bekar Sultan türbesinin sivri kemerli giriş açıklığı batıda olup ince bir silmeli ile dikdörtgen çerçeve içine alınmıştır (Foto.59). Karaman Emir Eminüddin kümbetinin niş içinde bulunan doğu cephesindeki giriş açıklığı, Sıddı Zeynep türbesinde olduğu gibi kaş kemerlidir (Foto.60).

Fotoğraf 58: Konya Tacül Vezir Türbesi Giriş Kapısı (Önkal 1996)

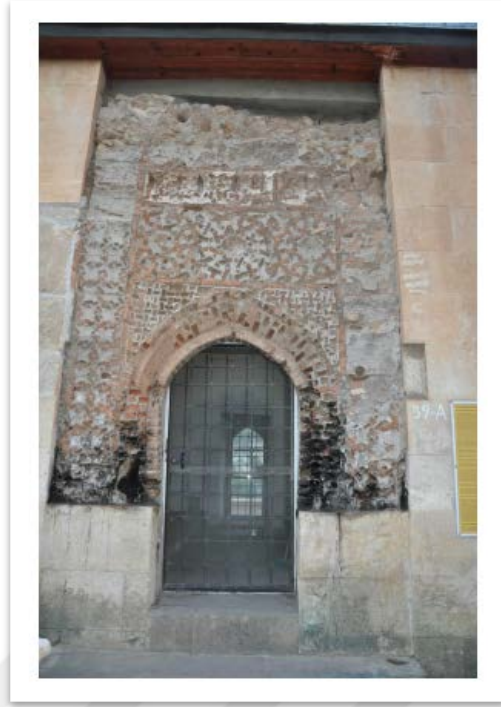
Fotoğraf 59: Aksaray Bekar Sultan Türbesi Batı Cephesindeki Giriş Kapısı (Önkal 1996)

Fotoğraf 60: Karaman Emir Eminüddin Kümbeti'nin Doğu Cephesi (Dülgerler 1995)

Dikdörtgen planlı türbelerde giriş açıklıklarının üzerleri sivri, yuvarlak ve basık kemerlidir. Kemah Behramşah türbesinin giriş açıklığı sivri kemerli (Foto.61), Kayseri Sancaktar türbesi ve Amasta Torumtay türbesinin ise basık kemerlidir. Ayrıca Torumtay türbesinin basık kemerli açıklığı, sivri kemerli bir niş içerisindedir²⁵¹(Foto.62-63).

²⁵¹Üç Kardeşler türbesinin günümüzde sadece kapı lentosu bulunduğundan Amasya Torumtay Türbesi ile Kemah Behram türbesinin giriş açıklıklarındaki tezniyata değinilmemiştir. Sadece genel olarak görülen kemer sistemleri üzerinden gidilmiştir.

Fotoğraf 61: Kemah Behramşah Türbesi Girişi (Kındığılı 2015)

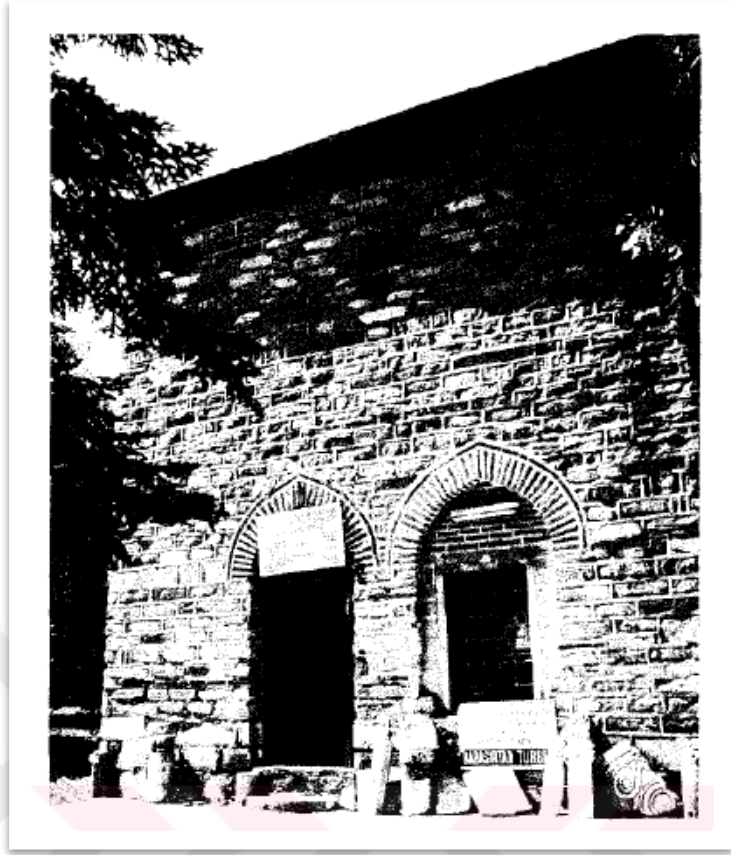

Fotoğraf 62: Kayseri Sancaktar Türbesi Kuzey Cephedeki Giriş Kapısı (Gündoğan 2015)

Fotoğraf 63: Amasya Torumtay Türbesi Genel Görünüm (Önkal 1996)

Osmanlı dönemi dikdörtgen planlı türbe örneklerinde de aynı şekilde giriş açıklıkları kemerlidir. Bursa Geyikli Baba türbesinin doğu ve batı duvarlarına oturan bir sivri kemerle asıl türbeye açılır (Foto.64) (Tanman 1996: 49). Yuvarlak kemerli girişleri olan Balıkesir Paşa Sultan türbesi ve Amasya Pir İlyas türbesi diğerlerinden farklıdır (Foto.65-66) (Sözlü 2014 : 447). Bilecik Şeyh Edebali türbesinin ahşap çift kanatlı kapısı ise dikdörtgen formlu ve sivri kemerlidir. (Foto.67) (Ünal 2008: 26). Edirne Kız türbesinde dikdörtgen giriş açıklığı yapının bir ev ile bitişik olmasından dolayı sonradan kapanmıştır (Foto.68) (Özkan 1995 : 85). Edirne Koyun Baba türbesinde ise son derece modern bir görünüm vardır (Foto.69).

Fotoğraf 64: Bursa Geyikli Baba Türbesi Kuzey Cephesindeki Giriş Kapısı (DAŞ 2003)

Fotoğraf 65: Balıkesir Paşa Sultan Türbesi Genel Görünüm

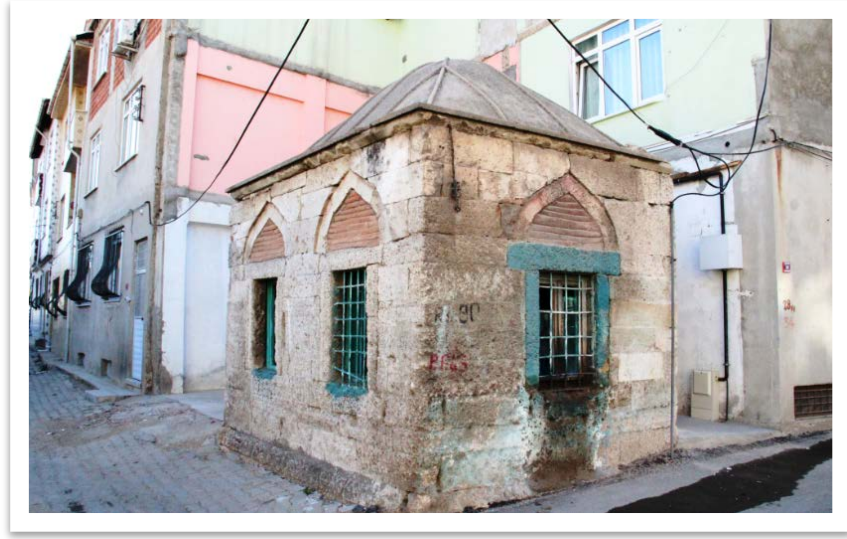
(<http://turbelerimiz.blogspot.com/2016/02/pasa-sultan-balikesir.html> (Erişim Tarihi: 9.9.2019, 16:24))

Fotoğraf 66: Amasya Pir İlyas Türbesi Yuvarlak Kemerli Kapısı (Daş 2003)

Fotoğraf 67: Bilecik Şeyh Edebalı Türbesi Girişi (Ünal 2008)

Fotoğraf 68: Edirne Kız Türbesi Genel Görünüm

(<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/edirne/kulturenvanteri/kiz-turbesi>(Erişim Tarihi: 9.9.2019,16:33))

Fotoğraf 69: Edirne Koyun Baba Türbesi Genel Görünüm (Özkan 1995)

Üç Kardeşler türbesinin giriş açıklığı yıkık olduğu için orijinal şeklini bilemiyoruz. Ancak hem Selçuklu dönemi hem de Osmanlı dönemi dikdörtgen planlı türbelerin giriş açıklıklarına bakıldığında muhtemelen burada da dikdörtgen şekilli sivri kemerli bir alınlığı olan giriş kapısı vardı. Malatya'da Üç Kardeşler türbesi ile aynı bölgede olan plan tipi ve malzeme açısından çok benzeyen Zeynel Bey

mesjidinin de sivri kemerli bir niş içerisinde dikdörtgen formlu bir kapısı bulunmaktadır (Foto.70).

Fotoğraf 70: Malatya Zeynel Bey Mescidi ve Giriş Kapısı

(<http://www.battalgazi.bel.tr/mobil/battalgazidetay.asp?haber=BGTYFkjhhFRTDEIOLMHkjutrDFGTR> (Erişim Tarihi : 26.06.2019, 13: 38))

5.1.3.2. Pencere Açıklığı

Selçuklu dönemi türbelerinde pencereler, çoğunlukla tek sıra halinde düzenlenmektedir. Pencereleri iki sıra halinde olan (Konya Hacı Cihan türbesinde (1220-1237) olduğu gibi) çok az örnek bulunmaktadır (Daş 2003: 40). Mazgal veya dikdörtgen şekilli bu pencerelerin sayısı yapıya göre değişirken Sivas Abdülvehhap

Gazi türbesi gibi güneydoğu cephesindeki tek bir mazgal pencere ile aydınlatılan türbelerde vardır (Foto.71).²⁵² Sıddı Zeynep türbesinde, içten dışa doğru daralan kuzey ve güney kenarında boyuna dikdörtgen birer pencere bulunmaktadır. Bu yapının, benzer örneklerine göre pencerelerinde kemer, niş veya silme gibi birimleri yoktur. Örnek olarak Niksar Kulak kümbeti, tüm cephedeki yarım daire kemerli pencereleri ile Sıddı Zeynep türbesinden ayrılır.

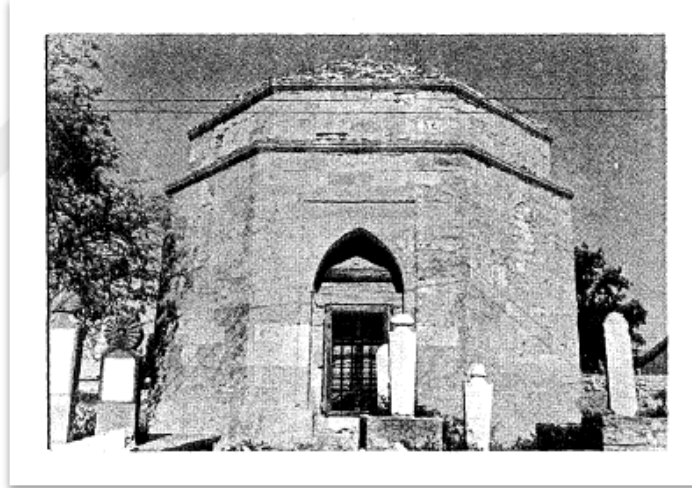

Fotoğraf 71: Abdülvehhap Gazi Türbesi Genel Görünüm

Kemerli pencerelere sahip diğer örnekler ise Karaman Emir Eminüddin kümbeti ve Tunceli Elti Hatun türbesidir. Karaman Emir Eminüddin kümbetinin güney, batı ve kuzey yönlerinde büyük boyutlu alt pencereler yer alırken ara yönlere bakan cephelerde ise sivri kemerli tepe pencereleri bulunmaktadır (Foto.72). Pencere

²⁵²Yapının orijinal halinde herhangi bir pencere açıklığı yoktur. Bkz., Önkal, age., s.24. Aslı Kaya, *Sivas İl Merkezinde Türk Devri Türbe Mimarisi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007. s.26.

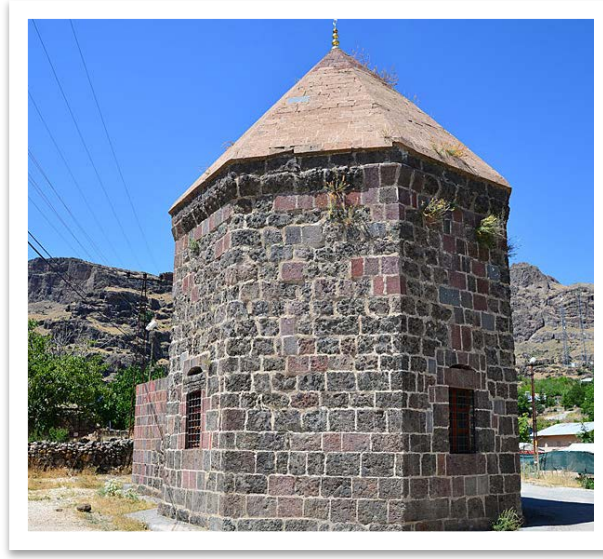
üstündeki kemerler içte de görülmektedir (Dülgerler 1995: 209). Tunceli Elti Hatun türbesinde ise dıştan hafifletme kemerli ve içtende sivri kemerlere sahip dikdörtgen üç pencere ile aydınlatılmaktadır²⁵³(Foto.73-74). Divriği Sitte Melik kümbetinin doğu, batı ve güneybatı cephelerinde üç mazgal penceresi bulunurken, Divriği'nin diğer türbe örneğinde de üç mazgal pencere vardır. Konya Tacü'l Vezir türbesi ise güney kenarındaki pencere ile türbenin bitişiğindeki eyvana açılan pencere aydınlatmayı sağlarken, güneydoğudaki girişin sağ ve solundaki mazgal pencereler sonradan açılmıştır (Foto.75) (Önkal 1996: 91). Aksaray Bekar Sultan türbesi, Sıddı Zeynep türbesinde olduğu gibi "*doğu cephesinde mukarnas yuvalarından birine denk gelecek şekilde dikdörtgen formunda dıştan içeriye doğru genişleyen bir mazgal pencere*" bulunmaktadır.²⁵⁴Dışta silmeli, içte sivri ve yuvarlak kemerli pencerelere sahip Kırşehir Kalender türbesi ise bu özelliği ile Sıddı Zeynep türbesinden farklıdır (Foto.76-77).

Fotoğraf 72: Karaman Emir Eminüddin Kümbeti Güney Cephesindeki Pencere
(Dülgerler 1995)

²⁵³ Hakkı Önkal, age., s.111.

²⁵⁴ Zekai Erdal, *Aksaray'da Türk Devri Mimarisi*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Van 2014. s.272.

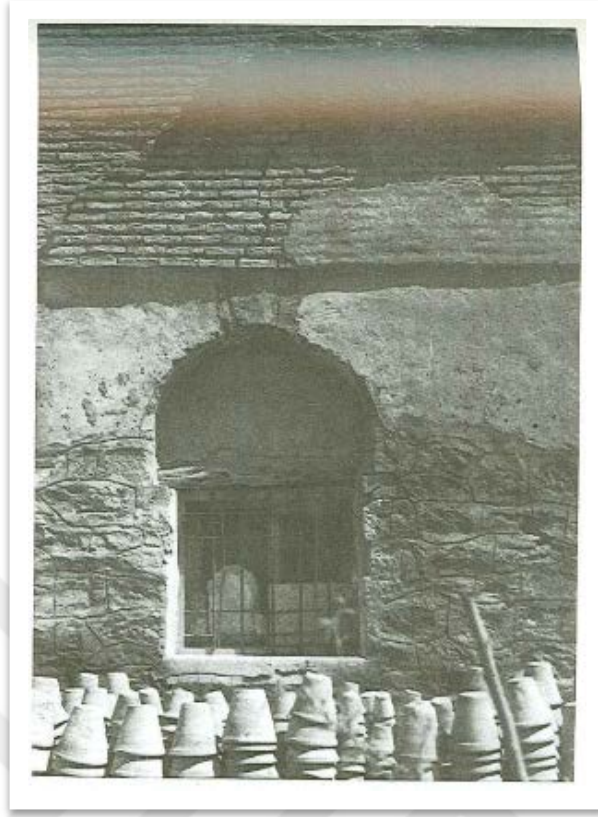

Fotoğraf 73: Tunceli Elti Hatun Türbesi Güneydoğu Cephesi

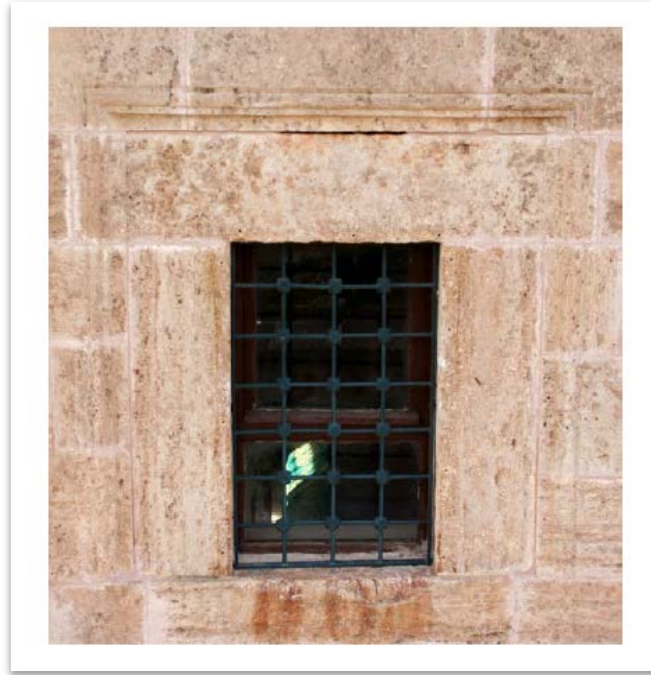
(Doğan, <https://www.flickr.com/photos/sinandogan/44169861685> (10.9.2019,17:50))

Fotoğraf 74: Tunceli Elti Hatun Türbesi'nin İçten Sivri Kemerli Penceresi (Önkal 1996)

Fotoğraf 75: Konya Tacül Vezir Türbesi'nin Güney Cephesindeki Pencere (Önkal 1996)

Fotoğraf 76: Kırşehir Kalender Baba Türbesi Doğu Cephesindeki Pencere (Tay 2010)

Fotoğraf 77: Kırşehir Kalender Baba Türbesi Doğu Cephedeki Pencerenin İçten Görünümü (Tay 2010)

Selçuklu dönemi dikdörtgen mezar yapılarında pencereler, kemerler ile taçlandırılmış ve cephe hareketlendirmiştir. Osmanlı dönemi dikdörtgen planlı türbelerinde ise pencere birimleri sadedir. Selçuklu dönemine ait Kemah Behramşah türbesi ile Amasya Torumtay türbesi sivri kemerli pencereye sahip iken Kayseri Sancaktar türbesinin penceresi basık kemerlidir. Ayrıca Behramşah türbesinin pencere kemeri tuğla örgülü olup Amasya Torumtay türbesindeki pencere niş içerisinde ve bitkisel motiflerin olduğu madalyon bulunmaktadır. Bursa Geyikli Baba türbesinde dikdörtgen formlu dört, Edirne Koyun Baba türbesinde de bir pencere bulunmaktadır. Balıkesir Paşa Sultan türbesinde güney ve batı cephelerinde olmak üzere iki pencere, Bilecik Şeyh Edebali türbesinde ise alçı şebekeli dikdörtgen formlu bir pencere yer alır (Ünal 2008:26).

Üç Kardeşler türbesinde bulunan doğu ve batı kenarlarında iki dikdörtgen pencere, Selçuklu dönemi yapılarından çok Osmanlı yapıları gibi sadedir. Bu türbe, Selçuklu ve Osmanlı dönemi yapıları ile kıyaslandığında mevcut pencerelerin basit yapılı olmasının nedeni kullanılan malzeme ve yapının genelinde görünen özentsiz işçiliktir.

5.1.4. Taşıyıcı Sistem

Baldaken tipli türbelerin taşıyıcı ayak formları ; L biçimli, kare, sütun ve dikdörtgen olarak plandığı görülmektedir. 37 yapıda L biçimli ayak, 30 yapıda sütun,

22 yapıda kare ve 1 yapıda da dikdörtgen ayak biçimi kullanılmıştır. Bu yapıların taşıyıcı ayak formları, yüzyıllara göre değerlendirilmesi Nefise Hatun türbesi ile Kanlı kümbetin tarihlendirilmesinde son derece önemlidir. Konumuz dahilindeki baldaken türbelerin kare planlı olması nedeni ile yüzyıllara göre yapılacak değerlendirmede dikdörtgen, altıgen ve sekizgen planlı yapılarda da L formulu taşıyıcılar azımsanmayacak kadar fazla olsa da sadece kare planlı türbelerin taşıyıcıları hakkında istatistikler verilecektir²⁵⁵. 14. ve 15.yüzyıllar arasında 34 baldaken türbenin 26'sı kare planlıdır. Bu 26 yapının 19'unda L formulu taşıyıcı ayak kullanılmıştır. 16.yüzyılda inşa edilen 22 baldaken türbenin 17'si kare planlı olup bunların sadece 4'ünde L formulu ayak kullanılırken 11 yapıda da sütun bulunmaktadır. Baldaken türbelerde 16.yüzyıldan itibaren sütun ve kare planlı taşıyıcılar yaygınlaşırken L formulu taşıyıcılarda önemli miktarda azalma görülmektedir. Bu durum 17.yüzyılda da değişmemektedir. Bu yüzyılda incelediğimiz 10 baldaken türbenin 5'i kare planlıdır. Bu 5 yapının sadece 1'i L formulu taşıyıcıya sahiptir.

18.yüzyılda 17 kare planlı türbenin 4'ünde L formulu taşıyıcı ayak varken 19.yüzyılda 1, 20.yüzyılda incelenen 3 yapıda ise L formulu taşıyıcıya yer verilmemiştir. Tarihlendirilmenin daha net bir şekilde anlaşılması için öncelikle Nefise Hatun türbesi gibi tek katlı benzer örnekler üzerinden gidilmesinde fayda var.

Nefise Hatun türbesinin mimari özelliklerine benzer olan tek katlı baldaken türbeler arasında Tokat Kiçi Hatun türbesi (1310), Afyon Garipler Türbesi (1386), İznik Yakup Çelebi türbesi (14.Yy), İznik Sarı Saltuk türbesi (14.Yy), Niğde Dörtayak türbesi²⁵⁶ (14.Yy'ın ikinci yarısı-15.Yy'ın başları), Ürgüp Damsa Köyü Kesikbaş türbesi (15.Yy'ın sonları), Amasya Şehzadeler türbesi (1414), Bursa Devlet Hatun türbesi (1414), Bayındır Gömeçlik Dede türbesi (15.Yy) ve Bayındır Hacı Sinan türbesi (15.Yy) bulunmaktadır. Bursa Devlet Hatun türbesi ile Bayındır Gömeçlik Dede türbesi dışında diğer örnekler L formulu taşıyıcılara sahiptir (Foto.78-79).

²⁵⁵ Dikdörtgen, altıgen ve sekizgen planlı yapıların taşıyıcı sistemlerine Tablo-1'den bakılabilir.

²⁵⁶ Nefise Hatun türbesi gibi dıştan taşıyıcı ayakları pahlı olan Niğde Dörtayak türbesi ile hemen hemen aynı bölgede olan kare planlı dışa kapalı olan Niğde Gündoğdu türbesiyle (1344) de benzerlik göstermektedir.

Fotoğraf 78: Bursa Devlet Hatun Türbesi Taşıyıcı Ayaklar

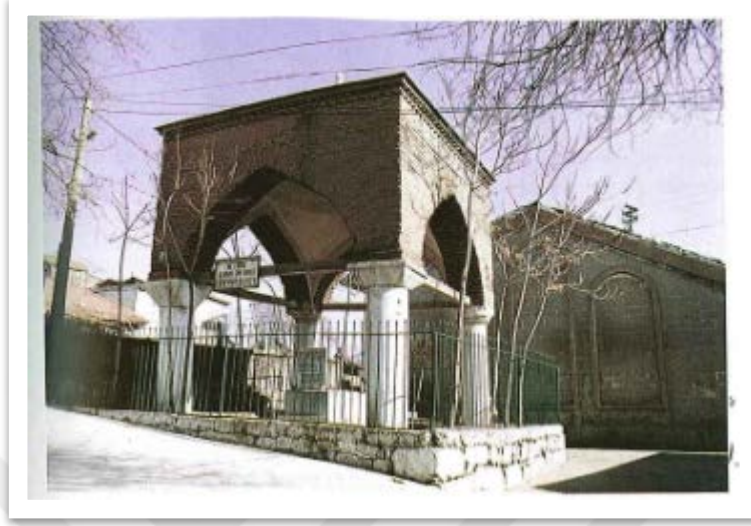
(<https://www.yildirim.bel.tr/tr/yildirimda-yasam/turizm/tarihi-merkezler/turbeler/devlet-hatun-turbesi#&gid=1&pid=3> (Erişim Tarihi:10.9.2019, 23:45))

Fotoğraf 79: Bayındır Gömeçlik Dede Türbesi Taşıyıcı Ayaklar (Kılıcı 2007)

Tek katlı ve iki katlı baldaken türbelerin taşıyıcılarında kullanılan malzeme ise kesme taş, moloz taş, tuğla ve mermerdir. Bursa Devlet Hatun türbesi ve Ankara kesikbaş türbesinin değişik formlarda başlıkları olan mermer sütunlar (Foto.80) yapıyı taşıırken, Bursa Umurbey türbesi ile Edirne Süloğlu Tatarlar Köyü türbesinin taşıyıcıları da sadece tuğla malzemelidir (Foto.81-82). Bu örnekler arasında taşıyıcı

ayakların dış yüzeyinde almaşık tekniğin uygulandığı türbeler de bulunmaktadır.²⁵⁷ Diğer örneklerin taşıyıcılarında Nefise Hatun türbesinde olduğu gibi kesme taş ve moloz taş kullanılmıştır.

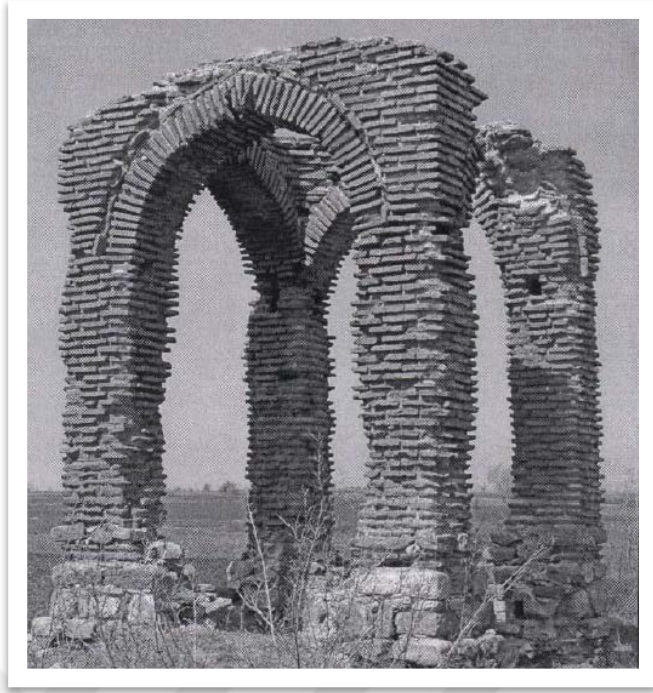

Fotoğraf 80: Ankara Kesikbaş Türbesi (Kılıcı 2007)

Fotoğraf 81: Bursa Umurbey Türbesi (Kılıcı 2007)

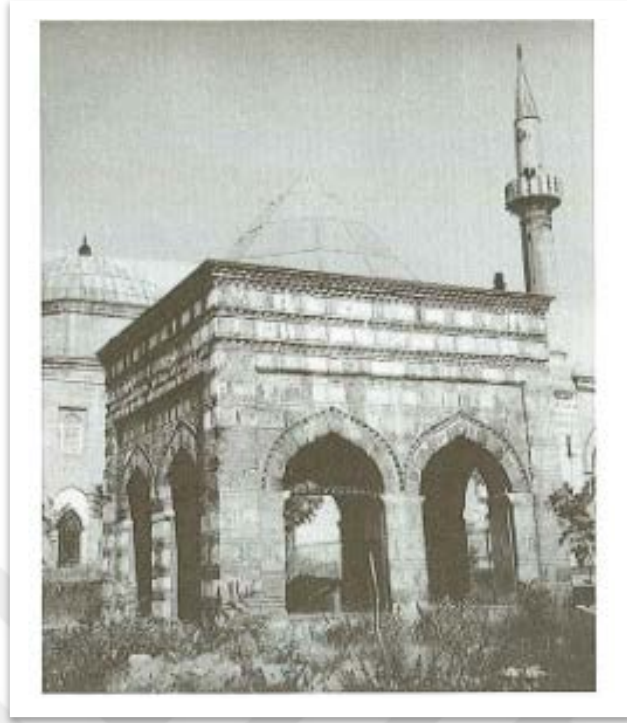
²⁵⁷ Dışta almaşık tekniğin uygulandığı mezar yapıları arasında, Bursa Saraylılar türbesi, Edirne Darülhadis Camii Açık türbesi, Gebze Malçokoğlu Mehmet Bey türbesi, Bursa Ebe Hatun türbesi, İznik Sarı Saltuk türbesi ve İznik Yakup Çelebi türbesi bulunmaktadır.

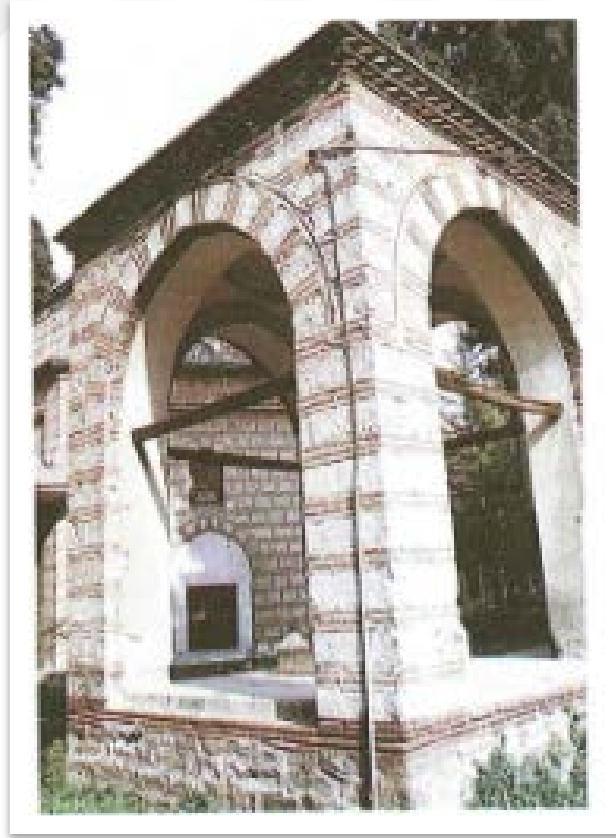
Fotoğraf 82: Edirne Süloğlu Tatarlar Köyü Türbesi (Özer 2004)

Malatya Kanlı kümbet gibi L formulu taşıyıcı ayaklara sahip olan yapıların²⁵⁸ haricinde Ankara Kesikbaş türbesinde mermer sütunlar yer alırken, Bursa Umurbey türbesi, Edirne Süloğlu Tatarlar Köyü türbesi, Bursa Saraylılar türbesi ve Bursa Ebe Hatun türbesinde ise kare formulu ayaklar kullanılmıştır (Foto.83-84).

²⁵⁸ İki katlı yapılar arasında Ankara Kesikbaş türbesi (14.yy'ın sonları), Havza Mustafa Bey türbesi (1429-30), Bursa Umurbey türbesi (1454), Edirne Süloğlu Tatarlar Köyü türbesi (15.yy), Yozgat Ali Çelebi türbesi (1470-71), Amasya Halkalı Dede türbesi (1475) ve Yozgat Mahmud Çelebi türbesi bulunmaktadır. Tek katlı olupta Malatya Kanlı kümbet gibi dış cephede almaşık örgülü olanlar ise Bursa Saraylılar türbesi (15.yy), Edirne Darülhadis Camii Açık türbesi (15.yy'ın ilk yarısı), Bursa Ebe Hatun türbesi (15.yy'ın ortaları), İznik Sarı Saltuk türbesi (14.yy), İznik Yakup Çelebi türbesi (14.yy) ve Gebze Malkoçoğlu Mehmet Bey türbesi (1385) yer almaktadır. Bu örnekler arasında L formulu taşıyıcılara sahip yapılar; Havza Mustafa Bey türbesi, Yozgat Ali Çelebi türbesi, Yozgat Mahmud Çelebi türbesi, İznik Sarı Saltuk türbesi, İznik Yakup Çelebi türbesi, Gebze Malkoçoğlu Mehmet Bey türbesi ve Edirne Darülhadis Camii Açık türbesi.

Fotoğraf 83: Bursa Saraylılar Türbesi (Kılıcı 2007)

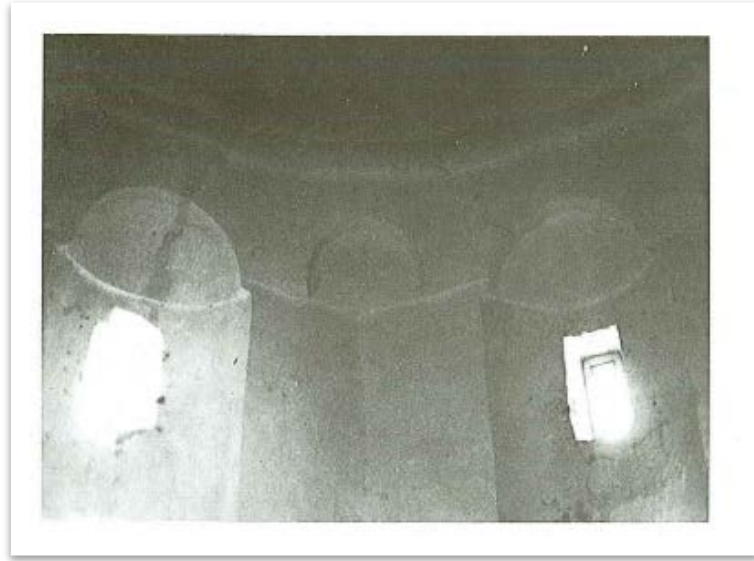

Fotoğraf 84: Bursa Ebe Hatun Türbesi (Kılıcı 2007)

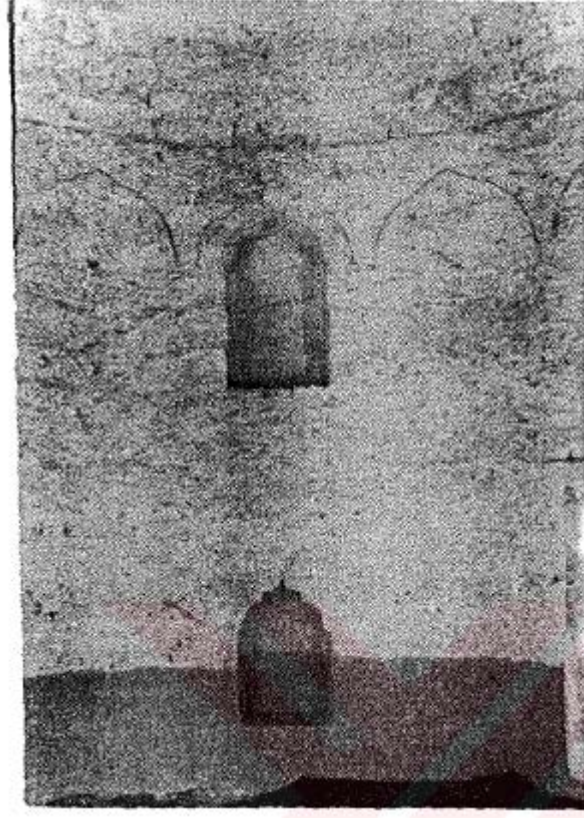
5.1.5.Geçiş Sistemleri

Tek katlı ve sekizgen türbelerin iç mekanı Sıddı Zeynep türbesinde olduğu gibi sadedir. Ancak kubbe geçişlerinde ve kubbe altlarında kullanılan kemer ve nişler, azda olsa cepheleri hareketlendirmiştir. Divriği Sitte Melik kümbeti ile Divriği Emir Kamerüddin kümbeti köşe kavisleri belirtilmiş kubbe ile örtülüdür. Ayrıca gövde ile kubbeyi bir silme ayırır (Önkal 1996: 43). Sıddı Zeynep türbesinde herhangi bir geçiş sistemi olmadığı gibi gövde ile külahı ayıran birimde yoktur.

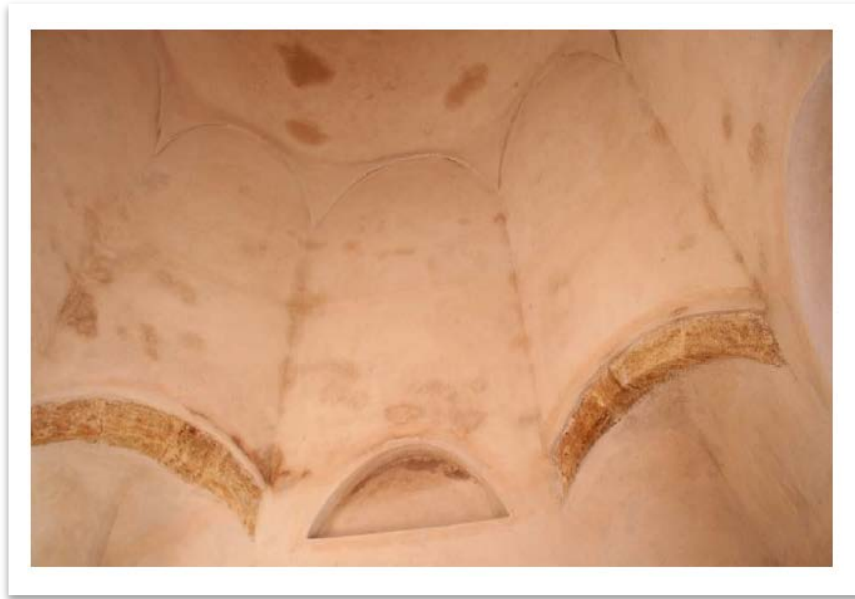
İçtende sekizgen olan Abdülvehhap Gazi türbesi Sıddı Zeynep türbesinde olduğu gibi kubbeye geçiş birimi yoktur. Konya Tacü'l Vezir türbesinin iç kenarlarında yarım daire kavisli nişler kubbe kasnağına kadar devam etmektedir. Sekizgen kasnaklı kubbeye geçiş, Niksar Kulak kümbetinde olduğu gibi tromplarla sağlanmıştır (Foto.85) (Önkal 1996: 92). Karaman Emir Eminüddin kümbetinde sekizgen kubbeye geçişte yüzeysel teğet kemerler kullanılmış, köşelerde bu kemerlerin arkasına tonoz bingünler yerleştirilmiştir (Foto.86) (Dülgerler 1995 : 208). İçten kare planlı olan Kırşehir Kalender Baba türbesinde dışarıdan bakıldığında anlaşılmayan, içten yüksek bir kubbe kasnağı bulunmaktadır. Kubbe yuvarlığına sekiz tromp ile geçiş sağlanmış olup trompların arasına sivri kemerli alınlıklar yerleştirilmiştir (Foto.87). Tunceli Elti Hatun türbesinin kubbesi ise taş silme üzerinde yükselmektedir (Foto.88) (Önkal 1996: 142).

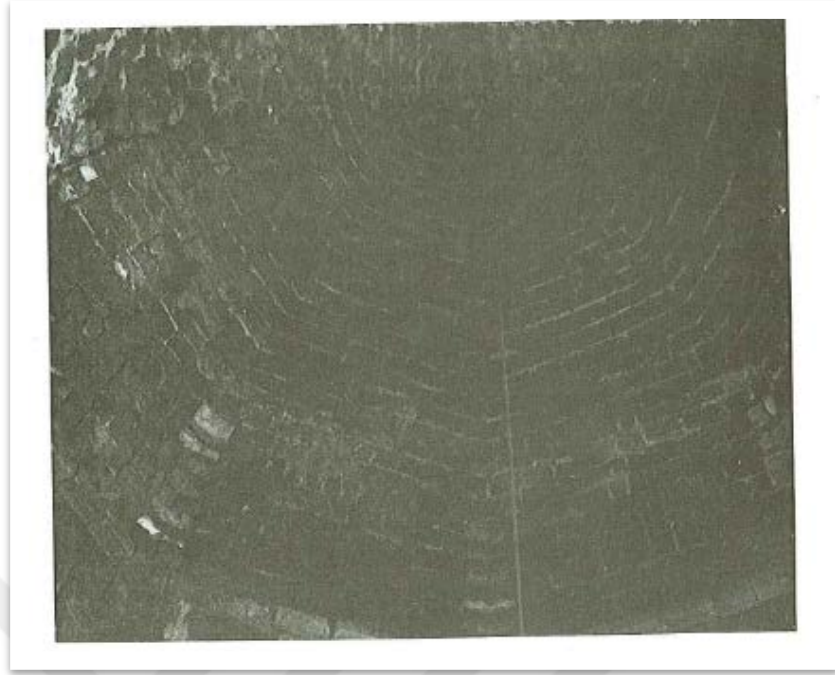
Fotoğraf 85: Konya Tacül Vezir Türbesi İçten Görünümü (Önkal 1996)

Fotoğraf 86: Karaman Emir Eminüddin Kumbeti Kubbe Altı Görünümü (Dülgerler 1995)

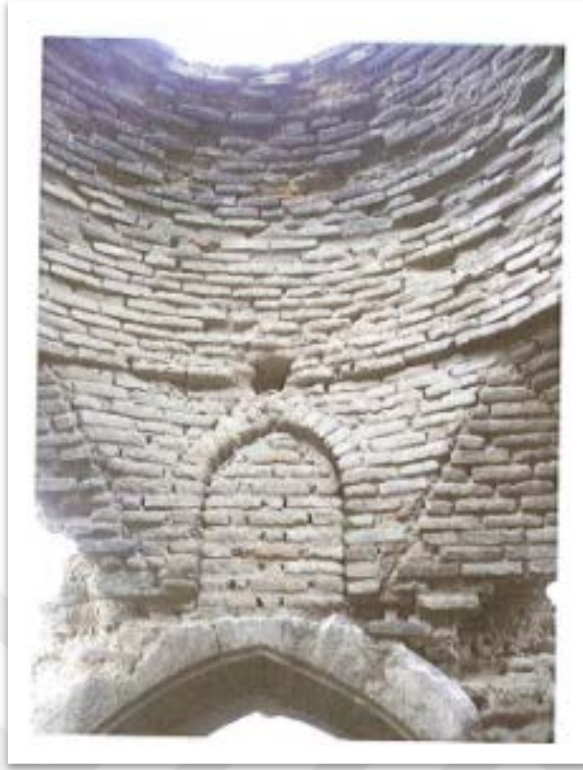
Fotoğraf 87: Kırşehir Kalender Baba Türbesi Kubbe İçi Görünümü (Tay 2010)

Fotoğraf 88: Tunceli Elti Hatun Türbesi Kubbe Altı ve Kubbe içi Görünümü (Önkal 1996)

Özellikle Anadolu Selçuklu ve I.Beylikler döneminde çok önemli bir kent olan Malatya'da, Anadolu Türk mimarisinde sekizgen türbeleri genel olarak düşünüldüğünde ve aynı bölgedeki diğer yapı türleri de değerlendirildiğinde Sıddı Zeynep türbesinin bu derece sade yapılı olmasının en büyük nedenlerinden biri 1965 yılında halk tarafından geniş çaplı yapılan onarımla orijinalliğini kaybetmesinden kaynaklanmaktadır.

İncelenen 88 baldaken türbenin kubbe geçişlerinde neredeyse tamamında pandantif geçiş (74) sistemi kullanılmıştır. Pandantif haricinde üçgen (4), tromp (1) geçişlere de yer verilmiştir. Tek katlı örnekler arasında pandantif haricinde; Tokat Kiçi Hatun türbesinde kubbeye geçiş; Türk üçgenleri ve köşelerdeki sağır kemerlerle oluşturulan kasnakla sağlanırken (Foto.89) (Kılıcı 2007:42), Bursa Devlet Hatun türbesinde ise baklava geçişlerle sağlanmıştır (Foto.90).

Fotoğraf 89: Tokat Kiçi Hatun Türbesi Kubbe Geçişi (Kılıcı 2007)

Fotoğraf 90: Bursa Devlet Hatun Türbesi İç Görünüm

(<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/kulturenvanteri/devlet-hatun-turbesi> (Erişim Tarihi: 11.9.2019:12:35))

Malatya Kanlı kümbetle gibi pandantif geçiş sistemine sahip olan iki katlı baldaken örnekler ise Ankara Kesikbaş türbesi, Bursa Umurbey türbesi, Edirne

Süloğlu Tatarlar Köyü türbesi, Yozgat Ali Çelebi türbesi ve Yozgat Mahmud Çelebi türbesidir. İki katlı Havza Mustafa Bey türbesinde kubbeye Türk üçgenleri ile geçiş sağlanırken (Foto.91-92), Amasya Halkalı Dede türbesinde ise trompla geçiş yapılmıştır (Foto.93).

Fotoğraf 91: Havza Mustafa Bey İmaretı Türbesı Genel Görünümü (Kılıcı 2013)

Fotoğraf 92: Havza Mustafa Bey İmaretı Türbesı Kubbe Geçışı (Kılıcı 2013)

Fotoğraf 93: Amasya Halkalı Dede Türbesi (Kılıcı 2007)

5.1.6. Örtü Sistemleri

Tarihî süreçte gittikçe büyüyen kubbe, dış görünüşte mimari kütlelerin kompozisyonunu önemli ölçüde yönlendirirken iç mekânda yapıyı anlamlı kılan bir kavram niteliğiyle mimariye hâkim olmuştur. Ahşap, tuğla ve taş örgü teknikleri kullanılarak mimarlık tarihi boyunca denenmiş kubbe asıl dikkat çekici gelişmesini Türk ve İslâm mimarisinde ortaya koymuş, özellikle Osmanlı mimarisinde tam ve yarım kubbeler halinde düzenlenerek en gelişmiş şeklini almıştır.²⁵⁹

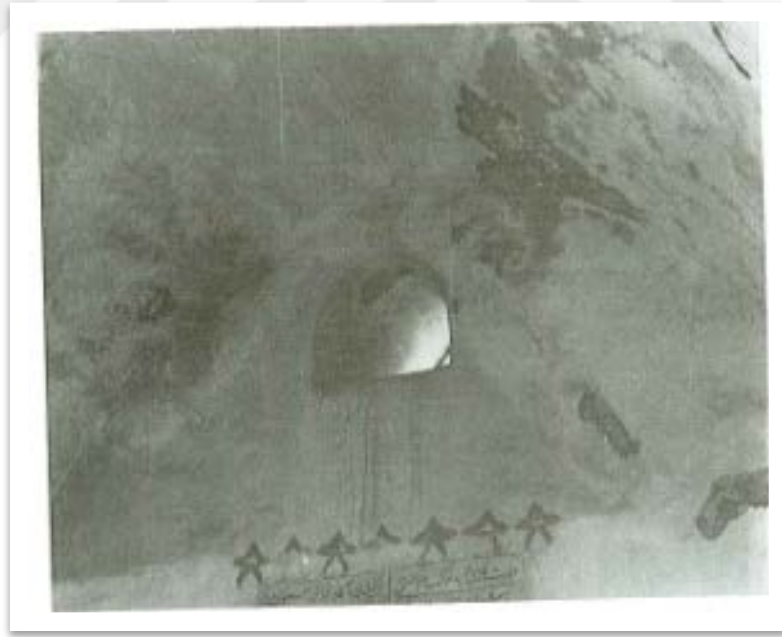
Anadolu türbelerinde üst örtü genellikle kubbedir. 13. ve 14. yüzyıllar arasındaki türbelerinin çoğunda kubbe, dıştan piramidal veya konik külahla gizlenmiştir. Gövde formuna göre örtü sistemleri paralellik göstermektedir. Örneğin sekizgen prizmalı gövdeli yapının üzeri sekizgen külahla, on kenarlı gövdenin örtüsünde on kenarlıdır. Silindirik gövdeli yapılar ise konik külahla örtülüdür.²⁶⁰

²⁵⁹ Selçuk Mülayim, "Kubbe", TDV İslam Ansiklopedisi, C:26, TDV Yayınları, Ankara 2002, s.300.

²⁶⁰ Ertan Daş, agt., s.14-15.

Sekizgen planlı Divriği Sitte Melik kümbeti, Divriği Emir Kamerüddin türbesi, Konya Tacül Vezir türbesi, Karaman Emir Eminüddin türbesi, Aksaray Bekar Sultan türbesi, Niksar Kulak kümbeti, Tunceli Elti Hatun türbesi içte kubbe dışta külahla örtülüdür. Kırşehir Kalender Baba türbesi ile Malatya Sıddı Zeynep türbesi ise içte ve dışta sekizgen külahla örtülüdür. Sivas Abdülvehhap Gazi türbesinin örtüsü ise kubbedir. Sıddı Zeynep türbesi ile aynı bölgede olan Usta-Şegird kümbeti ile Anonim kümbet, plan özellikleri itibari ile Selçuklu dönemi sekizgen kümbetleri gibi muhtemelen piramidal külahla örtülüdür.

Kuzey-güney doğrultusunda uzanan dikdörtgen planlı Amasya Torumtay türbesi ve Malatya Üç Kardeşler türbesi üzeri beşik tonozla örtülüdür (Foto.94). Ancak iki kare mekanın bir araya gelerek dikdörtgen plan oluşturan Kemah Behramşah türbesi ise içten kubbe ile dıştan külahla örtülüdür (Foto.95) (Kındıgılı 2015: 126). Kayseri Sancaktar türbesinde dikdörtgen mekanın duvarların ortasına atılan ahşap kalaslar ile kubbe için sekizgen bir kaide oluşturulmuştur. Kubbeli mekanın diğer bölümleri ise düz çatı ile örtülüdür (Foto.96-98).

Fotoğraf 94: Amasya Torumtay Türbesi Beşik Tonoz İçten Görünümü (Önkal 1996)

Fotoğraf 95: Kemah Behramşah Türbesi Genel Görünüm (Kındığılı 2015)

Fotoğraf 96: Kayseri Sancaktar Türbesi İç Mekan (Gündoğan 2015)

Fotoğraf 97: Kayseri Sancaktar Türbesi İç Mekan Kubbe Kasnağı (Gündoğan 2015)

Fotoğraf 98: Kayseri Sancaktar Türbesi Kubbenin Dıştan Görünümü (Gündoğan 2015)

Osmanlı dönemine ait dikdörtgen planlı mezar yapılarından Balıkesir Paşa Sultan türbesi ve Bursa Geyikli Baba türbesi kubbe ile Bilecik Şeyh Edebali türbesi, Edirne Kız türbesi ve Edirne Koyun Baba türbesi ise kiremit kaplı çatı ile örtülüdür. Amasya Torumtay türbesi haricinde Selçuklu ve Osmanlı dönemi dikdörtgen planlı mezar yapıları kubbe ve külahla örtülüdür.

Baldaken türbelerin örtü sistemleri incelendiğinde 66 yapıda kubbe, 9 yapıda içten kubbe dıştan külâh tercih edilirken 5 yapıda da sadece külâh kullanılmıştır. Nefise Hatun türbesi ve Kanlı kümbetin üzeri sekizgen kasnaklı ve tuğla malzemeli kubbe ile örtülüdür. Bu özelliğe sahip türbeler arasında Tokat Kiçi Hatun türbesi, Kayseri Dörtayak türbesi, Niğde Dörtayak türbesi, Edirne Süloğlu Tatarlar Köyü türbesi, Bayındır Gömeçlik Dede türbesi ve Bayındır Hacı Sinan türbesi bulunmaktadır. Ürgüp Damsa Köyü Kesikbaş türbesi (Foto.99) ve Tokat Kiçi Hatun türbesi içten kubbe dıştan külâhla örtülüdür. Bursa Devlet Hatun türbesi ile Bursa Saraylılar türbesi ise sadece külâhla örtülüdür.

Fotoğraf 99: Ürgüp Damsa Köyü Kesikbaş Türbesi (Kılıcı 2007)

5.1.7. Süsleme

Malatya'daki cami, minare, mescit, namazgah ve medrese gibi yapılarda taş süsleme, sırlı tuğla, çini süsleme, alçı süsleme ve ahşap süslemeler yapıları zenginleştirirken, türbeler çoğunlukla sade görünümlüdür. Süslemeye sahip türbe örnekleri arasında Malatya'nın Darende ilçesindeki Osmanlı dönemine ait baldaken tipli Hüseyin Paşa türbesinin (1741) taşıyıcılarındaki prizmatik üçgenler ile oluşan mukarnaslı bordür ve bunun altında mızrak uçlarının prizmatik üçgenlere uyarlanmasıyla elde edilen bir süslemeye sahiptir. Yine Darende ilçesindeki Hasan Paşa türbesinde (1781) paye başlıklarındaki altıgenlerin yanı sıra yuvarlak kemerli küçük nişler üstünde prizmatik üçgenlerden oluşan süslemelere de yer verilmiştir (Şancı 2013:110-115). Arapgir ilçesindeki Çobanlı Camii baldaken türbesinin (1751) sütun başlıklarında valüt kabartması bulunmasının yanı sıra sandukasında barok

karakterli, naturel motifli, kıvrımlı kabartmalarda görülmektedir (Aytaç 1998: 98). Malatyadaki diğer türbe örneklerinde bu tip süslemeler yoktur. Özellikle Selçuklu dönemine ait Sıddı Zeynep türbesi, Usta-Şegird kümbeti ve Anonim kümbet kendilerine çağdaş diğer yapılara oranla basit görünümlü olması şaşırtıcıdır.

Günümüzde tamamen yıkılmış olan Usta Şegird kümbeti ile Anonim kümbette yapılan arkeolojik kazılar neticesinde, mezar taşlarıdaki yazılar haricinde süslemeye dair herhangi bir veriye rastlanılmamıştır. Muhtemel inşa tarihi 13.yüzyıl olan Sıddı Zeynep türbesinin geçirdiği onarımlardan dolayı orijinalliğini kaybettiğinden ve günümüzdeki görünümünde de süslemenin olmaması nedeniyle herhangi bir yorum yapılamamaktadır.

Kanlı kümbed ve Nefise Hatun türbesi gibi baldaken türbeler, genellikle sade yapılardır. Bu tür yapılarda esas etki, kuruluş şeklidir. Bunlar arasında en süslü örnek yarım baldaken tarzındaki Ahlat Emir Bayındır türbesidir²⁶¹. Bir çoğunda da yapının içerisindeki mezar taşlarında yazı, bitkisel ve geometrik süslemeler bulunmaktadır. Malatya Kanlı kümbed'de olduğu gibi almaşık tekniğinin²⁶² ve kasetleme tekniğinin²⁶³ süsleme olarak kullanıldığı örneklerde mevcuttur.

²⁶¹ Ali Kılıcı, age., s.169.

²⁶² Almaşık örgülü türbeler ; Gebze Malkoçoğlu Mehmet Bey türbesi, İznik Sarı Saltuk türbesi, İznik Yakup Çelebi türbesi, Bursa Ebe Hatun türbesi, Edirne Darülhadis Camii Açık türbe ve Bursa Saraylılar türbesi v.s. Bkz.; age., s.42-100.

²⁶³ Bursa Saraylılar türbesi ile İznik Sarı Saltuk türbesinde hem almaşık hem de kasetleme tekniği uygulanmıştır.

SONUÇ

Malatya, Selçuklu döneminde önemli yolların kavşağında bulunan, önemli bir kültür ve sanat şehridir. Malatya tarihinde Türk-İslam döneminde inşa edilen en eski ve önemli eserler Eski Malatya (Battalgazi) da bulunmaktadır.²⁶⁴ Selçuklu zamanında Malatya en görkemli dönemini yaşamış, ara sıra şehzadelerden birinin yönetiminde olmak üzere birçok yapıyla bezenmiştir.²⁶⁵

Malatya'da kale, han, hamam, medrese, cami, mescit, namazgah ve türbe gibi çok sayıda dini ve sivil yapılar inşa edilmiş ancak bu eserlerin çoğu günümüze gelememiştir. Gelebilen eserler ise ya haraptır ya da bakımsızlıktan veya yanlış restorasyon nedeniyle orijinalliğini kaybetmiştir.²⁶⁶ Bu durumdan en çok etkilenen eserler ise türbelerdir. 17. ve 18. yüzyıllarda inşa edilen türbeler dahi harabe haline gelmiş onarımlarla günümüze ulaşmışlardır.

Usta-Şegird kümbeti ve Anonim kümbet tamamen, baldaken türbeler ise gövdeden itibaren yıkılmıştır. Sıddı Zeynep türbesi ise zaman içerisinde uğradığı tahribat ile 1965 yılındaki geniş çaplı onarımla orijinalliğini yitirme evresine gelmiştir. Sadece sekizgen temel kalıntıları günümüze ulaşan Usta-Şegird kümbet ile Anonim kümbette arkeolojik kazılar yapılsa da içindeki mezar taşları haricinde kapı, pencere veya süslemeye ait verilere ulaşılamamıştır. Usta-Şegird kümbetinde çıkarılan mezar taşlarında herhangi bir tarih belirten ibareye rastlanılmadığı gibi yapının baniliğine dair bilgilerde bulunmamaktadır. Yalnızca Kur'an-ı Kerim'den ayetlerin yazılı olduğu mezar taşlarının, Selçuklu dönemine ait Kırk Kardeşler mezarlığındaki mezar taşları ile karşılaştırılarak Türkçe çevirileri de yapılmıştır.

Mezar taşında yazılı bir kitabe olan diğer yapı ise Nefise Hatun türbesidir. Bu türbenin şahide taşındaki yazınında Türkçe çevirisi yapılsa da yine tarih belirten ibareye rastlanılmamıştır. Ayrıca yapının kime ait olduğu veya Nefise Hatun'un hangi devlete veya beyliğe mensup olduğuda kesin değildir. Diğer baldaken türbe olan Kanlı kümbette ise herhangi bir kitabe olmadığından banilik ve tarihlendirme sorunu olan başka bir yapıdır.

²⁶⁴ İsmail Aytaç, agt., s.137.

²⁶⁵ Ramazan Sever, agm., s.2141.

²⁶⁶ Bozkurt Ersoy, "Eski Malatya (Battalgazi) Türk-İslam Eserleri", *Kültür ve Sanat Dergisi*, C.4/S.16: (1992), s.11.

Sekizgen türbelerin mevcut durumları ve kitabesi olmayan yapıların yanı sıra mezar taşlarında kitabesi olanlarında tarih belirten bir verinin olmamasından dolayı 12. ve 13. yüzyılda inşa edilmiş tek katlı sekizgen planlı türbeler ile kıyaslama yoluna gidilmesine neden olmuştur. Sivas, Kayseri, Konya, Aksaray ve Tunceli gibi kentlerde yer alan 12. ve 13. yüzyıl Selçuklu dönemi türbeleri ile plan tipleri, cephe, giriş açıklıkları, pencere açıklıkları, geçiş sistemleri ve örtü sistemleri gibi birimlerle karşılaştırılarak genel özellikler ortaya çıkarılmış ve kitablesiz olan yapıların inşa tarihleri aslına en yakın şekilde belirlenmiştir.

Kanlı kümbet ve Nefise Hatun türbeleri gövdeden itibaren yıkılsa da mevcut görünüşleri orijinal formlarının belirlenmesini engellemiştir. Vakıflar tarafından yapılan onarımlar öncesinde rölöve ve restitüsyon çizimlerinde yapılmış ve bazı eklemelerle restorasyon işlemlerini sonlandırmışlardır. Baldaken türbelerin restorasyon öncesi ve sonrası durumları hakkında bilgiler verilerek fotoğraf ve çizimlerle desteklenmiştir.

Malatya'nın baldaken türbeleri için Doğu Anadolu bölgesi, İç Anadolu bölgesi, Batı Anadolu ve Marmara bölgelerinde bulunan baldaken türbeler hakkında ortaya konulan çalışmalar ayrıntılı bir şekilde incelenerek uygun görülen yapılar değerlendirmeye alınmıştır. Baldaken tipli Nefise Hatun türbesi ile Kanlı kümbetin tarihlendirmesinde Anadolu'daki 88 baldaken yapı hakkında plan tipleri, inşa tarihleri, kemer formları, ayak biçimleri, geçiş sistemleri, örtü sistemleri ve bulunduğu yerler hakkında tablo oluşturularak, değerlendirme bölümünde 14. ve 15.yüzyıl baldaken türbeleri ile plan tipleri, taşıyıcı sistemleri, kemer biçimleri, geçiş sistemleri ve örtü sistemleri açısından karşılaştırılmış benzer yönleri ile farklı yönleri saptanmıştır. Bu yöntemle yapılan değerlendirmeler neticesinde; Malatya'daki baldaken türbelerin tarihlendirme sorunları da giderilmiştir.

Kitabesi olmayan ve diğer türbelere göre vaziyeti itibari ile daha harabe olan Üç Kardeşler türbesi, Malatya'nın Türk-İslam eserleri arasında unutulmuş dikdörtgen planlı bir yapıdır. Kuzey bölümü haricinde moloz yığına dönüşen bu yapı resmi bir kurum tarafından onarım yapılmadığı görülmektedir. Bulduğu bölgede dikdörtgen planlı tek türbe olan Üç kardeşler türbesi, acilen restore edilmesi gereken yapılardan sadece birisidir.

Tarihlendirme sorunu yaşıyan başka bir yapı olan Üç Kardeşler türbesi, mevcut görünümü itibari ile bu yönde değerlendirme yapılmasını zorlaştırmaktadır.

Kesme taş ve moloz taş ile inşa edilen Üç Kardeşler türbesinin tonoz örtüsü Selçuklu örneklerinde sadece birinde kullanılırken, Osmanlı yapılarında asıl türbe mekanına örtmese de giriş ve yan mekanlar tonozlarla örtülmüştür. Ayrıca bu yapı Selçuklu ve Osmanlı yapılarında görülen kemerli veya süslemeli pencerelere de sahip değildir. Yapının tonoz örtüsü haricinde görülen özentisiz işçilikle birlikte Üç kardeşler türbesi ile aynı bölgede olan Zeynel Bey mescidi ve Şahabiyye-i Kübra medresesi ile plan tipi ve örtü sistemleri açısından benzerlik göstermesinin yanında karşılaştırılan örnekler ile benzerliklerinin olması, bu plan tipinin bölgeye de yabancı olmaması nedeni ile bu türbe en erken 14.yüzyıla tarihlendirilmiştir.

KAYNAKÇA

- AĞIRAKÇA Ahmet, "Menakıbu'l Kudsiyye'ye Göre Babai Şeyhi Muhlis Paşa'nın Anadolu Selçuklu Tahtına Geçişi", *Tarih Dergisi*, C.0/S.34: (1984), s.(91-100).
- AHMETOĞLU Hacı, "Moğol İstilasının Türk Mimarisine Etkisi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.23/S.1: (2014), s.(141-154).
- AKÇADAĞ Gökür, "Malatya Şehir Adı ve Şehrin Tarihi Süreçleri" *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, S.9 (2016), s. (185-206).
- AKIN Kamile ve KEŞ Yusuf, "Türk Kültüründeki Çadır Geleneğinin Osmanlı Minyatür Sanatına Yansımaları", *International Journal Of Interdisciplinary and Intercultural Art*, C.2/S.2: (2017), s.(113-128).
- AKURGAL Ekrem, *Anadolu Kültür Tarihi*, Başak Matbaacılık, Ankara 2005.
- Anonim, *Battalgazi Kültür Envanteri*, Odesan Matbaacılık, Malatya 2006.
- APAK Adem, "Emeviler Döneminde Anadolu'da Arap-Bizans Mücadelesi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.18/S.2: (2009), s.(95-122).
- ARIK Oluş Mehmet, *Erken Devir Anadolu-Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1969.
- ARSLAN SAĞIROĞLU Aslı, "Taşlar Konuşur": Türk Mezar Taşlarının Biçim Dili, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, C.3/S.6:(2017), s.(1923-1937).
- ARSLAN Yavuz, *Perslerin Yönetim Politikası*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2010.
- ASLANAPA Oktay, *Türk Sanatı*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1989.
- AYCAN İrfan, "Emeviler Dönemi İç Siyasi Gelişmeleri (41-132/661-750)", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.39/S.1: (1999), s.(147-174).
- AYTAÇ İsmail, *Malatya ve Yöresindeki Türk-İslam Dönemi Yapıları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya 1998.
- BAHADIR Gürhan, "Dokuzuncu ve Onuncu Yüzyılda Bizans-Abbasi Sınırı", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.28/S.46 : (2009), s.(163-178).

- BAGCI Serpil, "Seyyid Battal Gazi Türbesi'nin Gümüş Kapısı Üzerine Bazı Gözlemler", 9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi, 23-27 Eylül 1991, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1995, s.(225-238).
- BAILLY Auguste, *Bizans Tarihi (Cilt 1)*, Çev.: Haluk Şaman, Kervan Kitapçılık, İstanbul 2006.
- BAYSOY Emre, "Antik Dönem Doğu Akdeniz Jeopolitiği", *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, C.4/S.8 : (2015), s. (13-21).
- BELLİ Oktay, "Eskiçağ ve Ortaçağ'da Türklerde Kurgan Yapma Geleneği", *Türkler Ansiklopedisi*, C:3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.(1662-1671).
- BUBUR Rüçhan, "Kazakistan Jambul'da Ayşe Bibi Türbesi", *Sanat Tarihi Dergisi*, C.14/S.1: (2015), s.(29-43).
- BOZDOĞAN Melek ve ÖZKAN Selma, "Edirne Türbelerinin Mekansal Analizi", *Trakya Üniversitesi Dergisi*, S.7 (2006), s.(23-31).
- CAHEN Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Çev.: Erol Üyepazarcı, İstanbul 2002.
- ÇAL Halit, "Türklerde Mezar-Mezar Taşları", (Ed. Saim Sakaoğlu, Mehmet Aça, Pervin Ergun), *Aile Yazıları 8*, Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara 2015, s.(235-334).
- ÇAPAN Fatma ve GÜVENÇ Baran, " Kavimler Göçü ve Batı Roma İmparatorluğu'nun Çöküşü", *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.6/S.18 : (2017), s. (629-640).
- ÇELİK Züriye, *Moğol İstilas ve Türkiye Selçuklu Devleti*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya 2014.
- ÇORUHLU Yaşar, "Hun Sanatı", *Türkler Ansiklopedisi*, C:4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.(83-124).
- ÇORUHLU Yaşar, "Göktürk Sanatı", *Türkler Ansiklopedisi*, C:4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.(148-161).
- ÇORUHLU Yaşar, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2011.

DAŞ Ertan, *Erken Osmanlı Türbeleri (1300-1500)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir 2003.

DİYARBEKİRLİ Nejat, *Hun Sanatı*, Milli Eğitim Bakanlığı Kültür Yayınları, İstanbul 1972.

DURAN Muzzaffer, "Satraplık Sisteminin Pers Yönetim Teşkilatındaki Yeri", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.34: (2014), s.(61-86).

DÜLGERLER Nuri Osman, *Karamanoğulları Dönemi Mimarisi*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 1995.

ERDAL Zekai, *Aksaray'da Türk Devri Mimarisi*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Van 2014.

ERDMANN Kurt, "Keykubadiye'deki Dört Kemerli Bina Hakkında", *Yıllık Araştırmalar Dergisi*, C.2/S.0: (1957), s.(93-106).

ERSOY Bozkurt, "Eski Malatya (Battalgazi) Türk-İslam Eserleri", *Kültür ve Sanat Dergisi*, C.4/S.16: (1992), s.(11-15).

ESKİCİ Bekir, *Eski Malatya'daki Türk-İslam Eserleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1993.

ESKİKURT Adnan, "7. ve 12. Yüzyıllar Arasında Anadolu'yu Kateden Bazı Askeri Seferler ve Güzergahları", *Tarih Okulu Dergisi*, C.7/S.20: (2014), s.(33-79).

FARAC Abu'l, *Abu'l Farac Tarihi I*, Çev.: Ömer Rıza Doğrul, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1987.

FARAC Abu'l, *Abu'l Farac Tarihi II*, Çev.: Ömer Rıza Doğrul, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1987.

FAYDA Mustafa, "Ömer", TDV İslam Ansiklopedisi, C:34, TDV Yayınları, İstanbul 2007, s.(44-51).

GEYİKOĞLU Hasan, "Moğollların Selçuklular'dan Sonra Anadolu'ya Hakim Olma Faaliyetleri ve Karanbük Savaşı", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.52, (2014), s.(95-112).

GÖDE Kemal, "Eratnaoğulları", TDV İslam Ansiklopedisi, C:11, TDV Yayınları, İstanbul 1995, s.(295-296).

- GÖĞEBAKAN Gökür, "Malatya", TDV İslam Ansiklopedisi, C:27, TDV Yayınları, Ankara 2003, s.(468-473).
- GÖĞEBAKAN Gökür, "Osmanlı Hakimiyetine Geçtiği Dönemde Malatya Yöresindeki Aşiretler", XIII. Türk Tarih Kongresi, 04-08 Ekim 1999, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999, s.(1471-1484).
- GÜLEM Mustafa, *Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'nun Dış Politikası (Erken Bizans Dönemi (330-718))*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2015.
- GÜLER Ayşe, *Memlük-Dulkadiroğulları Münasebetleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2014.
- GÜNDOĞAN Esra, *Kayseri Pınarbaşı İlçesindeki Türk Dönemi Mimari Anıtları*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2015.
- HİZMETLİ Sabri, *İslam Tarihi (Başlangıçtan İlk Dört Halife Devri Sonuna Kadar)*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1991.
- İBN'İ Bibi, *El Evamirü'l -Ala'ie Fi'l- Umuri'l- Ala'ie (Selçukname) I*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Çev.: Mürsel Öztürk, Ankara 1996.
- İBNÜ'L Esir, *İslam Tarihi El-Kamil Fi't-Tarih Tercümesi (Cilt 5)*, Çev.: Yunus Apaydın, Dizgi - Tertip - Baskı: Türkiyat Matbaacılık ve Neşriyat, İstanbul 1986.
- İBNÜ'L Esir, *İslam Tarihi El-Kamil Fi't-Tarih Tercümesi (Cilt 6)*, Çev.: Abdullah Köşe, Dizgi - Tertip - Baskı: Renk İş Ofset, İstanbul 1991.
- İBNÜ'L Esir, *İslam Tarihi El-Kamil Fi't-Tarih Tercümesi (Cilt 8)*, Çev.: Ahmet Ağırakça, Dizgi - Tertip - Baskı: Renk İş Ofset, İstanbul 1991.
- İLTAR Gazanfer, "Eski Türlerde Mezar Kültü ve Günümüze Yansımaları", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, S.27: (2003), s.(1-8).
- İNAN Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013.
- İSKENDERZADE Avşar Lale, "Göktürk Dönemi İnsan Figürlü Taş Anıtlar", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.24 : (2010), s.(255-269).

- KARAASLAN Ünal Nasuhi, "Hamdaniler", TDV İslam Ansiklopedisi, C:15, TDV Yayınları, İstanbul 1997, s.(446-447).
- KARAMAĞARALI Beyhan, *Türk Mimari Eserlerinde Ahlat Mezar Taşları*, Elila Yayınları, Ankara 1993.
- KARAMÜRSEL Alım,"Türklerde Mezar Geleneği", Türkler Ansiklopedisi, C:3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.(122-128).
- KARATEKİR Eray, "Pers'ler Anadolu'da: Büyük Kyros'un Lydia Seferi ve Sonuçları", *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.2/S.1: (2018), s.(1-27).
- KAYA Abdullah, "Başlangıcından 1071'e Kadar Türklerin Anadolu'ya Akınları Hakkında Bir Değerlendirme", *Ekev Akademi Dergisi*, C.8/S.59:(2014), s.(211-232).
- KAYA Abdullah, "Dulkadirli Beyliği'nin Eratnalılar İle Münasebetleri", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.11/S.25:(2014), s.(81-97).
- KAYA Ali Mehmet, " Anadolu'daki Roma Garnizonları", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C.18/S.2 : (2003), s.(83-94).
- KAYA Ali Mehmet, "Roma Lejyonleri ve Anadolu", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.24/S.37: (2004), s.(87-98).
- KAYA Aslı, *Sivas İl Merkezinde Türk Devri Türbe Mimarisi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007.
- KAZANCIOĞLU Habibe, *Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında Malatya*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2001.
- KEKEÇ Tevhid ve ŞAHİN Hüseyin, "Malatya - Battalgazi İlçesi Kırk Kardeşler Mezarlığı (Mezarlık-Kümbetler) 2012 Yılı Sondaj ve Temizlik Çalışmaları", 22. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, 14-17 Kasım 2013, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, Adana 2013, s.(85-98).

- KEMALOĞLU Muhammet, "XI.-XIII. Yüzyıl Türkiye Selçuklu Devleti'nde Dini Eserlerinden Kümbet-Türbe-Ziyaretgah-Namazgah-Camiler", *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, S.39: (2013), s.(1-18).
- KILCI Ali, *Anadolu Türk Mimarisinde Erken Devir (XIV.-XV. Yüzyıl) Baldaken Tarzı Türbeler*, VGM Yayınları, Ankara 2007.
- KILCI Ali, "Havza Mustafa Bey İmaretı Önündeki Yapı Hakkında Gözlemler", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.6/S.25: (2013), s.(313-326).
- KINDİĞİLİ Lütfi Muhammet, *Ortaçağdan Günümüze Kemah ve Köylerindeki Kültür Varlıkları*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum 2015.
- KOCA Salim, "Diyar-ı Rum'un (Roma Ülkesi=Anadolu) Türkiye Haline Gelmesinde Türk Kültürünün Rolü", *Selçuklu Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.23: (2008), s.(1-53).
- KORKMAZ Şen, *Eceabat'a Bağlı Bazı Merkezlerdeki Türk-İslam Dönemi Mezar Taşları*, Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 2010.
- KOSHENOVA Gulbanu, "Kazakistan, Taraz'da Babacı Hatun Türbesi", *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S.77:(2016), s.(183-202).
- KUBAN Doğan, "Celal Esad Arseven ve Türk Sanatı Kavramı", *Mimarlık Dergisi*, C.7/S.10: (1969), s.(17-20).
- KURT Mehmet, "Que Ülkesi ve Yeni Asur Devleti'nin Anadolu Politikası Bakımından Önemi", *Sosyal Bilimler Dergisi*, C.10/S.3 : (2008), s.(117-134).
- KUTLU Mehmet, "XIV-XV. Yüzyıllara Ait Osmanlı Camilerinde Görülen Tuğla-Taş Almaşıklığı Üzerine Gözlemler", *Sanat Tarihi Dergisi*, C.26/S.1: (2017), s.(131-153).
- KÜÇÜKSİPAHİOĞLU Birsell, "Sultan I. Kılıç Arslan'ın Malatya Kuşatması ve Birinci Haçlı Seferi", *Geçmişten Günümüze Malatya Kent, Kültür, Kimlik (Cilt 1)*, 14-16 Nisan 2016, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2017, s.(593-602).
- KÜTÜK Ahmet, "İmparator I. Justinianos'un İlk Yıllarında Bizans İmparatorluğu'nun Mezopotamya Sınırı (527-532)", *Tarih Okulu Dergisi*, C.7/S.18: (2014), s.(141-164).

LEMERLE Paul, *Bizans Tarihi*, Çev.: Galip Üstün, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.

MEMİŞ Ekrem, *Eski Çağ Türkiye Tarihi*, Çizgi Kitapevi, Konya 2001.

METİN Tülay, "Selçuklular Zamanında Anadolu'da Türk İskânına Dair Bir İnceleme: Malatya Örneği", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.4/S.2:(2013), s.(137-156).

MÜLAYİM Selçuk, "Kubbe", TDV İslam Ansiklopedisi, C:26, TDV Yayınları, Ankara 2002, s.(300-301).

NASKALI Esko, "İran II.Tarih", TDV İslam Ansiklopedisi, C:22, TDV Yayınları, İstanbul 2000, s.(394-398).

ORAL M.Z.," Malatya Kitabeleri ve Tarihi" III.Türk Tarih Kongresi, 15-20 Kasım 1943, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara 1948, s.(434-439).

ORMAN İsmail, "Türbe", TDV İslam Ansiklopedisi, C:41, TDV Yayınları, İstanbul 2012, s.(464-466).

OSTROGORSKY Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, Çev.: Fikret İşıltan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.

ÖNDER Mehmet, "Konya Mezar Taşlarında Şekil ve Süsleme", *Türk Etnografya Dergisi*, S.12: (1969), s.(5-16).

ÖNGÜL Ali, *Anadolu Selçukluları*, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2017.

ÖNGÜL Ali, *Selçuklular Devri Anadolu Beylikleri*, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2018.

ÖNKAL Hakkı, *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 1996.

ÖNKAL HAKKI, *Ekrem Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı; Türk Türbe Mimarisindeki Değişim Üzerine*, Özal Matbaa, İstanbul 1995.

ÖNKAL Hakkı, "Türkiye'de Türbe Mimarisi Araştırmaları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.7/S.14: (2009), s.(125-139).

- ÖZAYDIN Abdulkerim, "Danişmendliler", TDV İslam Ansiklopedisi, C:8, TDV Yayınları, İstanbul 1993, s.(469-476).
- ÖZAYDIN Abdulkerim," Kadı Burhaneddin Devleti" TDV İslam Ansiklopedisi, C:24, TDV Yayınları, İstanbul 2012, s.(76-77).
- ÖZCAN TAŞDÖNER Kevser, "Hellenistik Dönemin Küçük Bir Krallığı: Kommagene", *Tarih Okulu Dergisi*, C.8/S.23: (2015), s. (97-118).
- ÖZER Mustafa, "Edirne Süloğlu-Tatarlar Köyü Türbesi", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.6/S.1 : (2004), s.(50-62).
- ÖZKAN Selma, *Edirne Türbeleri*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Edirne 1995.
- ÖZMAN Recep, "Kommagene-Roma İlişkileri", (Ed. Bahir Selçuk), *I. Uluslararası Kommagene Kültür, Sanat ve Turizm Sempozyumu*, Adıyaman Basım, Adıyaman 2012, s. (99-105).
- ÖZMEN Emin Mehmet, *Anadolu Selçukluların Artuklular ile İlişkileri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2007.
- SAĞLAM Ahmet, "Moğol-İlhanlı Tahakkümünde Bağımsızlığa Giden Süreçte Memlük Sultanı Nasır Muhammed B. Kalavun'un Anadolu Beylikleri İle Münasebetleri", *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.14: (2015), s.(29-50).
- SAĞLAM Faik vd., *Malatya Kent Rehberi*, Seçil Ofset , İstanbul 2013.
- SCHACHNER Andreas, *Assurlular Dicle'den Toroslar'a Tanrı Assur'un Krallığı*, Çev.: Gökçe Bike Yazıcıoğlu, Azer Keskin / Haz.: Kemalettin Köroğlu, Selim-Ferruh Adalı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2018.
- SEVER Hüseyin, "Asur Siyasi Tarihinin Ana Evreleri", *Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.31/S.1-2 : (1987), s. (421-428).
- SEVER Ramazan," Battalgazi(Eski Malatya) İlçesinin Kültürel Peyzajında Tarih ve İnanç Turizmi", *International Journal Of Human Sciences*, C.13/S.1: (2016), s.(2135-2157).

- SOLAK Kürşad, *İbn Tagri Birdi'nin "en-NUCUM ez-ZAHİRE" Adlı Eserinde Geçen Dulkadiroğulları Beyliği İle İlgili Kayıtlar*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2004.
- SOLMAZ Sefer, "Danışmend Gazi'nin Anadolu'ya Gelişi", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.0/S.14: (2002), s.(229-249).
- SOLMAZ Sefer, *Danışmendliler Devleti ve Kültürel Mirasları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya 2001.
- SÖZLÜ Halil, *Balıkesir'de Türk Dönemi Mimari Eserleri*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Van 2014.
- STRABON, *Antik Anadolu Coğrafyası*, Çev.: Adnan Pekman / Haz.: Muzaffer Aysu, Kanaat Basımevi, İstanbul 2000.
- SÜMBÜLLÜ Ziya Y., "Eski Türklerde Defin Şekilleri Üzerine İnceleme", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.4/S.2: (2004), s.(61-72).
- SÜMER Faruk, "Çukur-Ova Tarihine Dair Araştırmalar", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.1/S.1: (1963), s.(1-110).
- ŞAHBAZ Mehibe, *XIV-XVI. Yüzyıldaki Dulkadiroğulları Beyliğindeki Kültürel ve Mimari Unsurlar*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kayseri 2015.
- ŞAHİN ÇANDARLI Aslı, "Türk Çadırı Üzerine", *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.16: (2016), s.(25-39).
- ŞAHİN Kemal Mustafa, "Anadolu'da Selçuklu Döneminde Niğde ve Kayseri Çevresinde Bulunan Taç Kapılar Üzerine Bazı Düşünceler", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.6/S.25: (2016), s.(473-503).
- ŞAHİN Sencer, "Kommagene Ülkesi ve Tanrılar Tahtı Nemrut-Dağ", (Ed. Nezh Başgelen), *Tanrılar Dağı Nemrut*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1998, s. (32-48).
- ŞAHİN Yüksel, *Asur Devletlerinin Anadolu Politikası*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 1994.
- ŞANCI Fuat, *Malatya Türk-İslam Dönemi Mimari Eserleri III*, Malatya Kitaplığı Yayınları, İstanbul 2013.

- TABERİ, *Tarih-i Taberi (Cilt 4)*, Çev.: M. Faruk Gürtunca, Sağlam Yayınevi, İstanbul 2000.
- TANMAN Baha M., "Danışmendli Mimarisi", TDV İslam Ansiklopedisi, C:8, TDV Yayınları, İstanbul 1993, s.(474-477).
- TANMAN Baha M., "Geyikli Baba Külliyesi", TDV İslam Ansiklopedisi, C:14, TDV Yayınları, İstanbul 1996. s.(47-49).
- TAY Lokman, *Kırşehir (Merkez) Türbeleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2010.
- TEKİNDAĞ M.C. Şehabeddin, Anadolu'da Türk Tarihi ve Kültürü, *K.T.Ü. Offset Baskı*, Trabzon 1967.
- TERZİ Zeki Mustafa, "Emeviler ve Abbasiler Zamanında Hudut Garnizonu", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.8/S.8 : (1996), s.(19-28).
- TOKUŞ Ömer, "Fethinden Danışmedlilere Kadar Malatya" Uluslararası Selçuklu Döneminde Maraş Sempozyumu, 17-19 Kasım 2016, Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Şube Müdürlüğü, Kahramanmaraş 2017, s.(135-162).
- TUĞRULCA Orhan, *Malatya Siyasi Tarihi*, Kilim Matbaacılık, Malatya 2006.
- TUNCER Cezmi Orhan., *Anadolu Kümbetleri III (Beylikler ve Osmanlı Dönemi)*, Adalet Matbaacılık, Ankara 1992.
- TURAN Osman, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2013.
- TURAN Osman, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014.
- TURAN Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2016.
- URFALI Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-namesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli*, Çev.: Hrant D. Andreasyan, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1987.
- ÜÇOK Bahriye, *İslam Tarihi Emeviler-Abbasiler*, Sevinç Matbaası, Ankara 1968.

- ÜNAL Oğuz, *Türkiye Tarihine Giriş Horasan'dan Anadolu'ya*, Emel Matbaacılık, Ankara 1980.
- ÜNAL Selma, *Bilecik'teki Osmanlı Dönemi Yapıları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2008.
- ÜNSAL Veli, "Urartu ve Frig Devletlerinin Yıkılışında Bozkır Kavimlerin Rolü", *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.2/S.3 : (2018), s.(117-143).
- ÜRETEN Hüseyin, "Anadolu'da Roma Eyaletleri: Augustus Dönemi", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, C.3/S.1 : (2017), s.(291-294).
- VARLIK Ç. Mustafa, "Germiyanoğulları", TDV İslam Ansiklopedisi, C:14, TDV Yayınları , İstanbul 1996, s.(33-35).
- VASILIEV A.A., *Bizans İmparatorluğu Tarihi (Cilt 1)*, Çev.: Arif Müfid Mansel, Maarif Matbaası, Ankara 1943.
- YAKAR Murat ve KABADAYI Adem, "Emir Saltuk Kümbeti Fotogrametrik Rölöve Çalışması ve 3 Boyutlu Modellenmesi", *Geomatik Dergisi*, C.1/S.1: (2016), s.(14-18).
- YILDIRIM Ercüment, "Roma-Parth Mücadelesinde Fırat Nehri'nin Jeopolitik Önemi", *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.7 : (2012), s. (45-64).
- YILDIZ D. Hakkı, "Abbasiler", TDV İslam Ansiklopedisi, C:1, TDV Yayınları, İstanbul 1988, s.(31-48).
- YILMAZ Bülent , *Celayirliler Kabile-Devlet*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum 2002.
- YİĞİT İsmail, "Emeviler", TDV İslam Ansiklopedisi, C:11, TDV Yayınları, İstanbul 1995, s.(87-104).
- YİNANÇ Refet, *Dulkadir Beyliği*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.
- ZENGİN Murat, "Kadı Burhaneddin Ahmed'in Malatya Politikası", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.8/S.38: (2015), s.(450-456).

İnternet Yayınları

DOĞAN Sinan, Tunceli Mazgirt Elti Hatun Türbesi,
<https://www.flickr.com/photos/sinandogan/44169861685> (Erişim Tarihi: 10.9.2019, 17:50).

https://www.academia.edu/36663845/ANADOLU_SEL%C3%87UKLU_SANATI_VII
(Erişim Tarihi: 2.5.2019, 15:50).

http://tarihim.battalgazi.bel.tr/icerik.asp?TarihiEserler=HKJMNdffsfFGHYTUKJHTtgbnhTGHKL&Tarihi_Eserler=Battalgazi&dil= (Erişim Tarihi: 23.04.2019, 10: 05).

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/sivas/kulturenvanteri/stte-melk-sahnsah-kumbet>, (Erişim Tarihi: 14.03.2019, 21:52).

<http://www.tireibnimelekkutuphanesi.net/default.asp?eylem=ekitaplink&aranan=Artuklu%20Uygarl%FD%F0%FD%20ve%20T%FCrkmenler&kategori=Tarih%20-%20Co%F0rafya&id=81> (Erişim Tarihi: 07.05.2019, 23.30).

<http://www.selcuklumirasi.com/architecture-detail/sancaktar-turbesi>(Erişim Tarihi: 20,03.2019,14:17).

<http://www.malatyaizollu.com/wordpress/malatya-kale-izollu-tarihi-eserler/>.(Erişim Tarihi: 23.10.2018, 16:24).

<http://www.selcuklumirasi.com/architecture-detail/bekar-sultan-turbesi>
(Erişim Tarihi : 9.9.2019, 12:15).

<http://www.memleket.com.tr/tac-ul-vezir-turbesi-ve-sakahane-1064642h.htm>(Erişim Tarihi: 24.5.2019, 11:11).

<https://www.kozanbilgi.net/elti-hatun-efsanesi.html>
(Erişim Tarihi: 9.9.2019, 11:18).

<https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Divrigi,SitteMelikT%C3%BCrbesi1.jpg>
(Erişim Tarihi: 8.9.2019, 15:30).

<http://turbelerimiz.blogspot.com/2016/02/pasa-sultan-balikesir.html>
(Erişim Tarihi: 9.9.2019, 16:24).

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/edirne/kulturenvanteri/kiz-turbesi>
(Erişim Tarihi: 9.9.2019,16:33).

<http://www.battalgazi.bel.tr/mobil/battalgazidetay.asp?haber=BGTYFkjhhFRTDEIOLMHkjutrDFGTR> (Erişim Tarihi : 26.06.2019, 13: 38).

<https://www.yildirim.bel.tr/tr/yildirimdayasam/turizm/tarihimerkezler/turbeler/devlet-hatun-turbesi#&gid=1&pid=3> (Erişim Tarihi:10.9.2019, 23:45).

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/kulturenvanteri/devlet-hatun-turbesi>
(Erişim Tarihi: 11.9.2019:12:35).

Arşivler

Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü

Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Eren YILDIZ
Uyruğu : T.C.
Doğum Tarihi ve Yeri : 25.09.1990/ ADANA
e-posta : eren.yildiz0190@gmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	Niğde Üniversitesi	2016
Yüksek Lisans	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	

YABANCI DİL BİLGİSİ

ÜDS () KPDS () IELTS () YÖKDİL ()